

Bestrifning

Öfwer de til

Sweriges Krona lydande

Sapmarker,

Innehollande

Kort underrättelse

Så wäl

Om Landets belägenhet och bestäfs-
fenhet i gemen,

Som

Des Inwånares tilstånd och Hus-
holdning, deras seder, maner och
lesnadsart, samt laster och
widfkepelser, m. m.

Framgifwen

Af

MAG. PEHR HÖGSTRÖM

Missionar. och Kyrkoherde wid Bellingware.

STOCKHOLM, 1747.

Ftryckt med LARS SALVII egen kostnad.

Den Durchlaughtigste
Nådigste

Sörste

Och

Herre,

ADOLPH
FREDRICH,

Sweriges/ Göthes och Wendes

Urf-Sörste/
etc. etc. etc.

Hertig af Hollsten /
etc. etc.

Den Durchlaughtigsta

Nådigsta

Sörstinna

Och

Sru/

LOVISA
ULRICA,

Sweriges/ Göthes och Wendes

Mrs: Sörstinna/

etc. etc. etc.

Född Prinseka af Preussen/
etc. etc.

Durchlaughtigste Förste
Nådigste Herre.

Tänkan af den Nåd, om
hvilken Swear qwåda,
Och hwaras strålar sprids til
Thulers fjäll och strand,
Den ger mig mod at för Ers Kong-
lig Høghet tråda
Med en beskrifning af et inlånst
Folk och Land.
Et folk, som sig omkring vår norra
Pol utbreder:
Et fjärran land, som oss til werld-
sens ånda leder. Det

Durchlaughtigsta Förstinna

Nådigsta Fru.

Sär andra Nordens Folk den
Nåd och sällhet njuta,
Alt sig församla för vår Nord-
sta glädje-sol,
Hwi skull' ej Same-Slägt sin hjer-
tan få utgjuta
Med djupsta wördnad för Ers
Konglig Høghets Stol?
Min ringhet får nu bli en tolf för
detta Slägte
Och Folk, som nyligst blitt ur otros
sönnen wäfte. Et

Det Folk, om hwilket man mång
salsam ting plår tälja,
Har altid för sin Kung et wörd-
samt hjerta hyst,
Andock des frägd en tid sig tyfts i
mörkret dwälja,
Har tro mot Öfwerhet dock stän-
digt hos dem lyst.
De gläds, at skyddad bli med tiden
af Dens wingar,
Om Hwilken ryktet sig kring Nor-
dens dalar swingar.
Det Land, hwars widd och bredd
mångt Kungarik ej eger,
Kring hwilket Samers släkt slå
op sin tjäll och tält,
Ej edet ämnat tyfs åt deras ringa
låger.
Tag spår, at Himlen gör med ti-
den deraf Fält,
Der Städer, Byar, Hus wår efter-
werld skal bygga:
Der Folk af trenne språk sig til hwar-
andra bygga. Låt,

Et Folk, som länge nog har måst i
mörkret famla,

Som blifwit drifne dit vår
werld sågs taga slut,

Dem har den Högste tåfts med Råd-
dens hand församla

Och ifrån mörkrets tjäll i ljuset
falla ut.

När Swerge lyckan fick Ers Kong-
lig Höghet ståda,

Då fick man samma Råd å nyo dem
bebåda.

Det Folk man hit tildags knapt hol-
lit wärdigt nämnas,

Lär tiden oförtänkt i ordning
hjelpa opp :

Dem man låt utan ljus i blindan gå
och lämnas,

Nu göra om sin frågd och wäl-
färd säkert hopp.

Sin plikt mot Öfwerhet de nu som
förr ej glömma,

Fäst berg och dalar dem ifrån vår
åsyn gömma. Som

Låt, Store Prints, det Folk, som
långe nog måst wandra
I mörkret, hjelpas op och brin-
gas i godt skick.
Så lærer Himlen sjelf de Länders
stånd förändra,
Då ADOLPH FREDRICH wi til
Svenska Thronen fick.
Låt Himmel dagar Hans så länge
blifwa talde,
Tills alla Nordens Fjäll til åfermark
bli walde.

Durchlaughtigste Nådigste
Förste /

Eders Konglige Høghets

Underdånigste och Tropliftigste
Tjenare

PEHR HÖGSTRÖM.

Som Norden fordom tid sin upkomst
haft af DISA ,

Om man får sättja lit til gamla
Sagors tro ,

Så hoppas Nordens Fjäll på en
ULRIC LOVISA.

Låt Himmel af Des Stam så
många grenar gro ,

Som i ewärdlig tid all sällhet of
meddela :

Då lårer i vår Nord hwad önskas
kan ej fela.

Durchlaughtigsta Kådigsta
Förstinna /

Eders Kongliga Höghets

Underdanigste Tjenare

PEHR HÖGSTROM.

Esa. 52: 18, 22.

Så säger HERRN, som him-
melen skapat hafwer; Gud,
som jordena beredt haf-
wer, och hafwer gjort henne och
tilredt, och icke så gjort henne at
hon skulle tom wara; utan haf-
wer tilredt henne at man skal bo
deruppå: Jag är HERRN och
ingen mer. Vänder eder til mig,
så warden I salige, alle werldenes
åndar.

Svretal.

Min Läsare.

S. I.

Söna kärleken hos de dödeli-
ge har alla tider uträttat,
at hwad som warit oss när-
mast, har hålst wunnit vårt
tycke, samt hwad som oss
minst angått eller funnits ifrån oss län-
gre afskildt, derom hafwe wi gjort oss
omdöme, alt som det warit oss eller
vårt mer och mindre likt, eller olikt.
San

Sanningen häraf kunde man öfwerflödigt skönja, då man allenast betraktade vårt begrep och tanka i gemen, som wi äro benägne at fatta om de öf annu förborgade delar af vår Guds stad den stora Werldenes sammanhang. Men, at allenast holla öf innom stränkorna af vår Jord, så behöfwe wi ej wid detta ämnet andraga vår benägenhet at döma om andra människors gåfwor, stånd, förmöner och lefnadslätt, om gamla tiders seder och maner, fordna händelser, de hos öf oupödlade konster och wetenskaper, med annat sådant, som öf minst angår och hwaruti wi följakteligen ega minsta insigten; emedan Geographi til fullo öfwerfyga öf, at intet Land har blifwit bättre utmåladt och härliqare beskrifwit, än det som haft den lyckan at wara deras eget Fädernesland.

S. 2. Emedan det Folk, om hwilket jag tillstånd jag satt mig före i denna beskrifning korteligen tala, idka et lefnadslätt, som är afskildt nästan ifrån allt annat Folks i hela werlden, och bo uti et land och under et climat, som ifrån andra

dra orters och länders ej är mindre skiljaktigt,

*Extra anni solisque vias, ubi cœlifer
Atlas*

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Virgil.

så har det skedd, at då man fått se och höra, huru andra orter ej sållan blifwit öfver all mätta emot förtjensten berömda, så har oftast Lapmarken emot förtjensten utom alt hof och lag blifwit förnedrad, och måst nöja sig med at blott få njuta den sanningen til godo, at des inwånare werkeligen varit människor, samt at man på desse orter någon gång om året fått se Solen. At man förden skul i en del tungomål brukat det ordet Lapp, Lappiss, etc. för et wedermåle af det, som är groft, ringa och af intet värde, är ej underligt, hållt då man betänker, huru en del af de gamla hafwa trodt desse orter woro Fäderneslandet för de Cycloper, som hade allenast et öga fram i pannan, Busar, Trogloditer och andra förmenta naturens wanstaplingar,

gar, dem man understundom haft betänksande wid at räkna ibland alla förnufstiga. En del Skribenter tycka sig alltså ej utan grund hafwa höllit detta landet för sådant, som ingen Potentat har tyckt löna mödan at bringa under sit wälde. Och at des Inwånare, våra gamla trogna fast än föraktade medborgare, ej warit hos oss i någon särdeles öm åtanke, det kunna ibland andra, en del af våra Poëter intyga, som, då de welat givåda sina gynnare och wänner til behag samt önska dem godt, så hafwa de ej wetat namngifwa någon annan ort, dit de kunde bortwisa allt ondt och alla olyckor, än til **Själl** och **Blåfullar**, etc.

§. 3. Huruledes sådant med rätta eller orätta stedt, derom har jag på detta stället ej nödigt at utlåta mig. Den omständighet bör man dock ej lemnas obemäkt, at om de främmande tagit hos detta folket mycken grofhet och obehleswenhet i akt, så hafwa äfwen de tilbaka i sjelfwa werket rönt många Hedniska seder och åtbörder, samt oskäligt

ligt framfärande hos en del af dem, som
 desse orter genomtröst, och haft namn
 före at wara både af Christligt blod
 födde och bland högt uplyste Nationer
 och Folkslag upammade. Jag kan för-
 säkra, at ehuru föraktlig detta folkets
 enfaldighet sådana förekommit, så haf-
 wa dock desse tåtrodt sig bejaka, at
 många sådana löse, fast än högtberöm-
 de och beleswade människor skulle i Pap-
 marken, och ibland det grofwa folket,
 finna sina Lärarmästare i många delar
 af det, som kan angå et förnuftigt op-
 förande, och kan lända til utrotande af
 de egenskaper, som, efter dessas omdö-
 me, såjas lifna och brå på de oförnuft-
 tiga djuren.

§. 4. Mit upsåt tillåter icke här-
 om vidare tala, så wida min tanke
 nu egenteligen är, at hos min Läsare
 til det bästa befordra närwarande rin-
 ga arbete, som jag om detta Folkets
 tilstånd, art och lefnad, samt sjelfwa
 Landets beskaffenhet, nyligen samman-
 fattat, och jag nu har den förmon, at
 få för des ögon framlägga.

Det

Det är mig ej obekant, at åtskillige Lärde Män (*) för detta låtit widlyftigare werk i detta ämnet utgå, med långt större arbete och besvär sammanstrefue, än denna lilla Tractat, på hwilkens utarbetande några få weter för blifwit anwände. Men, som mig är okunnigt, om något tilförene på vårt Modersmål utkommit, och de andre, som måstedels måst samla sina arbeten af andras Skrifter och berättelser, hafwa haft nödigt at genom Auctors rådfrågande, åtskilliga meningars utrepande, jämförande och wedersläggande etc. undertiden bruka någon öfwerflödigh widlyftighet; har jag tyckt mig kunna med mindre besvär korteligen framgifwa hwad jag sedt i alla desse mål varit nödigast at weta.

§. 5. Min mening har wäl varit, under det jag tog mig detta arbetet för händer, at ej allenast widlyftigare genomgå hwad som lärer til Landets Geogra-

(*) Ibland hwilka med beröm förtjenar at

graphie och specielare beskrifning (*), utan ock til des Antiquiteter och tilstånd i fordna tider (**). Men så wida jag fant at arbetet blef ändå öfwer upsatet stort nog, och des utan hwarken war försedd med behöriga Subsidier, eller hittills med någon enda haft tillfälle at plåga Brefwärling, har jag lemnat til tjenligare tid hwad som i desse mål kan finnas nödigt at andraga, då jag förmodar mig, sedan jag fått någon samling af nödiga Skrifter om det sednare, samt tid och lägenhet at göra mig om det förra bättre underkunnig, kunna framdeles, om

at nämnas sal. Herr Joh. Schefferus, som år 1673 låt i Franckfurt sin *Lapponia* af trycket utgå: hwilken ock, utom Damiani a Goës korta berättelse om Lapmarken, är den enda, som angående detta ämnet kommit mig i händer.

(*) Hwarom jag ärnade i Första Capitlet bifoga en särskild section Om Landets Belågenhet och Bestäffenhet i synnerhet.

(**) Som jag tänkte i Andra Capitlet widlystigare utföra.

om Gud wil, alt sådant nogare, som
 ock til åfventyrs mögnare, utföra.
 Och, altså har jag för denna gången
 åtnögt mig med, at blott beskrifwa hwad
 jag antingen sjelf sedt och rönt i Lap-
 marken, eller af trovärdigt folks mun-
 teliga berättelser befunnit wara med
 sanningen öfwerens kommande.

§. 6. Och, emedan jag märkt at be-
 rättelserna om et och annat varit osä-
 kke, at lita på, har jag på många stäl-
 len måst gå ifrån dels hwad Scheffe-
 rus undertiden för sanning utgifwit,
 dels hwad andra för mig berättat. För
 hwilken orsak min Läsare ej får un-
 dra, om han här finner något med
 andras Skrifter och omdömen stridan-
 de. Jag har dock ej alltid funnit mig
 befogad at säga emot dem, som annor-
 lunda ment; emedan jag nogsamit rönt
 huru skiljaktiga seder och maner befin-
 nes wara Lapmarkerne emellan, ja
 ofta emellan Byarna och husholden i en
 Lapmark. Och, som jag hos Schefferum
 och jämnväl af allmänna rykten funnit
 mycket, som jag wäl ej kunnat neka til,
 men dock sjelf af förfarenheten ej kunnat
 få

få tillräckelig kundskap om, har jag håll-
re velat i mina berättelser skulle un-
dertiden blifwa någon brist och defect,
än jag wille påbörda någon at tro så-
dant, hwarom jag sjelf ej warit öf-
wertngad och försäkrad.

§. 7. Jag wet wäl, at man den-
na tiden, sedan Lapmarken begynt
komma i större anseende, samt så mån-
ga wittre, lärde och försarne Män-
dels kommit der at resa och wistas,
dels Församlingarna derstädes bewista
och förestå, bör wara mer omtänkt
wid et sådant arbetes utgifwande, än
tilförene. Men som jag wet intg ej
annat skrifwit, än hwad jag måst
sjelf förfarit, hoppas jag, at de smär-
re felaktigheter, som undertiden in-
flutit, blifwa hos hwar wälsinnad
Läsare benåget öfwersehlde, och de
brister tolde, som jag dels ej dristat,
dels för ofwannående orsaker ej kun-
nat upfylla, til des jag wid bättre
tilfälle, som förr förmålt är, får
detta ämne i somliga mål widlyfti-
gare utföra, då jag ej skal finnas o-
be-

benågen at ändra och andraga, samt
i öfrigit med all tacksamhet årkänna
och nämna, hwad någon härvid i med-
lertid behagar påminna, eller til
et sådant arbetes fullkomnande
mig meddela.

Innehold.

Första Capitlet.

SM Landets belägenhet och beskaffenhet i gemen.

Andra Capitlet.

Om Lapparnas ursprung.

Tredie Capitlet.

Om Lapparnas Tungomål.

Fjerde Capitlet.

Om Lapparnas närings-medel.

Femte Capitlet.

Om Lapparnas hus och hemvisten, samt för- och båt-redskap.

Sjette Capitlet.

Om Lapparnas spis och matlagning.

Sjunde Capitlet.

Om Lapparnas giftermål, barnaupfostring, samt tjenste-och husfolk.

Ottonde Capitlet.

Om Lapparnas krops gestalt och klädebonad.

Nionde Capitlet.

Om Lapparnas omgånges art och moraliska opförande.

Tionde Capitlet.

Om Lapparnas snillegåfvor och wetenskaper.

Ellofte Capitlet.

Om Lapparnas afguder, truldom och widskapelser.

Tolste Capitlet.

Om Christendomens fortplantning i Lapmarken.

Trettonde Capitlet.

Om Lapparnas politie och borgeliga samhålden.

Tjortonde Capitlet.

Om Nybyggare i Lapmarken.

Första Capitlet.

Om Landets beskaffenhet i gemen.

§. I.

SOm Skaparens wishet aldrig wis-
sar sig för en upmärksam åskådare
ögonstänligare, än då hon åt frea-
turen utdelar sina gåfvor och rike-
domar uti någon olifhet; altså war
hans godhet ej mindre outöselig, då hon tyktes
gifwa somliga Länder brist och saknad på alla förs-
delar och beqvämligheter, än då hon öfverho-
pade andra med all tings öfwerflöd. En, då
wi märka, huru den allwise handen genom en
behagelig ordning uti alla skapade ting gifwit sin
almagt tillkänna, så wi tillika röna, huru alla
Landskaper i werlden, som tyckas i det ena hafwa
fått någon brist eller förmon fram för andra, haf-
wa åter merendels i et annat fått någon egen-
skap, som antingen ersätter och upfyller hwad
som fattas, eller afdrager hwad som synes lända

til öfwerflöd. Alt fördenskul så många Länder i norr och söder blifwit somliga tider heldne för odugelige, samt til bonings- platser ofstickege, har man orsak at tillskrifwa ej så mycket det sticke och den beskaffenhet de fått af Naturen, som fast håldre människornas ofullkomlighet, som ej hunnit utröna hwaruti deras förmöner bestått, och i hwad mål de fram för andra någon fördel af Almagten hafwa undfångit.

Detta ödet hafwa merendeles de orter undergått, som haft sin belågenhet antingen under och omkring æquatoren, eller inunder och närmast omkring polerne, af hvilka de förra för den starka kölden blifwit ansedde för sådana, som til åkerbruk och annan inrättning warit platt odugelige. Hwaraf har händt, at då man sedt, huru ofta et stycke land af få mil har förorsakat buller emellan mäktige Potentater, hafwa desse Länder af många hundrade mils omfrets merendels utan någons afund och påtal antingen fått stå öde och blotte, eller i frid besittas af en egare, som på deras förbättring aldrig tänkt, mindre arbetat.

§. 2. Jag lemna Africa och de södre orter i deras Zona torrida, om hwilkas brister samt förmöner andre må döma, och förfogar mig til Zonamifrigidam, hwarest det land är belånet, som jag tagit mig före at färteligen beskriwa, nämligen Lapmarken (a). Denna tract,

(a) Kallas öf Lapland, samt på Latin, *Lapponia*, *Lappia*, och på Lapiska *Samicadna*, *Sameladde*.

tract, som til sin widd och begrep öfwergrår mångt mågtigt Konungarike, plågar af Geographis gemenligen indelas i den Swenska, Danska och Ryska Lapmarken. Den största och widlyftigaste hörer egenteligen til Sverige, och fördelas i Jämtlands, Ångermanlands, Ume. Pite, Lule. Torne, och Rimi, Lapmarker. De södre af desse Länder åro til widd och omkrets nu widare mera inskränkte, än de til äwentyrs förr varit, emedan de allenast bestå af de orter, som ligga närmast Fjäl-ryggen öfwer Ångermanland: Jämtland och Dalarna. Men längre i norr höra alla de widlyftiga ångder Lapparna til, som ligga emellan Norrige (somligstådes från sjelfwa Wästersjön til råknandes) och Sotnarna i Wästerbotten, undertiden 6 och 7 mil ifrån vår Botniska hafswik (b), samt sträcker sig in emot

A 3

Rysk

(b) Hög Schefferum (Lappon. Cap. II. p. 15.) så wäl som uti Sal. Ryrkoherdens Mag. Isr. Stecksenii disputation om Wästerbotten (pag. 20) berättas wäl, at Lapmarken på intet ställe kommer närmare Sinum Bothnicum, än 18 och 20 mil, som man höllit före wara lippis & tonsoribus notum; Men emedan sådant är emot all försarenhet, har man orsak at tro, det sal. Mag. Olaus Pet. Niurenus, fordom Past. i Umo, som på bägge ställen citeres, måste hafwa förstått gamla milar, hwilka somligstådes i desse orter brukas, och holla ej stort mer, än halfwa. Det slutas ock af sal. Mag. Joh. Afks disput. om Umo, hwarest samma Olaus Petri citeres, och finnes (pag. 22.) hafwa satt en ort til 6 mil, som man ej tror skal wara stort öfwer 3. Ehuruwäl det blir ändå för mycket, emedan många Lapmarker ej finnas ligga öfwer 9 och 10 mil, ja öfwer 6

Ryssland och Tshaswet. Detta Landet gör således på våra Land-Chartor et tämligit anseende, ändock man måste tilstå, at få orter blifwit ännu på sina behöriga ställen satte, och efter sin rätta och egenteliga belågenhet utmärkte. I medertid kunde man med någorlunda fog gifva / at hela detta Landet skal til latituden något när hinna til 120 Svenska milar, och til longituden wara somligstådes ännu drygare. Men wil man rätta sig efter den räkning, som inwånarena hafwa ifrån den ena Kyrkan och marknadsplatsen til den andra, så blir ifrån Jämtelands Lapmark til Kusamo på Rysska gränsen något öfwer 200 mil. Men ehuru stora och widtbegrepne desse Länder må wara, så är det dock wist, at man uti detta widlyftiga Landet näpligen lär finna större antal af människor, än man kan träffa uti någondera af våra mindre provincier.

§. 3. Sådant kan icke komma af detta Landets wida aflågsenhet, emedan hela Europa skulle ifrån äldre tider haft lättare före at skaffa colonier hit, än til någondera af Indierne; utan håldre af den allmänna tankan, som skulle det wara af den beskaffenhet, at intet folk kunde der blifwa, hwilka ej, som Lapparna, kunde lefwa af djur och fiskeången. Och emedan man måste bekänna, at desse orter wid första åskådandet synas både obehagelige och för deras förmenta ofrukt-

mil ifrån haffsjön (som wid Råne), ändock man följer ålfwerne, som ej altid gå directe, utan merendels snedt til haffwet, o. s. w.

ofruktbarhet til all inrättning ofjenslige, så har det skjedd, at de blifwit förhafde och öwärdige holdne at blifwa af folk och människor bebodde, som på annat sätt och i behagligare länder kunnat lefwa och få sit uppehälle. Här til hjälper, at man på de fläste ställen ser här ständigt både winter och sommar af snö och is hwita skinnande spetsar och flintar af berg, som sträcka sig op til molnen, wid hwilken omständighet jag ei wet, hwad fasligt en del människor förestålt sig wara förbundit. Alt man åter på andra ställen har til många mis ej annat, än sumpiga fårr och oländiga orter at finna, besatte här och der med smala måst i deras halfwa wäxt förtorkade björkar och widebuskar. Åter annorstädes torra sandhedar och slätter, betäkte med mosar, sandmo, ljung och andra til ingen ting dugelige wärter. Men allestädes den ena skallota ångden och toma fältet, den ena wilde marken öfwer den andra, liggande i sit glömskos och för gåtenhets mörker öde och öbebodde.

Heu loca felici non adeunda viro!

Ovid.

§. 4. Och, emedan detta Landet til sin större del ligger under och norr om Pol-cirkelen, synes sjelfwa klimatet wara all gröda til hinders. Fördensful söker man fåfängt at der finna några Ekebaliffa Tempe och jordiffa Paradis, eller andra dylika människans lysnad fitlande fördelar.

- Pontica tellus

Tu neque ver sentis cinctum florente corona,

Tu neque messorum corpora nuda vides.
Nec tibi pampineas autumnus porrigit uvas:
Cuncta sed immodicum tempora frigus
habet.

Jag har märkt, at i de wildaste fälter och öderum har jag såfångt lystnat efter Nättergalers och andra lefwande instrumenters slang: och det har förekommit mig, som skulle ej eller all förnad hafwa lust at bo på de ställen, dem människor såsom onyttiga förskutit.

§. 5. Förutan desse olägenheter skulle den långa och beswårliga wintren, de kalla och mörka winternätterna, samt den öfwerflödiga snön synas wara mågtige at afskräcka ifrån denna orten alt hwad lefwande är och kallas. I de norra Lapmarker har man wif tid på året snart sagdt en stadigwarande natt. Och ändock man i och efter Martii månad får här längre dagar än på andra orter, så kan dock Solen besynnerligen wid de högsta fjällryggarne ej verka så starkt här som annorstädes. Fördenskul jag ock wet mig i samma Lapmarker fått somliga år föra öfwer isar och sjöar äfwen på samma tid, som jag haft det nöjet at se Solen öfwer horisonten ständigt både dagar och nätter. I anseende hwar til jag ej fått undra, om jag funnit en del myror och sumpiga orter öfwer hela sommaren botten tjalade, samt sedt sjöar oppe wid fjällen, som, efter inwånarens berättelse, på några år ej det ringaste syns tinat op, etc.

Och, då warman ändteligen på desse orter be-
gyn-

gynner midsommars tiden taga öfver handen, har man en olågenhet, som ej holles i Lapmarken för den minsta eller ringaste, jag menar af myggor (c), som infinna sig kring all mark i sådan myckenhet, at de kunna sätta mörker för Solen, som molnstodar; at en främmande nåpligen skulle tro, det någon människa, då desse församla sig, kunde under bar himmel göra något arbete. Alla andra swårigheter nu at förbigå, som wi gemenligen plåga föreställa oss under åtanke af desse obebodde Nordiska orter.

§. 6. Men förutan det jag holler före, at de behageligaste länder i werlden icke hafwa hast i förstone och innan de af idkessamma inwånare blifwit bebodde, til alla delar så sagert anseende; så har jag ock funnit, at åfwen detta ödelandet har af naturen de fördelar, som skulle kunna ställa des inbyggare någorlunda tilfrids, om en tid komme, då det blefwe rätt upodladt, och alla des förmoner med alfware eftersökte, igenfundne samt rätt kände och nyttjade. Om det för des behagelighet kring hela werlden bekanta Egypti land hörde man i äldsta tiderne nästan sådant, som wi nu i allmänhet tala om Lapmarken.

A 5

mar:

(c) Inbyggarena dela desse förnåmligast uti trene Classer: kalla den första gemenligen Myggor (på Lapiska *Tjueika*), som komma fram i Junii månad: Den andra Knart (Lap. *Muockir*), som äro mindre, och begynner framte sig i Julio; den tredje Sya (Lap. *Mueiva*) som är den minsta och giftigaste, äro af den beskaffenhet, at de otroligt kunna mätta en människa, då man antingen på resa eller wid något arbete stadder är.

marken (d). Huru det hårliga Italien för et obugeligt land och nästan för en ödemark war utropadt den tiden Aborigines derstädes höllo hus, är af gamla berättelser kunnigt. Men det har dock fått annat utseende, sedan folk kommo dit, som kunde gifwa landet bättre rykt och skötsel, än de förra (e). Ut mången i forna tider hollit Tyssland för et land, som ej til stort dogde, och at jemwål des Landsfolk måst sielfwe tilstå, at det så fordom warit, ses af J. Boëmo Aubano (f). Gördensfull kallade man då detta förträffeliga landet en *terram informem, asperam coelo, tristem cultu, sylvis horridam, paludibus infœcundam, frugiferarum arborum & omnis cultura impatientem tellurem: regionem auro atque argento immunem, vilem atque ab omnibus despectam*, med flera titlar, som man nu skulle hafwa betänfande wid at låmpa på Lapmarken.

Det

(d) Hwarom Pontanus:

*Egyptum Casti solvens de rupe secabat
Nauta vagus. Nondum ullum illi nomenque decusve,
Sed pelago stagnante palus, udaeque lacuna,
Nunc regio & populos late fecundat & urbeis,
Pyramidumque ostentans monumenta & nomina regum.*

(e) Hwarom til en del Poëten's utsago är bekant:

*Hoc quodcunque vides, quæ nunc est maxima Roma,
Ante Phrygem Aeneam collis & herba fuit.
Atque ubi navali stant sacra palatia Phœbo
Evandri profugæ procubuerunt boves,
Fictilibus crevere Deis, hæc aurea templa,
Non fuit opprobrium, facta sine arte casa.*

(f) Se des mores, leges & ritus gentium Lib. III.
Cap. XII.

Det är altså ej allenast af detta , utan ock af många andra witnessbörder , dem man för fårt-
heten går förbi, nog bewisligt, at alla de flagomål
af något wärde, som man hörer öfwer Lapmarken,
så wäl til des ofruktbarhet och odugeliga jordmon,
som andra olägenheter, de samma har man for-
domdags hört nästan öfwer alla de orter, som nu
äro de fruktbaraſte och behageligaste i werlden.

§. 7. Emedan det är et gammalt fel hos oss,
at wi gärna wilja förakta andras förmoner, e-
huru stora de må wara , då wi sakna något hos
dem, som wi finna hos oss och i vårt eget, ehuru
ringa det i sig sjelft är, så har man oftast
rönt huru de södre Länders inbyggare merens-
dels welat föreställa sig, jag wet ej hwad so-
behagligt uti de norra Länder, då de ej träffat
hos dem sådana saker, som de hemma war-
rit wane wid. Thessalien war et skönt och här-
ligt land; men då Araberne kommo dit, tyktes
de rätt wara komne i en annan werld, samt fun-
no straxt något at undra på och så oförmårkt be-
swära sig öfwer: til exempel, at man ej här, som
i deras fädernesland, fick se skuggan af Solen
i söder från trån och hustak, etc. At ju Thra-
cien warit et godt och rikt land, har man ej
orsak at twisla på. Jcke des mindre ser man
huru den af en hop Geographis blifwit beskrif-
wen för en ort, som war både köld och ofrukt-
barhet underkastad, och hade hwarcken fått him-
mel eller jord nog beqwäm och god. At en del ut-
länningar hafwa om oss och vårt goda Sweri-
ge underliga begrep och ej stort bättre, än wi
om

om Lapmarken, är ock bekant (g). Det är ej mindre sant, at hwad Ovidius (h) skref om de Nordiska Länder i gemen, det låmpa utlänningarna på oss, men wi på Lapland. Och hwad Saxo sade om Finnarne: *Sunt Finni septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi* (i), det har man i senare tider befunnit ej funnat såjas om det wi denna tiden kalla Finland, utan om Lapmarken, som alla sådana åretitlar måste opåra, utan at hafwa någon ort norr om sig at skjuta skulden på.

§. 8. Men at et land således af androm blir förhaft, försmådt och föraktadt, tilråknar jag dock ej altid deras ofog, som flandra derupå; emedan jag är af den tankan, at många länder i werlden blifwit efter handen, dels genom naturens egen werkan, dels genom idkessamma inwånarens slit och konst tid efter annan mycket uphjelpste och förbättrade. Alt jordmonerne, då man betraktar sjelfwa jordarternas beskaffenhet i anseende til wätlandta orters uptorkande, swartmyllans förökande, och andra på goda skjäl grundade omständigheter, blifwit alla tider ej mindre, än Monarchierne Konungariken emellan, ombytte och som förwandlade, derom

tyckes

(g) Se ibland andra Krügers undersuch. des temperaments einer Nation.

(h) Se hans libros de Ponto lib. III. El. I. Lib. IV Eleg. X. Lib. Trist. Lib. III. Eleg. III & X, och många andra ställen i samma böcker.

(i) Citance Scheff. Lappon. pag. 44.

tyckes, utom andra orsaker, den wäldige Guds outgrundeliga wisshet wilja öfvertyga mig, som låter alt hwad skapadt kallas stå i en ständig ömsning, samt dageliget af- och tiltagande. Om då någon wille tilskrifwa sin egen flit och skickelighet, om Landet befinnes bättre betala sina brukare i hans eller i hans förfäders tid, så kan han i wist afseende hafwa orsak dertil, men kan ske ock tillika bedraga sig; emedan naturen sjelftorde hafwa i medlertid gjort flera förändringar, än han wetat utaf, så med jordens beredande, som sådenns tilwänjande och andra sådana Guds wisshet och godhet förtåliande omständigheter, som jag hos sansfulliga Physicos til widare utspännande på det högsta recommenderar.

§. 9. I medlertid är jag af den tankan, at man ingen ting kan med säkerhet säja och döma om et land, så länge det ligger i sit glömskos mörker antingen aldeles oupodladt, eller på det sättet jag på sit ställe kommer at berätta, eller ock innan man genom rön och påfund medelst konstiga grep och försök samt efter climatet anstälte inrättningar, budit til at med allwäre drifwa åkerbruket och oparbete jorden. *Terram infœcundam*, sade för detta en lård Man, & *cælo asperam haudquam posteris suis reliquissent veteres Germani, Scythæ, atque Thraces, & in Italia vetustissimi Aborigines, si rusticari quam ex raptu vivere maluissent: Frustra enim agrorum sterilitatem & cœli noxiam frugibus intemperiem accusant, qui somno ciboque dediti ætatem in otio transigunt: frustra solum asperum, aut sylvis horridum, & paludibus fœdum queritan-*

tur, quibus otiosum esse pro honestissimo habetur (k).

Och, i detta asseende bör man altså här, som i alt annat, wänja sig wid at hafwa tolamod och afbida tiden innan man fallar et land odugeligt och til sådeswärt otjenligt; emedan man så ofta märker huru de gamle i sådana mål under tiden mer än illa förgripit sig. Så, at åndock jag sedt orter i Lapmarken, på hwilka man denna tiden aldrig har hopp at få göra någon önskelig skördeand, dristar jag dock ej säga, at ju dersammastådes antingen nu eller framdeles kan wäxa såd.

§. 10. Om de Lärdas hypothes de triplici telluris nostræ statu har något at betyda, så torde någon wänta på en tid, då de södra orter blifwa en Arabia deserta och våra Lapmarker et Canan. En, då den sista status nalkas, som kallas Conflagrationis, torde man få orsak at tro, det ingen ort wore lyfligare än Lapmarken, och då de södra orters inbyggare ej annorstådes, under det förlofningen nalkas, än under sjelfwa Polerne hade at söka sin tillsyft. Om någon då med alfware wille tåsa om denna egendomen, antingen några nya Migrationes Gentium yppa sig eller ej, så torde ännu en annan omständighet något dertil kunna bidra; jag menar om Paracelsi Prophecie tillika träffar in, som spådt, at man emellan 60 och 70 grad. skulle i Norden upfinna en så stor rikedom af metaller, at i Orienten des like aldrig blifwit funnen (l) Ad-

(k) Frischlin oratio de vita rustica p. 271.

(l) Cit. Joh. Tornæo ap. Scheff. Lappön. p. 363.

*- - Adveniet lustris properantibus ætas,
 Cum pelago emerget tellus nova - - -
 - - - Post, tempore certo
 Terra recens, cælumque novum, nova littora & udi
 Labentes passim lymphis crepitantibus omnes
 Incipient præbere novis alimenta colonis
 Paulatimque novus fato instaurabitur orbis.
 Pontanus.*

§. II. Men emedan desse äro saker och
 gisningar, som stå i den Högstes hand och efter-
 werlden allena får utröna, så blir mitt göromål
 at beskrifwa nu warande tilståndet i Lapmarken
 och Landets beskaffenhet, til de förmoner, som
 redan äro bekante, allenast de blefwo rätt nyt-
 tjade. Ehuru ömfeligit detta Landet förekommit
 en del människor, så har det likwål fått af Skä-
 paren så många fördelar, at man fått skönja det
 des inbyggare ej funnit sig öfwer deras Fädernes-
 land misnögde, ej eller at de förr upräknade be-
 swärligheter warit mågtrige at skräma dem deri-
 från; som jag fast hållre tror, at de inbilla sig nå-
 ligen kunna i hela werlden finna behageligare och
 säkrare boningsplatser.

I synnerhet fågna wi oss denna tiden at så
 berätta, det såd kan wäxa i Lapmarken, hwar-
 om man wid en del Prestgårdar och Nybyggen,
 hwarest man rätt brukat sig, aldeles och til fullo
 blifwit öfwerlygad. Denna saken blef ej längre,
 än för några och 70 år tillbaka hollen för så otro-
 sig, at den lärde Schefferus böd til at weders-
 låg,

lägga en annan (m), som höllit före det wore möjligt. Schefferus (n) hölt sig förnåmligast wid sin sats, emedan de orter, som ej wore wätländte, lösa och sumpiga, besunnos för steniga, sandiga och bergaktiga, som plogen och annan åferrustning ej kunde fördraga; hwilka omständigheter han trodde så mycket kunna göra, at ingen med framgång kunde derstädes drifwa åkerbruket, ändock han syntes wilja medgifwa, at klimatet skulle dertill ei wara så mycket hinderligt.

§. 12. Men jag tror, at om Schefferus eller de samma som nu fälla sina omdömen om jordmoner-
ne och Landskapens beskaffenhet i Lapmarken, hade fått se huru det för par tusend år tilbaka såg ut i de andra våra Swenska Provincier, torde de måst tilstå och bekänna, at Lapmarken ser så god ut och tjenlig (om ej i många delar bättre och tjenligare) til åkerbruk och bonings platsar, än som många af de södre orter och länder då för-
tiden.

En, at här äro wätländte och sumpige orter, kan ingen neka; men jag menar at sådana låra jemwål finnas i andra länder, och låra af den goda Skaparen ej wara så fångt eller utan orsak anlagde så wäl här, som annorstädes. Men at här äro flera torra än wäta orter, har jag

(m) Nemligen Ol. Petri Niurenium, hwars beskrifning öfwer Lapmarken skal ännu finnas in M:S. wid Upsala Biblioth.

(n) Se des Lapon. pag. 20. seq.

jag fått erfara , som ofta under mina resor sommartiden genom skog och mark til många mil sållan af något watern blifwit beswårad , men aldrig deraf från min kosa hindrad. Jag twiflar ock ej , at ju de myrländta och wåta tracter skulle stå at förbättra och wara nyttige , om de antingen bleswo updikte , eller ock naturen sjelf med tiden gjorde dem torra. Ut såd på många ställen och somliga är ej wäxer med mindre framgång i sandiga och steniga orter , än i annan jordmon , är på dese orter öfwer alt pröfwadt. Men at säga det man i Lapmarken ej finner annan jordart än sten och sand , är ogrundadt , emedan här finnes undertiden både mylla och lerjord , och man har ej sållan swårt för at finna en sten eller sandbacka , så at Lappen merendels under sina flyttningar , besynnerligen om wintern , måste föra stenarna med sig , dem han brukar lägga omkring sin eldstad. Och , ehuru man medgifwer , at här , som i andra länder , finnas många berg och stenar , i synnerhet omkring sjelfwa fjällryggarne , så wil jag dock försäkra , at så orter om en mils omkrets låra träffas , hwarest jord ej skulle finnas til många tunnors utsäde , och der man ej finge bruka både plog och harf , om ej andra orsaker woro mera til hinders.

§. 13. Om någon wil af det en del berättar , at regn är i Lapmarken midt i sommaren sålunt (o) , sluta , det jorden torde ej så så mycket watern , som behöfdes , så har jag af mina hit

B

tils

tils dageligen gjorde observationer öfwer wårderleken ej annat funnat finna, än at det regnar om sommaren så tidt och ofta i Lapmarken, som annorstädes.

Om den korta sommaren skulle wilja förmå någon at sluta, det desse orter woro til all gröda och sådeswårt oskickelige, så äro twenne omständigheter bekanta, som kunna komma honom på andra tankar. Den första är, at då sommaren ändteligen kommer i Lapmarken, så blir jorden snarare torr och bar, än på någon annan ort; så, at man ofta med förundran får se gräs och örter uprundne och löfwen utsprufne, hwarest för så weckor syntes wara idel winter (p). Jag har de förra åren undertiden sedt sjöar, öfwer hwilka man ena dagen förde med Ren, och på hwilka den andra ej fanns et enda isstycke öfrrigit. Denna omständigheten tjänar ej allenast gräs- och sådeswårten til fromma, utan gör ock desse orter ej litet behagelige för dem, som komma ifrån andra länder och äro med de långsamma samt beswårliga höste- och wårtider wane.

§. 14. Den andra omständigheten är äfwen af förfarenheten kunnig, nämligen at såden på desse orter förr mognar, än på andra. En, då man på de södre orter måste undertiden til 15 och flera weckor wänta innan wårsåden blir mogen, så har man på många orter i Lapmarken ofta inom 8 och 9 (q), ja, ester somligas (r) berättelse,

in

(p) Conf. Scheff. Lappon. pag. 20.

(q) Se Swen. Wet. Acad. handl. för 1739, pag. 21

(r) Sal. Biskop Bilberg *de sole inocciduo* Cap. V

innom sex och sju wekor fått både så och skåra. Atminstone är man i medelmåttiga år och då wä-
derleken så fogar sig, alltid försäkrad at innom
Julii månads slut så skåra den såd, som man
sådde omkring medlet af Majo och äfwen något
sedermere. I anseende hwar til man har alde-
les fullkomlig orsak at tro, som det ock är af för-
farenheten onefeligit, det man på de måste stäl-
len i Lapmarkerne, om jorden blefwe rätt ansad
och man funno på rätta ställen, skulle i goda år
få göra så rik och ymnig skördeand, som annor-
stådes. Skulle man til öfwerflöd, efter somli-
gas lofwen, hitta på något sådeslag, som an-
tingen redan wore want, eller hådanester funde
wänjas wid climatet, så wore det ännu säkrare,
En, at den såd, man tager ifrån landsbygden och
de södre orter, gemenligen i förstone slår felt, kan
ingen undra på, som wet huru swårt man har at
wänja wårter och örter wid kallare climat. I
medlertid wet man Nybyggen i Lule-Lapmark,
från hwilka man om sommaren ser de hwhita snö
och isbergen, hwarest man öfwer 40 år, sedan
de blifwit uptagne, ej kan påminna sig at nå-
got forn blifwit af kölden skadadt. Hwaras har
skedt, at man kan namngifwa felf i våra Lap-
marker, som fått såd nog både at åta sjelfwa och
föryttra åt andra, då eljest hela den wästerbot-
niska landsbygden blifwit hemsoft med miswårt,
som af köld blifwit förorsakad.

§. 15. Hvad gråswårten angår, så måste
man

B 2

man tilstå, at på de flåste ställen wårer ansenligt gräs, så at deras förnämsta uppehålle, som hitils gifwit sig til Nybyggare, hafwa de haft af sin boskap, hwaraf de kunna föda ansenligt, och en del så mycket de någonsin wilja, ändock de på sina ångars oprödjande ei kostat et enda dagswerke. Ty, emellan rötterna af sjelfwa isbergen, har man undertiden funnit en ansenlig gråswårt, och på de nedrigare orter har jag träffat större hömyror, hwarest gräset stått mig til midjan, och på hwilka jag näpligen nått se andan. Man wille tro, at de öfrige myror och wätländta orter skulle, om de blefwo opdikte och med höfrö sådde, til många delar ansenligt i det målet kunna ophielpas; kan ock hånda, til god och försvarlig åkerjord upodlas. De torra och ofruktsamma sandhedar, som finnas i Lapmarken, synas wäl måst tjena Lappen til godo, emedan de gemenligen äro, som bergen, öfwerwärte med Renmoße och Tallskog. Men om man måste tola sådana i andra Länder, så bör man ock wara til frids med dem i Lapmarken; emedan det är ej allenast möjeligit at få god åkerjord af dem, utan de tiena ock mycket til beqwåmlighet wid landswågars oprödjande, husbyggnad och andra dels kunnige, dels ock til äwentyrs ännu ofunniga nyttigheter.

§. 16. Så måste man utom detta i synnerhet lemna Lapmarken den förmon och förträdet fram för många andra länder i werlden, at hon på allehanda slags djur, fogel och fisk öfwerflödar.

dar. För djurskin bättre och sämre (s) hafwa
 årligen många Riksdalrar kommit til Lappmarken.
 På fogsfoglar (t) är på de fläste ställen ingen
 brist blefwen förspord. Af de stora samt anse-
 nliga sjöar och träsk (u), ålsvar (x) och ströms-
 mar, hafwa ej allenast många människor haft sin
 föda, utan ock församlat en anseelig egendom.
 En, af fjf (y) hafwa både många Lappar och

B 3

Ny

(s) Af Björnar, Bargar, Bäfrar, Uttrar, Mår-
 dar, Älgar, Renar wilde och tama, Järswar (hvilka
 ej, efter Scheff. mening, lefwa i watnet, som Uttrar,
 utan altid på landet), Hermeliner, Harar, Jekornar,
 Råswar swarta, röda, hwita, brand- och korsråswar, etc.

(t) Som Tjädrrar, Snöripor, jemmål somliga
 städes Orrar och Hjerpar, samt Falkar och andra slags
 foglar större och mindre.

(u) Som Stor-Älma, stora Windelen, Horeawan,
 Storawan, Storlula, Kaitomträsk, Kalisträsk, Tor-
 ne-träsk, Enareträsk, Kimi-träsk, och många andra o-
 räkneliga, af hvilka en del äro 15 och flere mil lån-
 ga, och i hvilka blifwit räknade så många öjar, som
 dagarna i året, som hos Schefferum (Lapp. p. 374.) be-
 rättas om Storawan; ja ock om Enareträsk, at der
 äro otaliga öjar, som är så stort och widt, at in-
 gen Lapp så länge lefwat, at han alla des wrår, wi-
 kar och winclar kunnat hinna med at uppsöka.

(x) Som Ängermanålsfwen, Ume-(Imaus) Skellefte-
 Pite-(paictio s. gerra) Lule-(Leulius) Kalis-(Gallus) Torne
 (Taranus s. Taruntus) Kimi-ålsfwer, etc hvilka alla haf-
 wa sin uprinnelse i fjällen. Utom andra oräkneliga
 större och mindre ålsvar och strömar, äro och bäckar,
 som löpa och rinna längs och tvärs på denna och an-
 dra sidan om fjällryggen, omkring och genom alla Lapp-
 marker.

(y) Som Lax, Gåddor, Sif, Äbbor, Löjor, Gers,

Nybyggare haft rikeligen hela året sitt uppehålle, och ändå fått undertiden anseeligt åt andra Landskaper sälja och förnytttra. Att pärlor, som blifwit tagne ur älsfverna i Lapmarken, framför alla äkta pärlor i hela werlden behollit sitt goda pris och värde, är allom kunnigt, som kunnat om desse saker moget döma.

§. 17. Att här ingen brist är på sjöfogel (2) kunna de södre orters inbyggare sluta, då de höst och vår så se så många stora hopar och flockar af Swanor och Gås passera deras länder, hwilka då äro på sin flyttning til och ifrån Lapmarken. De se taga om våren in de boningsplatsar, som Lapparna wid deras flyttning til wästersjö-stranden öfvergifwit. Och innan FjällLapparne hinna om hösten tillbaka, så hafwa desse tagit affsed. Naturen har welat at icke landet skulle stå någon tid aldeles ledigt och tomt, utan altid hafwa inwånare, förnuftige och oförnuftige til skiftes, ända dock det af bägge i detta tilståndet ingen förbättring kan få. Jag har i akt tagit, at en del af andra foglar och djur finnes merendels ymnigast på de ställen, hwarest Nybyggare satt sig ned. Anseringen derföre, at de wilja nåra sig af människans arbete, eller at naturen befalt dem holla sig til deras hemvist, för hwilkas skul de blifwit skapade. På norra sidan om fjällryggen mot

33

Lakar, Röödingar, Harrar, Börtingar, Mörtar, Stenskitar, Stämna, etc.

(2) Som Swanor, Gås, Lomar, och Ander af Knipor, Sträckor, Briänder, Wiggas, Gräsänder, och många andra slag.

Gshafwet skot wäl ej finnas så ymnigt af foglar, som i de södre Lapmarker. Men at landet ej må stå tomt, så finnes der så mycket större öfwerflöd på Båfrar, Wilrenar och andra djur. Ja, man förundrar sig at någon människa dristat sättja sig der ned, då man likwäl omkring de orter, utom det Norriska folket wid hafsstränderna finner Nybyggare, som få så öfwerflödigt fiske, at de deraf lefwa hela året och byta sig spannmål före, hwarom widare på sit ställe.

§. 18. At man klagar, det i Lapmarken ej finnes skog, utan förtorkade trån och odugeliga buskar, dertill har man just icke någon fullkomlig orsak, då man ej talar om sjelfwa snöbergen och fjällryggarna. En, på andra ställen, enkannerligen emellan dällderna samt wid ålf- och sjöstränderna, finnes en så tillräckelig ymnighet af trån (a) at på de måste orter skulle ingen inbyggare blifwa nödsakad at lefwa under bar himmel, eller frysa ihjäl, om han sig af dem wille betjena. Här finnas inga planterade wingårdar, eller genom människors slit från jordenes åndar tilhoppa samlade rara örter och trågårdsaker; men här äro dock på de fläste ställen så många myttiga Örter och Bär (b), jämte Blomster, Färggräs

B 4

och

(a) Som Gran, Tall, Björk, En, Rön, Wi-
de, Asp, Al, Sälge, Hågg, etc.

(b) Som Hjortron, Lingon, Winbär röda och swarta, Kråkbär, Blåbär, Åkerbär, hwita, mörk- och ljus röda, Nypon, Lågbär, Hallon, Smultron, Njöl-

och andra nyttiga växter, som varit tillräckeligen att tjena en lård och widtberest Naturens ransakare för et ämne til en widlyftig *Flora Lapponica*.

§. 19. Alla desse Trån, Örter och Blomster äro wäl ej af människohand planterade och i ordning bragte; Imedlertid har naturen sjelf haft derwid besvär och hulpt dem op. I hwilket afseende jag finner undertiden hos dem, som för detta beskriswit Lapmarken, hwad jag ej sällan sjelf rönt, nämligen at en del trån wåra närmast själlen i det skick och ordning, som woro de i en Örtegård planterade (c). I öfrigit hafwa inbyggarena trågårdar nog, som gifwa dem bättre frukter, än många Win- och Örtegårdar, jag menar deras Furuskogar, af hwilka man, utom annan nytta, äfwen wet betjena sig til lifs uppehålle: så, at mången berderlig man och modig Soldat i vårt goda Wästerbotn, blifwit af desse frukter så wäl upfostrad, som andra af hwete och rog; emedan man just ej altid betjenar sig af sådan spis för nöds skull, utan til bibehollande af en gammal och ådel, men dock nu på många andra ställen förskuten dygd, som kallas Sparsamhet. Genom barkbröds förtåring, känner arbetaren ingen minskning af sin styrka.

§. 20

bär, etc. ehuru wäl af alla slag och allestädes ej så ymnigt.

(c) Se Scheff. Lapp. p. 358.

§. 20 Här äro wilda och ofanteliga berg(d). Men desse, som tyckas til en del wara opförde at skydda de nedrigare orter för wirflar och stormväder, räknar jag billigt ibland Lapmarkens prydnader och hedersstycken / emedan de hållre förlustat mina ögon wid deras åskådande, än upväckt någon otolighet öfwer dem. Den tankan, som skulle skyarna på desse bergen kunna borttaga både Lapp och Nen, samt fasta dem undertiden osskafde ned några mil derifrån, är en falsk inbildning hos gemene man, emedan det i Lapmarken är ohördt och eljest med rena principier mindre enligit, förmodeligen updiktadt at ställa barn tilfreds, då de äro olätige (e).

B 5

§. 21.

(d) Desse indelas af Inwånarena i åtskilliga classer. En del kallas *tuoddar*, *fjälryggar*: andra *oive*, som hafwa sina hufwuden och spetsar i högden; de andra *ware*, *tjaro*, &c. som bestå antingen af hållar och lösa stenar, eller hölg: de med mull och torf, samt öfwerwäxte med buskar och skog.

(e) Icke des mindre ser man dock trykta berättelser här om, t. e. *accidit, ut, tempestate in alpibus norvegicis orta, peregrinantes rangiferos suos aëre & nubibus oblatos, vel in totum perdant, vel ad distantiam 4 vel 5 mill. quosdam innoxios, quosdam laesos reperiant: homines vero in receptaculis montium habitacula sua quærere cogantur; alias etjam illis una cum jumentis pereundum esset.* Herr Prof. Linneus har til en sådan gemene mans tanka gifwit skäl (Wettensk. Acad. Handl. Tom. I. p. 330), så wäl som beskrifning öfwer de hastigt påkommande mörkren, som ej annorstädes märkas, än wid de höga fjällen; ty i skogslanden har jag, hwad wäderleken angår, ej funnit något skiljaktigt ifrån andra orter. Imedlertid må man undra at så många orimligheter om Lapmarken blifwa trodde ej allenast af män-

§. 21. Besynnerligt är det med desse bergen, det de finnas måst wara så lagde, at om landet wore bebodt, skulle man omring och under de wildaste ställen kunna få de jämnaste landsvägar. I det afseendet har jag ofta förundrat mig, då jag i denna Lule-Lapmark til 12 och 15 mil under mina resor ej blifwit beswårad af en enda backe: och det har förekommit mig, som skulle naturen med flit indelt wiså ställen til landsvägar och öfwerfarter. Alt altså Lapmarken blifwit af de oförfarne hollen för sådan, som man sommartiden ej kunde genomresa (*est late minime pervia*), dertil har jag ej funnit annat skjäl, än brist på uprögte landsvägar. En, jag wet intet ställe, der man ej både med Ren och Häst sommartiden kan slippa hwart man wil, allenast man har wäl funniga ledsagare. Westandes jag ej et utan många (jag wil ej säga alla) ställen, hwarest man kommit med Hästar, Kor och Går öfwer sjelfwa fjällryggen, och sluppit hwart man åtnat sig. Jag har altså twiflat, om man uti någon annan ort och landsskap skulle komma så fort och wäl fram, om man ej hade några vägar, utan måste gå skogledes, blott at hafwa stjernorna och bergen til vägwisare, som mig ofta händt i Lapmarken, hwarest jag på det sättet inom få dagar sluppit hela 20 och 30 mil

ga i Västerbotn, utan ock af dem, som årligen resa til Lapmarken, ja ock många år warit derstädes wistande. Men en gammal inrotad tanka står swårigen at utrota, ändock man ser contrarium med ögonen.

mil wåg, och således fått genom förfarenheten skönja, at Lapmarken är *Et hieme Et aestate maxime pervia*. Til förtigande, at man på de måste ställen har under sina resor god hjelp af sjöar och ålfwer, då man förser sig med nödiga båtar och fartyg.

§. 22. Men at i öfrigit et land, som i anseende til berg och dällder har mångehanda förändringar, eger större anseende och pryder mera, än et widt och jämt fäldt, har jag på et annat ställe (f), yttrat mig. Det samma har jag sedermera noggsamt rönt i Lapmarken, då jag wet mig ofta af särdeles nöje och lustbarhet hafwa stått på klinterna af de höga bergen, och warit en åskådare af de toma och obebodda ängder til många mil omkring mig: hwarest det ena gröna fäldtet syns efter det andra, den ena skogslunden egt sin stälning i en ganska artig ordning och situation emot den andra: den ena högden uphåfwit sig öfwer den andra. Ej til förtigande de sagra sticck och ordningar af ålfwer och strömmar, med deras olika fall och föränderliga bredder, forsar, högder och åbräddar: de smärre och större sjöar med deras förnöjsamma belågenheter och blandningar af holmar, skogsarter och jordmoner: de klara springefällorna, som från bergsrötterna utsprida sina grenar och gifwa, som gemenligen alla sjöar och ålfwer i Lapmarken, et mågta klart och wålsmakande watn, etc. Under allt detta hafwa de snöhwita

is

isbergen, hålft då de på en klar och ljus som-
 mardag från fjärran uphögt sina hwassa och sluta-
 ta spetsar, som molnstodar, gifwit alt sammans
 et utseende, som warit med et ord oförlifneligit.
 Sal. Herr Archiat. och Medic. Profess. Doct.
 Olof Rudbeck fil. sade altså ej utan skäl sig
 hafwa sedt ställen i Lapmarken, hwarest han (om
 någon probabilitet warit möjelig) welat tro
 Paradiset hafwa haft sit rum. Den för lärdom
 och förfarenheten bekante Frantsosen Mauper-
 tuis, som en del af dese norra orter sedt, måste
 tilstå at han här funnit ställen, som warit ibland
 de behageligaste i werlden, allenast de ej legat i
 Lapmarken. Och, om alla, som bese dese orter
 något närmare än af gemene man sker, wille
 bruka estertanka, twislar jag ej, at man kunde
 säga om Lapmarken, som en lård man om Tor-
 ne-Sofnar (g): *Omnes, qui hæc loca adire vel*
adeunt, præcipue temporibus vernis & æstivis, no-
biscum certissime testatam ibunt, singula esse conspe-
ctu jucundissima.

§. 23. Men utom det dese bergen fågna,
 som bewist är, ögonen, så har man redan nog
 prof, at der de bleswo noga utransakade, skulle
 de finnas så rife på goda metaller, som andra i
 werlden. Man wil nu ej beropa sig på den ut-
 sago, som finnes hos Job: *Ifrån Norden kom-*
mer guld (h), eller Paracelsi prophetie, som
 fram-

(g) Kyrkoherden Mag. Er. Brunnius i sin Disput.
 om Torne pag. 23.

(h) Cap. 37; v. 22.

frammanföre omrörd är; emedan försarenheten wist, at här finnas metaller i sjelfwa werket, både af bättre och sämre slag. Ty, ånssönt man ej är i stånd at wisa så många prof, så äro någre så tillräckelige, så wida man wet orsaken, hwarföre Lapparne söka, så mycket möjligt är, fördölja, om de weta någon anledning eller liknelse til metal, och i öfrigit äro få, som wid sina sommarresor i själlen kunna såja sig hafwa hast tilfalle at behörigen söka derefter. I medlertid har man funnit guldigt sölswer (i): bly, som tillika höllit sölswer (k): järn (l), Koppar (m), sölswer (n), o. s. w. På hwilka mångestådes med nytta blifwit arbetadt, och ännu arbetas. Men huru en del kommit af sig, samt andra omständigheter härwid, lemnar jag androm at berätta.

De största och klaraste berg-Crystaller skrifs wer sal. Herr Archiat. Bromell (o) blifwit tagne

(i) Som wid Skangliware i Torne Lapmark.

(k) Som i Kettsiasware i förenämde Lapmark.

(l) Som wid Gelliware i Lule och Jonusuando grufwa och masugn i Torne Lapmark, samt annorstådes.

(m) Som wid Swappaware grufwa i Torne Lapmark, Wordnacka i Lule Lapm. och annorstådes.

(n) Som Nasafjäll i Pite Lapm. arbetadt wid Silbojoks hytta; samt Rindkeware i Lule Lapm. wid Dwickjocks sölswerhytta, til förtigande Ananas, Jerta, Ortasoive och andra ställen i samma Lapmark, från hwilka man haft wakra prof, utan at kunna lita på Lapparnas ledsagning, då man welat följa dem dit.

(o) Se des Mineralogie pag. 39.

gne i Lapmarken, dem Schefferus (p) berättar Lapparna hafwa brukat at slå eld med i stället för flintor. Jämväl purpurfärgade Ametister och Topaser, samt Magneter, Qwicksilfwer, med röd Zinober, samt andra nyttiga mull- och jordarter. Utom surbrunnar och annat sådant, som man tid efter annan i Lapmarkerne öfverkommit.

§. 24. Af myggor måste man wäl bekänna at Lapmarkens invånare hafwa någon olågenhet. Men som jag tror ej at dese orter äro de enda, som denna ohyra äro underkastade, så wil jag ej förmoda, at något folk låta sig skräma ifrån et land af myggor. Och, förutan det man kan genom konst sättja sig för dem i tämmelig säkerhet, så har man ej oftare särdeles men af dem, än då det är lungt och stilla. En af en wäderspust eller het solstråle är hela deras slagordan för skingrad. Det är ock bekant, at man både i fjällen samt andra jämna fäldt ej särdeles wet utaf dem, utan blott i skogslanden. Hwaraf äfwen sker, at man på de ställen, som blifwit bebodde och hwarest Ängar blifwit behörigt wis uprögde och skogen borthuggen, ej har så stort besvär för dem, som eljest. Hwilket kommit mig at tro, det de woro til straff för dem, som ej wilja rödja sina ängar och bruka op jorden. Om de i öfrigit, innan landet blir cultiveradt, göra oss til wår hälfa något gagn, må Medici döma. I medlertid wörda wi Skaparen, och bekänna at all Herrens werk äro god / och
hwar

hwardera år i sinom tid nyttigt; så at man icke torf säga, det är icke alt godt; ty hwart och et år i sinom tid kosteligt (q).

§. 25. Bland andra swårigheter man af klenmodighet plågar inbilla sig i Lapmarken, är ock den mörka wintertiden, emedan man här har wisa tider på året korta dagar och långa nätter. Men efter mit omdöme gör den ljusa och behagliga sommartiden så mycket, at man må gärna wara nögd med en eller par månaders mörker; då man desutan om wintern blir uplyst dels af snön, som ej kan tillåta sådant mörker, at man ju ser färdas, dels af månan och stjernorna. En, som jag i de norra Lapmarker om sommaren sedt solen både dagar och nätter, så har jag wintertiden sedt månan både dag och natt, då hans gång varit i sommarteknen. Och, då månan varit osynlig, har jag merendels blifwit lyst af de härliga ljusen, som man fallar nordssken, hwilka här lysa mycket tidare, än i de södre länder. Det är ock funnigt, at ändock solen intet eller fåga lyser wid wintersolståndet, kan man dock både förr och efter solens oppewarande längre än på andra orter hafwa gagn af skymningen, som man både morgon och afton får nyttja längre tid här än annorstädes; så, at man hela 4 och 5 timar förr än solen kommer op får se dagsranden, och äfwen så wid nedgången, och efter medlet af Martii månad nyttjar man henne hela natten, hwil-

hvilket på de södre orter ej sker (r). I anseende till allt detta wet jag mig om wintren och äfwen ibland under den mörkaste tiden hafwa här haft mycket jämnare ljus, än på de andra orter. Jag har ock märkt, at under det inwånarena följt naturen och anwändt det måsta af den mörka tiden till sömn och det måsta af den ljusa till sina sysslor, hafwa de hwarken till deras hålsa eller arbete kommit något till förtä; helst, man kan ej annat, än förundra sig öfwer Skaparens alwisa tillställning, som skickat at ej mindre Lappar än andra inbyggare finna sig hafwa längsta ljuset, då de hafwa måst at göra: och det minsta, då de det minst behöfwa.

§. 26. Här är merendels en skarp winter. Men Skaparen har förunt oss så många djur, som med sina warma och mjuka skin kunna warja oss för all köldens häftighet. Så, at jag wäl hört folk på andra orter frusit ihjäl, men ej i Lapmarken, så framt sådan olycka ej kunnat hända någon enda, som af hunger och ålderdom i
de

(r) Sal. Herr Biskop Bilberg har utan twifwel uti sina berättelser om solens lysande i dessa orter (dem jag ej sedt) allt detta widlyftigare omrört, emedan man ock då förtiden tog sig anledning at qwäda:

I nunc, quicumque es, nostris atque objice terras

Aeternumque gelu, Cimmeriumque Chaos.

Hec lege, quæ narrat Bilbergius - -

Cognosces, quanto fulgore hic ferveat æstas; &c.

Lagerlöf.

Se Disput. cit. de Westroboonia, pag. 8.

de aflågsne ödemarker begynt komma på wilda strå. Här faller vintertiden en ansenlig snö, dock ej alla vintrar så ymnigt, som jag förr hört ryktet derom; och jag har undertiden hela vintrar sedt ställen, besynnerligen tufwor och gräs på myror och andre slåta orter, stått bara och öppna. Ut vägarna ej sällan blifwa af snö igenkastade, har jag sedt, dock aldrig kommit ut för sådant väder, at jag behöft göma mig i snön och låta snöga öfwer mig, som andre berättat; så framt man ej för samma orsak, som andre människor, måste undertiden taga natt härberge, eller hvilat sina Renar, hwilket, es medan landet är obebodt, ej sällan måste ske under bar himmel: då man likwäl wid släta tillfällen ej har större olågenhet, än som är drågelig; åtminstone står man aldrig i någon lifsfara.

§. 27. Öfrigit är den mykna snön i Lapmarken öf til ingen olågenhet, utan wi fågna öf deröfwer at han tjenar öf wid våra winterresor til godo, så at man, så länge wintren påstår, wet at man har winter, och aldrig behöfwer frukta at föret skal oförmodligt slå af, som man måste på många andra orter erfara. Jag är försäkrad, at der flere grufwor och de rikedomar, som finnas i Lapmarkens berg, begynna någon gång at blifwa med alfware nyttjade, låter mången ej wilja mista denna olågenheten för många tunnor guld. Man har ock hittat på utvägar at bruka sådana redskap på fötterna, at påstادت den höga snön har det ganska ofta

C

håndt,

håndt, och hånder årligen, at mången Lapp tagit wargen på språng, då han welat svinga hans hjerd, hwaraf jag sjelf varit åfsådare: och hwaraf förmodeligen de gamlas fabler kommit om de folkslag, som i löpande öfwerträffat wilddjuren, hwilka ej andre låra wara, än Lapparna. Och emedan sjelfwa glupande ulfwen har på det sättet större orsak at frukta för Lappen, än Lappen för honom (utom hwad han kan göra hans Renar), så råfnar jag ock för fabel, hwad en del Skribenter berättat om Lapmarken, nämligen at folket derstädes blifwit af wilddjur mycket efterstålde, med hwilka de, til at frålfa lifwet, woro nödsakade at wara i en ständig strid. Sådan farlighet wet man utom Björn jagter ej utaf, då åfwen mycket sällan någon skada blifwit förspord.

§. 28. Så är ock, i anseende til hwad förtaladt är, märkeligit, at ehuru kölden påstår somliga år långt in på wåren, och snön ligger qwar, då myror och ångar snart hela sommaren ligga som frusne; så wet man åter andra år och måst alltid, at här blir nog bittida wår, och at jorden på de måsta ställen, utom fjällryggarna, (hwarest

*Nix jacet, & jactam nec sol pluvieve resolvunt,
Indurat Boreas, perpetuamque facit. Ovid.)*

blir om sommaren så wål tinad och opwärmad, som annorstädes. Och ehuru jag sagt, at solen ej werkar sommartiden alltid så starkt, så werkar hon des längre, och gör dermed en tempererad

rerad lust, som ej tienar mindre jordens groda til skyndsam mognad, än Lapmarkens inbyggare til förlustning och fromma.

§. 29. I betraktande af allt detta, och under det man tillika medgifver at Lapmarken har, som alla andra länder, sina egna och enskildta besvärligheter, så är det i allt fall wist, at man ej med skäl för en eller annan olägenhet skull kan eller bör sluta til en ständig och allmän olycka. I annor händelse skulle intet land finnas i wida werlden til boningsplatsar dugeligt, så wi da ingen ort låter wara, som ej har sit onda och goda, sina lyckor och olyckor til skiftes. Man får fördensskull ej förskjuta en ort derföre, at der ej wara åplen och påron, och tro der för den orsak ej eller något annat godt kunna finnas.

När altså en hos Schefferum(s) nämnd Auctor säger: *Lapponum gens neque fruges novit, neque poma*, så kunde man det någorlunda tola(t); Men då han tillägger: *neque ullam omnino vel terra, vel coeli benignitatem*, så säger han nästan för mycket, och mer än han borde. Jag kan för min del säja och tilstå, at jag i Lapmarken wäl funnit orter af människor förskutne, men ej af

E 2

wär

(s) Lappon. pag. 357.

(t) Ehuruwäl det är ändå för mycket saadt, så wäl som de flåstas utlåtelse, at i Lapmarken ej finnes några fruktbärande trån, emedan jag förr räknat up Winbärstrån, Hågg, Ene, Rön, etc. Och jag twiflar ej at ju ock en del af de andra kunde der wara, allenast de blefwo först med behörig försittighet planterade, och sinne sedan komma sig före.

vår gode Skapare öfvergifne. Hans vändeliga wishet har så skickat, at man finner, huru den blida solen lyser här hwart år lika länge, fast ej lika mycket i sänder, som annorstädes; ty hwad som fattas i den ena årstiden, det fylles op på en annan. Hans outgrundeliga godhet låter til öfverflöd landet ärligen frambära de frukter, af hwilka sig ingen betjenar. Ja, hans faderliga kärlek styrer och har omsorg om alt, samt låter sin nåd wara hwar morgon ny öfver dem och deras barn, som frukta honom, under hwad climat och Polhögd hans Gudomeliga hand dem behagar leda, sättja och besätta.

Andra Capitlet.

Om

Lapparnas Ursprung.

§. I.

Wet säga på hwad tid Lapmarken af inwånare alraförst blifwit intagen, lærer ej wara lättare, än at med någon wishet berätta hwarifrån det folk är kommit, som deße orter nu förtiden bebo. Deras skäl, som wilja bewisa, det Japhets efterkommande hafwa i förstone intagit det öfra af Finland, Lapmarken och Helsingeland, innan de gåfwo sig til de södre delar af vårt Sverige, samt sedermera

mera til Dannemark, Tyskland, Angeland och andre orter, äro kunnige (u). Om desse, som mycket sannolikt synes, af tycke och behag för de ljusa sommardagar, dem de märkte blifwa allt längre och ljusare, ju längre det bar i nordén, utom andra beröfande orsaker, begifwit sig dit åt, så måste de just icke straxt hafwa gifwit sig tillbaka derifrån och tagit kosan söder åt. Och så wida de första jordens inbyggare merendels minst lade sig på åkerbruket, så ser jag ej hwad förtråde de södre orter hafwa för desse norra, då man betraktar et folk, som gifwit sig at genomwandra skog och mark, samt lefwa blott af djur och fiske-fänge, hwaruppå desse orter nu förtiden äro nog rike, och måste förmodeligen fordoms dags warit ännu långt rikare och öfwerflödigare. Tmedlertid är det mycket sannolikt, at de orter, som nu äro måst bebodde, torde ej först utan snarare sist af invånare blifwit fundne och optagne; och at både Scytherne, samt våra fordna Cimmerier, Cimbrer eller Rjempar, och andra Nordiska folkslag blifwit fordna tider beskrefne både til lefnads sättet, som våra nu warande Lappar, samt af climatet så, som de der bo under polen. Hwaraf man kan sluta, både at det dragits långt ut, innan alla desse öfvergifwit sit förra lefnads sätt och begynt bruka jorden; samt at det sätt at lefwa, som Lapparne nu bruka, icke är något nytt utan gammalt, och sådant

(u) Och kunna ses uti den wida namnkunnige Doct. Ol. Rudbecks Pat. *Atlantica*.

Dant, som til äwentyrs wåra gamla förfäder
 Swear och Gøthar äfwen fordomdags öfwer
 alt idkat, så framt de tagit den kosa och wåg til
 vårt fädernesland, som förmålt är.

§. 2. Men skulle det ej med säkerhet kunna sä-
 jas det wåra förfäder tagit denna wågen (som
 jag lemnar til andras omdöme), så måste det
 wara skedd, at desse orter blifwit först intagne af
 det folk, som dem nu bebo, de rättä Thules (x)
 inwånare, nämligen wåra Lappar. För mig
 är det mycket troligit, at de alt ifrån de äldsta
 tiderna måste haft i detta land sit tilhold. Åt-
 minstone måste de der hafwa bodt innan Wä-
 sterbotn af Swenskt folk blifwit intagit, hwil-
 ket förmodeligen ej så myligen skedd, som män-
 gen tror, utan för långliga tider tillbaka. Det
 kunde man, alla andre goda skäl at förtiga,
 sluta deraf, at måsta delen af Sotnarna i
 Wästerbotn, nämligen alla, som hollas för de
 äldsta, hafwa sina namn af de orter, som ligga
 när

(x) Efter alt utseende måste de gamle med den-
 na orten förstått Lapmarken, emedan den eljest hwar-
 ken funnat heta *ultima Thule*, eller af så många Skri-
 benter utmärkas med den omständighet, at solen der gör-
 de den längsta dagen, etc. Men om man sedermera
 beghnt falla hela Scandinavia med det namnet, är
 hwarken obewisligt eller otroligit; emedan wi finna
 äfwen hos de nyare Geographer sådan oförswarlig o-
 funnighet, at en del synas göra alt til Lapmark, hwad
 som ligger snart sagt norr om Upland. Mycket min-
 dre böra wi undra, om de gamla i sådana mål för-
 gripit sig.

närmast in til sjelfwa fjällryggen. En Ume, Pite, Lule, Kalis, Torne, hafwa sina namn af de ålfwer, omkring hwilka de äro belägna, och kallas altså gemenligen Umeå, Piteå, Luleå, Torneå, etc. Men at alla desse ålfwer eller åsar åter fått sina namn af de sjöar, från hwilka de i fjällen hafwa sit utlopp, är aldeles oföreligt; En, ibland alla de många hundrade sjöar, som finnas i Lapmarken, har man aldrig hört någon enda hafwa sit namn af sin å eller bäck, utan alltid tvärt om. Så äro Uma, Lula, Rano/Kalas etc. Tråsk eller sjöar i Lapmarken: men deras ålfwer kallas *Umaeno* (Umeå), *Raneno* (Råneå) *Kalaseno* (Kaliså) etc. (y). Och emedan både landmonerne och fiskewatnen finnas i fjällen långt beqwämligare och bättre för en flyktande nykommen colonie, både til genomfart och uppehålle, än orterne wid sjökanten, wil le jag näpligen tro, det de sednare blifwit förr intagne, än de förra.

§. 3. En del Lappar wilja aldeles påstå, at deras förfäder fordomdags warit egare af hela Sverige; men at våra förfäder hafwa drifwit dem undan sig och inskränkt dem efter handen mer och mer, ej annorledes, än det berättas

§ 4

om

(y) Om altså Ume, de gamlas *Imisland*, fått sit namn af en Rese Tmer (se sal. Mag. Joh. Asks Disput. om Ume, pag. 18), så måste samma Tmer hafwa bodt wid sjelfwa Etor Uma Tråsk i fjällen, hwilken sjö måste då först af honom fått sit namn, och ligger til 30 mil ifrån hafsjön o. s. w.

om de Amoreer, at de trångde Dans barn in på bergen, och stadde dem icke til, at de kommo neder i dalarna (z). Men, om man skulle medgifwa dem, at de någon gång egt inne hela Västerbotn, så kunde dertil wara något skäl, nämligen förr än det Swenska Folket begynte utwidga sig omkring desse orter. Men at de någonsin warit egare af hela Sverige, lärur näpligen med våra Swenska Antiquiteter wara enligt, så framt man ej säger, at de warit de aldrasförsta, som desse orter straxt efter syndasfloden intagit, och det förr än våra förfäder kommo at taga desse länder i besittning.

§. 4. At de i forðna tider hafwa warit et folk med Finnarna, bewisar Schefferus (a) och synes af flera omständigheter ej kunna emotsäjas. Men at han påstår, at de ifrån Finnarna blifwit fördrefne eller utgångne, är blott en gissning. At alla Finnar fordomdags warit Lappar, är jag benågnare at tro, samt fört samma lefnadssätt, som desse, men småningom sedermera begynt sättja sig ned, samt bygga sig hus och hem, etc. Lapparnas lefnadssätt, som omgå med boskapsffötsel, är otwifwelaktigt äldre, än Finnarnas, som bruka jorden; och det synes i öfrigit olifare, at et folk öfwergifwit hus och hem, samt beslutit at bo under bar himmel, än twårt om.

Råd

(z) Dom. B. I: v. 34.

(a) Lappön. Cap. VI.

Rådfrågar man sig med de Stribenter, som forðna tider talt något om Finnarna, så finnes på deras lefnadsfatt föga skildnad ifrån det Lapparna nu idka. Schefferus bewisar det samma, och til öfwerflöd anförer både Taciti (b) och Saxo-nis (c) uttåtelse om Finnarna, som til större de-len låter låmpa sig til Lapparnas lefnadsfatt och opförande denna tiden. Hvad altså Scheffe-rus talar om Lapparnas migrationer, då de antingen frivilligt, eller med wold blefwo af söndrade ifrån Finnarna, sådant måste, efter mit omdöme, ej förstås om Lapparna i gemen, utan om wiåa hovar och flockar, som an-tingen sjelfmante funno sig befogade at gifwa sig ifrån ena orten til den andra, eller ock med wold blifwit bortdrefne, på samma sätt, som alla Figgarelappar på landsbygden i Väster-norr-

C 5

(b) *Non arma, non equi, non penates ipsis, victui herba; vestitui pelles; cubili humus. Sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. - Nec aliud infantibus fararum imbrium suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Hwilket sebnare ej är otroligit, den ti-den de ej ännu af sina grannar singo walmar til tålt etc.

(c) Til en del af öf förr anford: *Sunt Finni ultimi Septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi. Acer iis-dem telorum est usus, non alia gens promptiore jaculandi pericia fruitur, grandibus & latis sagittis dimicant, incantationum studiis incumbunt, venationibus callent, incerta illis habitatio est, vagraque domus, ubicunque fe-ram occupaverint locantibus sedes, pandis trabibus velti conferta nivibus juga percurrunt.*

norrland blefwo i wårt minne derifrån dresne och tilhollne at förfoga sig til Lapmarken, hwarifrån de eller deras fäder woro komne.

§. 5. Om man fördenstfull frågar hwad tid Lapparna och Finnarna skildes ifrån hwarandra, så lærer näpligen något annat swar kunna gifwas, än at de blefwo den tiden söndrade, på hwilken de sednare begynte öfwer gifwa sit förra lefnadsfatt, bygga sig ordentliga hus och bruka jorden. Men at föra sådant til någon wiss tid, lærer ej eller wara möjligt, efter man ser sådana skildnader dageligen. Ty, så snart en Lapp, på de ställen jag warit, begynt som Nybyggare bruka jorden (hwilket i somliga Lapmarker som oftast sker), så blir han ock straxt Finne, bygger sig straxt hus, talar, kläder sig och lefwer som en Finne, ändock hans Syfkon och släktingar bo i Fiåll, tala Lapska, klåda sig och lefwa i alt annat som Lappar. Och sådana Lappar, som på det sättet blifwit Nybyggare, har man swårt före at til alt deras opförande skilja ifrån annat Finnsk folck. Imidlertid lærer man dock måst tilstå, at någon besynnerlig tid warit, då de mera enhälligt lade sig på återbruket, nämligen de som bodde närmast intil Botniska hafswiken och i de öfrige delar af Finland; då man ock fant nödigt at kalla dem med särskildta namn, och således göra en skilnad uppå dem, som på deras skiliaktiga lefnadsfatt förnämligast war grundad.

§. 6. Om nu Finnska Nation hade någon tilför-

förliteligare kundskap om sit ursprung ifrån äldre tider, än deße, så skulle man ej hafwa swårt förefå rått på deras härkomst. Det skulle wara wärdt, om någon kunde anställa en nogare jämförelse emellan deße språken och de östra folkens tungomål, som man förmenar wara i någon slägtskap med de gamla Scyther, då det stode at utröna, om icke alla deße folkslagen woro en slägt eller afföda af dem. Jag wet wäl, at under detta namnet blifwit i forðna tider flera folk och tungomål gemensamt inbegrepne, som ock våra gamla Göthar det namnet i högre bemärkelse burit, under det de, såsom råttwisans wid måkt hollare och beskyddare, woro de andras tilflykt wid alla hos dem upkomne swärare mål och twistigheter, etc. Samtidigt måste jag bekänna, at om man betraktar Lapparnas lefnadsfatt och borgeliga upförande denna tiden, så låter man näpligen hos något folkslag finna likare åtbörder och efterdöme, än då man hörer hwad Justinus och andre berätta om de gamla Scyther. Deße brukade ej jorden, hade ej hus eller ständig hemvist, lefde af boskap, och under deras herdalefwerne woro i en ständig flykt i de obebodda ödemarker. Förde sina hustrur och barn med sig ehwart de togo wägen: lefde af mjölk och honung, klädde sig i skinn; wiste ej af lin och ull; ansågo stöld och tjufveri för den aldrastörsta misgärning o. s. w.

§. 7. Om man säger, at den gamla Scythiens gränser sträckt sig til deße orter, så säger man

man ej annat, än det, som kan wara troligit. Såger man ock at detta folket, under de upkomna folkens rörelser, gifwit sig undan til desse länder, hwarest de kunde få lefwa i fred, och hwarest de funno kreatur för sig, nämligen Wildrenar, dem de tåmt op och gjort til sina hemkreatur, åfwen som de hade andra i deras eget land, så säger man ej eller annat, än hward som funnat lätteligen hafwa skedt.

Om Samogetherna, Samojedi, warit en Scythiff Nation, och fordomdags bodt omkring de ställen, som Geographi gementigen sätta dem, så är det ej otroligit, at de warit i släktskap med *same* och *some*, det är Lappar och Finnar, ändock de för de olika öden, man på alla sidor undergått, ei skulle befinnas wara tiltungomålet mer enlige, än Göthernas efterkommande uti Italien och Spanien denna tiden med of. Om man altså wil anställa någon jämförelse emellan språken, så gör det ej fyllest, at man upräknar en hop termer och ord, som äro olika. Ty sedan de på bägge sidor blifwit både til tungomål och lefnadsfätt med andra folkslag inwislade, får man ei förmoda sig så stor likhet, at man kunde wara säker, sedan man räknat op en hop olika terminos. Det är ock märkeligit, at et folk genom befryndelse med andra, besynnerligen gistermål, mycket lätt kan komma at förbyta sit språk. Hwarpå jag sedt prof i Lappmarken, at pure Swenskar, som fått makar antingen af Lappar eller Finnar, hafwa efter en
fort

fort tid beghnt förgåta sit modersmål, och deras barn hafwa ej förstått et enda Swenskt ord. Hwaras jag nogsamnt fått skönja, huru swårt det är, at blott i anledning af et folks tungomål utspana med hwilka Nationer de äro i någon släktkap eller ej.

§. 8. Deras förnämsta skäl, som wilja bewisa, at Lapparna äro en afföda af de tio Israels släkter, ibland hwilka sal. Herr Archiat. och Medic. Professoren Doct. Ol. Rudbeck fil. varit den förste, torde måst wara tagne af det Lappska språkets öfwerensstämmande med det Hebreiska (d). En, om likheten härutinnan wore ögonstänlig och säker, så skulle man lätt kunna tro, at de äro komne af förenämde släkter, som öfwergåfwö Guds Bud / gjorde sig Balfwar och lundar; tilbådo himmelens här / tjente Bal, låto sina söner och döttrar gå genom eld, foro med spådom och truldom (e); samt blefwö alldersföre bortförde i det Afhyriska fångelsset, hwarifrån ingen wet hwart ut de togo wägen: utan twiswel, efter Guds egen hofelse

(d) Af sal. Herr Probstén och Ryrkoherden i Bygdaå, Mag. Joh. Telin, som tog sig före desse språken ex professo at jämföra, minnes jag mig hafwa hört berättas, det han funnit det Lappska språkets likhet med Syro: Chaldeiskan och Samaritanskén närmare, än med det Hebreiska. Om des tankar och arbeten angående detta ämnet någon gång komma i dagsljuset, torde de om denna saken ej gifwa oss ringa uplysning.

(e) 2. Kon. B. 17: 16, 17, 23.

telse, i et land / som hwarden de eller deras fäder kânt hade / hwarest de skulle tiena andra gudar / stöckar och stenar: ja, der de intet wist hemman hafwa skulle / eller deras fot någon hwilo få: då Herren wille gifwa dem et bätwande hjerta(f) etc.

§. 9. Ehuru denna saken kan på et och annat sätt göras til mycket sannolik, måste man dock befänna, at ännu några skäl låra fattas, innan man dristar utgifwa henne för säker och oemotsäjelig. Och, hwad i synnerhet språken angår, så tyckes det wäl wilja något betyda, at orden befinnas wara hwarandra lika, men gör dock saken ej mer, än probabel; emedan man i många andra språk skulle kunna wisa mycken likhet med Hebreiskan, om man med flit och uppsat gifwe sig at tänka deruppå: och det är des utan befant, at de lärde långt för detta budit til at jämföra både Americanskän och andra folks tungomål med samma Hebreiska språk, etc. I medlertid gifwes oss wid desse likheter i allt tagande anledning at wörda Skaparens wishet, som låtit alla tungomål, somliga mer och somliga mindre, komma med det språk öfwerens, som holles för det äldsta, och på hwilket han sin lag och löften behagat för alla människor uptåcka. Och huru wida desse språken qua Grammaticalia komma öfwerens, lærer lätteligen märkas af de utkomna Lappska Grammatiker, jämförde

(f) 5. Mos. B. 28: 36. 65. Jämför hwad som talas om deras afresa i 4. Esr. B.

förde med den Hebreiska; i hwilken händelse jag holler före någon likhet (g) funna i aft tagas, (som emellan alla andra språk); men ock mycken olikhet (h).

§. 10. I medlertid är deras flit och möda til berömande, som med desse språkens jämförande arbetat, eller torde ännu arbeta. Jag har förr påmint, at man wid slike tilfällen, i anseende til den förändring alla tungomål äro undergifne, ej bör förmoda sig någon fullkomlig öfwerensstämmelse, hållt emellan deras tungomål, hwilka både til tiden och orten äro så wida skilde, som wära nu warande Lappar och de fordna Hebreer. Och, om man kunde af andra omständigher taga i aft någon likhet eller ofelbar egenkap, som detta folket besunnos haf-

(g) Til exempel, at de Lapska verba til en del i anseende til sina bemärkelser gå at böja efter Hebreernas conjugationer, hafwa en del Grammatici wist både i Lapskan och Finiskan (se Gananders Gramm. Lapp. och Vhaels Gram. Fen); ändock man måste tilstå, at här finnes ännu flera verborum modificationes, än i Hebreiskan. o. s. w.

(h) Til exempel casus nominum, som en del hos Lapparna observerat til antalet 9, en del 14, och för wida skilja sig ifrån Hebreerna. Öfwenwål differentia generum, som finnes i Hebreiskan, men i Lapskan ej; ty at en del kalla Genus Masculinum *Warjes* och *Foem. Ningeles*, är ej accurate talt, emedan med desse ord ej förstås hwad Grammatici kalla Genus, utan hwad Physici kalla Sexus. Hwad man ock i detta målet berättat för Scheffero (Lapp, pag. 87), är ogrundadt. Allt annat at förtiga.

hafwa med Jsraeliterna gemensam och allena, så twiflar jag ej, at ju en likhet i språket, om den kunde med någon säkerhet skönjas, skulle synas behölla sitt rum ibland de bästa och tryggaste skålen.

Det är icke utan, at några Historier och Legender, som fringsföras af Lapparna, äro til en del icke olika de gamla Rabbiners fabler och berättelser. At den Jsraelitiska Nationen warit af naturen mycket widskapelig, är en egen skap, som äfwen wil hänga wid desse; äfwen wäl egennyttig, samt högfärdig och föraktare af alla andra Nationer; utom andra sinnes böjelser, i hwilka de synas komma med hwarandra i någon nära jämförelse. Til kropsens gestalt och skapnad, i anseende til des korthet, brunbleka hy och swarta hår, samt andra märken, torde de ej befinnas wara ifrån hwarandra mycket skiljaktige; äfwen så til klådebonas den efter den befriskning man har på de gamla Jsraeliters mantlar, kjortlar, barhet i brinsgan (i) och sölsverbåltén, som hos Jsraeliterna ej låra hafwa warit i mindre pris är hos desse (k). At Lapparna äro benägne at insättja gula, blå, röda snören, wippor, flutar och bräm wid fallar och öpningar af deras klåder, ser man dageligen. Och man wet Jsraeliterna til något dylikt hade af Gudi en särskild befallning (l).

§. II.

(i) 1. Mos. 3. 27: 16.

(k) Jämf. 2. Sam. 18: 11.

(l) 4. Mos. 3. 15: 38.

§. 11. Manfolkens syssla war hos Israeliterna at skakta och laga mat: äfwen så hos Lapparna. Och som de förre twådde ofta sina händer, så göra ock desse. Höftessenan af sina Renar åter ej Lappen, utan spinner deraf trå. När Lappen griper til sin köttgryta, så kan man tämligen när inbilla sig Israeliternas appetit wid sina köttgrytor i Egypten (m).

Då man kommer i Lappens kjoor, och ser honom ej allenast bo, som Patriarkerna i tjäll, utan ock breda sina kläder på det stället man skal sitta, så bär han sig ej olif åt Israels folk, då de wille betyga någon särdeles tjenstaktighet och ärebewisning (n). Och som Israeliterna genom kyssande betygade hwarandra sin tro och kärlek, altså ock Lapparna. Deras BränCurer, dem jag på sit ställe wil omtala, torde kan sse wara af samma slag, som omtalas i Mosi's böcker (o).

§. 12. Så äro ock wisa meningar hos Lapparna ej olife Israeliternas. Til exempel: de wilja ej tro, at han syndar, som dräper en tjuf, då han finnes bryta sig in i ens annars egendom (p). Så wil det ock än i dag hänga wid alla Lappar at holla Lögerdagen helig, och då ej taga sig något arbete för händer. En, at flytta sina boningar om Söndagen, deröfwer göra de sig ej samwete; men om Lögerdagen sker
D det

(m) 2. Mos. B. 16: 3.

(n) 2. Kon. B. 9: 13. Matth. 21: 8.

(o) 3. Mos. B. 13: 24.

(p) 2. Mos. B. 22: 2.

det ej, åfwen så at fiska, skjuta, o. s. w. utom stort nödfall, emedan de tro at alt Løgerdags arbete slår tillbaka och har skada med sig. För de stora Helgerna holla de ock dagen förut som en förberedelsedag, hwarwid de taga samma omständigheter i akt, som wid Løgerdagen. Wid Droinsfolkens månadstider äro Lapparna mycket like Israeliterna, emedan en sådan människa hwarken blir liden annorstädes, än wid dörren, ej eller får hafwa sådana kläder på sig, som andra, eller äta med dem, utan anses som en ören person. Det är ock bekant, at detta folket äro ganska mone och angelagne om lifsfrukt: samt at de, som Patriarkerne, måste köpa sig hustrur. Åfwen, at de förbehollit sig en rättighet at efter eget behag gista bort sina barn; och gifwa sit tjenstefolk kreatur til belöning, lika som Laban gaf Jacob. Så är ock deras säng eller soifande til ljudet och sänkningarna ej olif den, som Rabbinerna än i dag bruka i sina Synagogor; hwarom jag låtit mig försäkra af dem, som bägge delar hört, och men jemwål desutan af Note-böcker det samma fått inhämta.

§. 13. At de fordna Finnars och Lappars asgud Jumala varit beprydd med en krona, som war besatt med tolf ädla stenar, bewisar Schefferus (q) af gamla Swenska Historier, hwilket torde wara gjordt til någon åminnelse af de tolf Israels slågter. Och, som hos Judafolket war en stor subordination emellan deras förmån äldre och yngre, så äro ock

Lap,

(q) Lappon. pag. 60.

Lapparna mycket böjde at wörda och lyda hwad de äldsta af deras folk för godt holla och anställa. Deras offer får man, kan sse, ej taga någont skäl utaf, emedan snart sagt hela werlden i fordna tider brukade det samma. Besynnerlig är dock blodstrykningen. På sina gudar, altare och stodar komma Lapparna icke gärna med knif, utan de af trä göra de måst af rötter, förloradt tilhugne med yxa, och de af sten äro måst så, som naturen lemnat dem (r). Alt upresa wårdstenar och stodar på sina land, måste hos Jsraeliterna warit i bruk, efter HERRen nödgades med et förbod afholla dem derifrån (s). De löften Lappen gör åt sina gudar, går han ej ifrån, ehwad det skulle kosta (t). Alt Lappen åter sjelf köttet, och gifwer benen åt sina gudar, är ej olift Jsraeliterna, som woro nog benägne at förfälska HERRans offer. Alt de af fällige Jsraeliter brukade baka kakor för himmels Drottning (u), derutinnan äro Lapparna dem ej olife, som ock wiß tid på året göra et slags kakor och utsättja åt en, som de kalla Kuotta (w). Alt Lapparnas qwinfolk, hundar och kreatur ej få komma wid de bergsåndar, hwar rest deras helgedomar äro opstålste, skal på sit ställe

D 2

(r) Jämf. 2. Mos. B. 20; 25.

(s) 3. Mos. B. 26: 1.

(t) 4. Mos. 30: 3.

(u) Jer. 44: 19.

(w) Druotta, eller Drotta, et gammalt ord, som betyder Hielte eller Konung, hwarom framdeles.

ställas omröras (x). At Lapparna fordomdags offrat sina barn lefwande åt en afgud wid Besofing en mil från Kimiträs, berättar Gabriel Tuderus (*), i hwilket mål de ej äro olife de affalne Jsraeliter wid deras afgudatienst åt Molech etc.

§. 14. Om nu Finnar och Lappar varit et folk, så måste de ock bägge wara komne af samma Jsraels slägter. Någon torde gifa, at Lapparna (Same) hafwa sin härkomst af Simeons slägte, som med sin broder och hela Jsraels gemensamma slägtinge Levi (lave) skulle blifwa skingrade och förstördde ej allenast i Jsrael (y), utan ock kring de nordiska fjällen. Men *Suomalaiset* eller Finnarna af Sebulon, som skulle bo wid hafshamnena och skaphamnena (z) både i Jsrael och våra hafswikar: och så widare uti de andra slägter fins emellan.

Ehuruwål man låter förmodeligen holla större delen af desse skäl och omständigheter för sådana, som wäl kunna göra denna saken något sannolik, men ej öfvertyga, som jag ock ej för annorlunda utgifwer dem; så twiflar jag ej, at ju många flera långt wigtigare, kan ock hända aldeles bindande, torde af andra (a), som här

(x) Jämf. Ebr. 12: 20. 2. Mos. B. 19: 12, 13.

(*) I sin berätt. om Lapparnas tillstånd in Mscrip.

(y) 1. Mos. B. 49: 7.

(z) Ibidem v. 13.

(a) Förbemålte sal. Herr Archiater. Doct. Ol.

hårom hafwa bättre tilfälle at öfwerlägga, stå at optäcka: Då man med tiden finge blifwa om denna saken aldeles och til fullo försäkrad.

§. 15. I medlertid, och at komma til det, som något säkrare är, så blir det i alt fall wist, at Lappar och Finnar warit i början et folk, som jag sagt wara af Scheffero bewist, och är förnåmligast af bägge språkens öfwerensstämmelse så klart och oemotsäjeligit, at intet mer kan twiflas derpå. Förnåmligast som jag ock rönt, at undertiden de Lappar, som warit aldralångst ifrån Finland boende, hafwa i somliga mål haft med Finnarna enligare ordformer, än de som bodt dem närmast, etc.

Den tiden de woro en nation måste de af andra folkslag en lång tid blifwit kallade Finnar, Sennar, eller Ganner, samt i äldre tider antingen *Himantopodes* (b), eller *Pygmæi* (c) eller *Cyclopæ* (d),

D 3

els

Rudbeck, som tog sig före denna saken ex professo at bewisa, hade utan twifwel härutinnan gjort oß fullt komligit nöje, om hans lärda werk *Nora* (odde) *Samolad*, eller *Lapponia Illustrata* af den beklagel. wädelden, som i början af detta seculo förstörde Upsala Stad, ej hade blifwit den lärda werlden til större sin del, besynnerligen til det, som angick denna saken, beröfswad.

(b) Krokfotade, antingen för deras skobonad, eller deras fötters ställning, då de åka på sina skidben, etc.

(c) För deras merendels långa och korta statur.

(d) Med et öga i pannan; emedan man, då de kommo fram i deras rätta winterhabit, ej kunde se mera

eller *Cynocephali* (e), *Busier* (Busar), eller an-
norledes (f).

§. 16. Ty, at man af et folks klådebonad,
gång och andra omständigheter, besynnerligen i
fordna tider, ej allenast gifwit många Nationer
öfnamn, utan ock gjort sig sällsamma begrep
om deras skapnad, är nogsamit bekant af alla
de underliga folkslag fordna *Geographi* beskri-
wit finnas i *Africa*, *Æthiopien*, *Arcadien*,
Indien och annorstädes, som efterwerlden fått
röna bestå af blotta fabler. Våra Lappar hafwa
ej eller kunnat undgå samma öde, som af be-
rörde namn kan skönjas; och en del äfwen holla
före, at de äro desamma, om hwilka den gam-
le *Herodotus* skal hafwa berättat, at deras
fötter hade en skapnad af Gete-fötter, förmode-
ligen genom det de främmande, som dem i hastig-
het

Hart på dem, än en liten öfning fram i ansigtet. Se
Scheff. Lapp. pag. 209.

*Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis,
Oraque de toto corpore sola patent.* Ovid.

(e) Som, efter de gamlas berättelser, ej allenast
hade hundhufvuden, utan ock et tungomål, som kom
närmare skälla, än tala. Hwilken wilfarelse, hos de
gamla utlänningar ej är underlig, när man i vår tid
hört Swenskt folk wara af den tanken, man kunde ej
tala Lapska, innan man tilförene lärt sig skälla, etc.

(f) Se Scheff. Lapp. Cap. 2. pag. 13. Om de någon
tid gemensamt med våra gamla förfäder blifwit kallade
Hyperborei, dristar man wäl ej aldeles bejaka; dock sy-
nes en del, som de fordna *Skribenter* berättat om
Hyperboreis, ej kunna mindre passa sig på Lapparna, än
öf eller våra fåder. Conf. *Plin. Hist. lib. IV. cap. 12.*

het sedt, falskeligen slutit til fotens skapnad af skons. Och man behöfwer ej gå tillbaka til de gamla tider, emedan jag mins mig sjelf, då jag wistades i de södra Lapmarker, hafwa fått falska begrep om de norra Lappars skapnad, då jag liksom sedermera wid ditkomsten ej fant någon märkelig skillnad på dem, undantagandes at klådernas form gjorde dem ifrån de andra något skiljaktiga. Gmedlertid kan jag försäkra, at så underliga och förakteliga tankar andra Nationer hafte om Lapparna, så underliga hafwa ock desse hyft och hysa ännu om andra tillbaka.

§. 17. Men at Lapparna i sednare tider, sedan de blifwit skilde ifrån Finnarna, antingen alla, eller en stor del af dem, blifwit kallade Skridfinnar / Skriffinnar, *Scritobini* och *σκριδιφίνοι*, af det Swenska ordet *skrida* eller *skrinna*, för deras skridstor eller skidor de hade på fötterna, omrörer äfwen Schefferus mångstädes (g), under hwilken tid de woro et fritt folk och hade förmodeligen sina egna Konungar in til Konung Magni Ladulås tid, som regerade år 1277. Men huru de då kommo under Sweriges krona, samt sedermera under och utur Birkarlarnas wälde, utförer samma Schefferus widlyftigt (h). Så wäl som tiden då deras grannar begynte kalla dem Lappar (i);

D 4

hwil-

(g) Lapon. p. 10, 50, 250, 323.

(h) Cap. XII.

(i) Det ordet Lapp lärer näpligen wara tagit

hvilket han bewisar wara skedd emellan de årtalen 1077 och 1190 (k).

§. 18. Hwad mera, som kunde talas så wäl om deras ursprung och härkomst, som tilstånd i äldre tider, går jag alt förbi, såsom utom mit upsåt, emedan både Schefferus och andre derom widlöftigare skrifwa, och wil allenast anföra något af deras egna berättelser om förordna händelser; dock ej mer, än hwad jag sjelf hört utaf dem, och som jag märkt med andras berätt-

af deras språk, ändock något ord, som *Lappet* borttappa, förlora, *Lappo* laf (hwarmed deras Renar förbrist på moße kunna lefwa, och som de altså först plåga efterspörja då de komma på moßländta orter i landshygdén) kunde synas gifwa dertil någon anledning. Imedlertid weta de ei ens at de blifwa af oss och andra Nationer så kallade, emedan de i deras eget språk heta *Sabme* eller *Same*. Måste altså i förstone hafwa warit et Swenskt eller Finskt öknamn, som sedermera hos andra Nationer blifwit wedertagit; äfwen som de kalla oss Swenskar antingen med Finnarna *Kuotta* eller *Druotta* (Drottar, som våra Konungar kallades intil 7de seculum), eller *Daro*, som antingen är i slägtskap med *darock* bedrägelig, eller *daret* falka, bjuda ut. Men om det ordet *Lapp* kommer af Finnarnas *Läppu*, eller Swensknas *Lapp*, sådan som man lappar flåder med, eller Getflöf, som de gamle Göthar skola kallat *lapp*. eller *läppa*, som man i Norlanden kallar flådermoßen, eller ock af löpa, etc. gör mig lifa mycket, emedan den som först gaf dem et sådant öknamn, näpligen lärar warit af den frågd, at man kunde förmoda sig finna i detta hans påfund några nyttiga hemligheter.

(k) Lappon. p. 7.

berättelser til en del stamma öfwerens och til en del från dem afwika.

Då jag wid min första ankomst til Batom i Euleå Lapmark böd til at utröna om de hade några berättelser, dem de fått barn ifrån barn af sina förfäder, så wäl om et som annat, gäfw sig somlige at förtälja hwad de hört af de gamla, om werldenes skapelse, och begärte så utaf mig weta, om det wore sant. De sade, at när Gud skapade werlden, lade han råd med Perkel, eller den Onka, huru alt skulle tillställas. Gud wille at alla trån skulle bestå af mærg, alla sjöar af mjölk, och at på alla gräs, blomster och örter skulle wäxa bär. Men den Onka lade sig deremot, hwarmed det ock förblef. Jag sporde dem, huru det kom til at icke Guds utan den Ondas wilja fick framgång? de sade sig ej weta; men trodde den Onka war orsaken, hwarföre icke alt blef så godt, som Gud wille hafwat.

§. 19. Under det jag tillspört dem, om de wiste, huru deras fäder kommo at bo uti detta landet: samt om något folk der bodt, innan de kommo dit? hafwa de swarat sig ej weta det förra, men höllo dock före, at så wäl der, som på andra ställen, hade bodt folk förr än Gud stielpte om werlden. Jag frågade huru dermed tilgick? De sade, det har fordomdags varit en tid, då Gud (Jubel) hwälfde om jorden, så at watnet ur träskan och älfwerne steg op på landet och fördränkte alla människor, undanta-

gande tvåanne Syskon, en gosse och flicka. Dese tog Gud under armen på et högt berg, som kallades *Passé-Ware*. Hwilka, sedan faran war förbi, och Gud hade släpt dem ifrån sig, skildes från hwarandra, och gingo på hwar sin wäg, i mening at söka, om ej funnos mer folk i werlden, än de. Sedan de således wandrat tre års tid omkring, kommo de åter tillsammans och kände hwarandra igen. Fördenskul skildes de åter, och gingo tre andra år förbi, innan de möttes, och kände hwarandra igen. Men då de tredje gången möttes efter andra tre år, kunde ej mer igen känna hwarandra. Derföre gäfwö de sig at följias åt, samt aslade barn tillsammans, af hwilka sedermera alla männisskor, som nu lefwa i werlden, hafwa kommit. Flera omständigheter wiste de ej at berätta. Men detta sade de sig för sanning hafwa hört förtäljas af gammalt folk.

§. 20. På tilfrågan, om de wiste ifrån hwad ort deras förfäder kommit, och huru wida de woro med annat folk förbundne, har jag fått til swar, det de gamle wetat säja, at Lappar och Swenskar warit i början et folk, och deras stamfäder woro köttlige Syskon, som hade haft samma fader och moder. Men det hände sig, at då et häftigt stormwäder opwårte, blef den ena förskräckt, och sökte at förgöma sig under et bråde. Alf hans efterkommande blefwo Swenskar, och Gud låt detta brådet förwandlas til et hus. Men den andra, som war fris

mo

modigare och ej wille söka någon undanflykt, blef stamfar för Lappar, hwilka än i dag hafwa sit tilhold så godt, som under bar himmel.

§. 21. Men angående några deras manliga bedrifter i sednare tider, weta de almant i samma Kaitom-Lapmark at omständeligen berättat om et såltslag, som deras förfäder skola wägar emot Ryssen (Karjel), undantagandes det de ej äro i stånd at nämna tiden och huru länge det är sedan det skedde. Saken skal hafwa hängt så ihop, at et Ryiskt partie begifwit sig på den norra sidan opføre til Lapmarken; och wid det de angrepo Lapparna oförwarandes fingo de i pengar och Renar et ansenligt byte: gåfwo sig fördensfull tid efter annan at ströfwa omkring alla Lapwägar de träffade, betjenande sig wintertiden måst af skidben. Man har wist mig somligstades jordkulor, dem man sommartiden gjort i mening at fördölia sig. Och, emedan de befarade en allmän undergång, hafwa de i denna Lapmark mangrant sammangaddat sig, och tagit en gammal man af sit folk til hufwud. Den samma har på det sättet anført dem, at då de kommo dit de förmodade fienden skulle komma, betiente han sig af et krigspus, i det han på et högt berg låt opføra en ansenlig hop timmerstockar. Derpå låt han wäl trampa ned snön utføre hela berget, samt bära watn derpå, at det blef islupit op til öfwersta fullan. Sedan låt han uti isen hugga trappsteg opføre, samt göra vägar från alla sidor och kanter dit åt, på

på det fienden skulle hitta igen deras läger. Som
 vel gick efter önskan; ty, då Ryssarna kommo,
 hade denne stått op sit manskap öfwerst på bergs-
 flinten, som syntes til en tämmelig wäg på alla
 sidor. Men när fienden, som wägade stiga op
 til dem, kom på halfwa berget, släppte de se på
 en gång åstad sina timmerstockar, hwilka för-
 kroskade mästa delen, så undantagne, dem de
 sedan med hands kraft nedergjorde. Men twän-
 ne släppte de med lifwet, den ena med en arm,
 och den andra med en fot. De se fingo lof at
 resa hem, och berättat sit folk, hroad ändalst
 deras manskap hade fått. Antalet på de slag-
 ne hafwa de ej annan räkning uppå, än de be-
 rättat, at man tog de eldstål man fant hos dem
 och trådde på strängen af sina tråbogor, hwar-
 med halftredje strång opfyltes. Men emedan
 hwar strång på de se bogor inneholler gemenli-
 gen til längden en god samn, måste det haf-
 wa warit en anseelig hop. De hafwa wist mig
 en djup dal på et wist ställe opføre berget, ge-
 nom hwilken de fört op watnet; åfwen så wisa
 ställen wid bergsfoten på norra sidan, hwarest
 är bättre gråswårt än eljest, föregiswande, at
 de slagnas blod gjort detta stället fruktbärande.
 Samma berg falla de än i dag, efter Ryssa
 anförarens namn, Käppoware. Det ligger wid
 på 4 mil norr om Gelliware. Det enda på
 den kanten, på hwilket jag sedt snö och is ligga
 qwar in i Julii månad.

§. 22. Detta tyckes wäl för wisa omstån-
 diga

digheter wara swårt at tro. Men emedan de så allmänt tala derom, samt äro enhällige i sina berättelser, och Rykarna äfwen i förra kriget med Sverige woro tämligen långt opföre på den kanten, torde det wäl i äldre tider kunnat ske, at et fiendtligit partie gifwit sig til at hålsa på et folk, som war säkert och kunde bespisa en armee med kött, ost, mjölk och andra matsaker, hålft förr än et större antal af Swenskt folk begynt sättja sig på desse orter ned. Och, ändock man skulle twifla, om en sådan frimodighet kunde finnas hos Lappen, som gemenligen blir hollen före at wara af en mycket rådd och flenmodig natur af dem, som ej lärdt känna honom rätt; så wil jag dock ej råda någon at hålsa på honom, i mening at angripa hans hjord och egendom, emedan jag tror honom om, han lär i den händelsen til det yttersta bjuda til at förswara sig och sitt. At desse Lule-Lappar äfwen fordomdags hollit med Rykarna en drabning på en holma i Lule-älf, är ock et gammalt tal (1). I sista kriget med Rykland woro åtskillige Lappar, som wiste mig til 30 och 40 pilar med hwarja järn i ändan, jemte klubbor, dem de ärnade bruka, i fall någon fiende skulle komma til dem, o. s. w.

Fre

(1) Se Ryrkoh. Mag. Nils Hackzells Disput. om Lule och fringliggande Sofnar, pag. 18.

Tredie Capitlet.

Om

Lapparnas Tungomål.

§. I.

S Lapparna hafwa och bruka sit eget språk, som i sjelfwa werket är en dialect af Finskan, men utspäddt och utblandadt med andra tungomål, besynnerligen Swenska och Norriska. Så, at undertiden ganska många ord förefommit mig, om hvilkas ursprung jag ej något wist dristat säga. En del tyckas wara pure Swenska, som dock i sit sammanhang och slägtskap äro så i Lapskan inwiklade, at jag ofta tänkt, det wi så snart fått dem af Lapparna, som de af oss (m), emedan jag ej aldeles tords

(m) Til exempel *tarbabet*, *tarfwa*: *almog*, *almag*, *almoge*, *varjelet*, *wärja*: *dappet*, *tåppa*: *raube*, *raffe*, *ro*, *fred*. *Fattet*, *jätta* antiq. *lofwa*. *Svaina* *brång*, *swån*, *tårdno* *piga*, *tärna*. *Jåbd* *jämnlif*. *Hubmet*, *huma*, *berykta*. *Rito*, *tråta*. *Nuokes*, *nog*: *geino* *wåg*, *ab* antiq. *geina* *contraire*. *Garves*, *gör*, *mogen*, *fär* *big*. *Wesom*, *lesnad*, *wäsend*. *Sierra*, *sär*, *särskild*. *Mattet*, *mågta*, *förmå*. *Jacket*, *jaka*, *tro*: *Gattet* *ab* antiq. *gieta*, *conservare*: och många andra nästan o-räkneliga ord, hälft då man jämförer dem med gamla Swenskan.

tords påstå, at detta språket warit någon gång et med Swenskan, efter det har sina idiotismer och egenskaper, som tyckas för wida sträcka sig derifrån.

§. 2. I medlertid måste denna likheten med de nästgränsande språken gifwit somligom anledning at tro, det wore et sammanlappadt språk af andra tungomål, eller at Lapparna någon gång warit nödsakade at updikta sig sjelfwa et nytt och leget språk (n). Men, ehuru man medgifwer at de hafwa många ord lika med andra tungomål, så kan det likwål til sjelfwa grunden ej wara sammanlappadt eller af dem sjelfwa updikadt, emedan det befinnes konstigare, än at det skulle af et folk kunna blifwit fingeradt och til sådan fullkomlighet bragt, som det synes hafwa. En, ehuru obändigt de gamla förestålt sig detta språket, så har man man dock nu funnit, at det i sig sielft är så nätt, rikt (o) och behageligt, som något språk kan wara; samt går mycket

(n) Se Scheff. Lapon. Cap. XV.

(o) At detta språket ej är fattigt på ord, som de hafwa af nöden, kunde man widlyftigt wisa, och man finner ej sällan hos dem skiljaktiga termer på de ord, som andra uttrycka med en. Til exempel Swågrar kallas *Maka*, då den ena har den andras Syster til äkta, men de som tagit 2ne Systerar til hustrur, kalla hwarandra *Sville*. Så heter et fogelbo *Besse*, det kallas ock *Woude*; det ena byggt i träen, det andra på marken. *Geino* betyder wäg, *Bablka* sommarwäg, *Rati* winterwäg, *Aito* bostyttningswäg, *Dåle* en gammal igenörd wäg, o. s. w.

fet lätt och otvunget för dem, som äro det wäl mäktige. Och måste jag bekänna, at wårt Swensskal är långt gröfre och hårdare, än detta, egande hwarken en sådan ordning i des böjelser (p) och bemärkelser (q), eller sådan lätthet i uttalen.

(p) Til exempel de många verborum modificationes, som hafwa flera förändringar än nästan i något annat språk. En, då *Laidet* betyder leda, så är *Laidet* fortfara med ledande, *Laidetet* låta leda, *Laidetal* låta sig leda, *Laidegåtet* begynna leda, *Laidestet* leda litet, *Laidanet* blifwa ledd (nämligen i Activo concomitanter, men i Passivo *Laidanowet* då det sker invite eller viribus non concomitantibus) *Laidetallet* hindra från ledandet, etc. Så finner man ock uti Nomina en mycket förträffelig ordning, som man til en del kan se af casuum böjelser och rediga skildnad ifrån hwarandra til exempel uti Casu Nom. Sing. *Herra* Herre, Gen. *Herran*, *Herrans*, Dat. *Herrai*, *Herranom*. Accus. *Herrab*, *Herraw*, *Herrawa* och *Herran* Herren. Voc. ut Nom. Ablat. *Herrast* af Herren. Locativo *Herrasne* & *Herranne* uti Herren. Mediativo *Herrain* och *Herraina* med Herren. Privativo *Herrat*, utan Herre. Negativo *Herradaka*, *Herrarels*. Factivo *Herran*, til en Herre. Nuncupativo *Herralaka* herliga. Penetrativo *Herrai*, in i Herren. Instructivo *Herrai*, Herrewis, etc. och emedan en del af desse Casus ändas lita, så finner man dem i synnerliga Grammatiker slutne under et; och efter man i öfrigit tykt en del kunna räknas ibland Adjectiva, som Negativus, en del bland Adverbia, som Nuncupativus, så är det skedt, at Numerus Casuum ej äro hos Grammaticos lita.

(q) En, at förtiga allt annat, har jag ofta förundrat mig öfwer deras brukelige Partiklar, som Adverbia och besynnerligen Præpositiones, som ej allenast til större delen låta i många Casibus declinera sig, utan

talande. För hvilken orsak de måste Lappar hafwa swårt före at tala rent Swenska, och äro benägne at på somliga ord, besynnerligen de staswelser, som hafwa flera, än trenne moras, formera sig et lättare utspråk(r); hafwandes jag ock anmärkt, at somlige dialecter tola hårdare utspråk, äfwen i de ord, som äro werkeligen Lappiska (s), hwilket jag sedt ej litet bidraga til dialecternas skiljaftighet.

§. 3. En, at uti detta språket äro mångahanda dialecter, är almant kunnigt. Men at de dock i sjelfwa werket komma på et ut, och at blotta utspråket är det förnämsta, som gör at ofta den ena Lappen ej förstår den andra, har jag flere

E

res

ock ombyta undertiden i hwar Casu sin bemärkelse. Så är *lusa* en Præposition och står i Casu Dativo, hwarest det betyder til. *Ludne* eller *lunne* är Casus Locativus och betyder hos. *Lutte* är Casus Abl. och betyder ifrån. Så är *sis* en Præpos. som betyder in. Uti Dat. *sisa* (*wadse sisa*, gack in), uti Locat. *sisne* eller *sinne* (*orra sinne*, blif inne), uti Abl. *siste* (*båta siste*, han kommer in ifrån). Och emedan jag funnit hos desse och andra en naturam nominis Substantivi, har jag ej undrat om Præpositionerne taga gemenligen Genetiv. til sig. Så äro ock en hop Partiklar, som werkeligen conjungeras efter Verborum Paradigmata. Til exempel *Ickan* betyder ändock, fastän. *Ickam*, ändock jag. *Icka*, ändock du. *Ickebe*, ändock wi, etc. *Attie* at, *attiam*, på det jag, *attiabe*, på det wi, etc.

(r) Til exempel för Kneft *Sneuta*; för Dräng *Rän-ga*; för kreatur *lettur*: för Drott (som förre år nämnt) *Ruotta*: för Probst *Rosta* eller *Porost*, &c

(s) Til exempel, då man i de södre Lapmarker säger *akt* en, *rekses* rätt, *wekses* stark, *piktes* kläder, *mak-*

resor blifwit warse. Man kan just ej neka, at man ju ock rörer, huruledes de olika dialecter befinnas hafwa skiljaktiga termer på et och samma begrep (t), samt undertiden skiljaktiga begrep på en och samma term (u); men så har jag ock tagit i akt, at ofta de ord, som både Tolkar och jämnväl i språket färdige Prestmän försäkrat mig i den eller den Lapmarken ej wara brukelige, har jag sjelf sedermånga af Lappens egen mun fått höra, ändock jemväl han förrut på tilfrågan sagt sig det samma ej förstå. Alt man ock i förflutna tider härutinnan ofta bedragit sig, kan jag märka af Scheffero, som berättar (w), at i stället för *warra*, *jocki*, *seibig*, *nisu*, &c. som man talar i Pite-Lapmark, brukas i Torne-Lapmarker *tådar*, *wirte*, *owre*, *kab*, &c. då likväl både desse och de andra orden äro öfweralt kunnige och uttrycka samma sak, dock med någon skilnad (x).

§. 4.

set betala, joks boga, tiptet tillåta, etc. så säger man merendels i de norra *apta* och *auta*, *reutes* och *reptes*, *wæufas*, *piutas*, *mauset*, *jousa*, *tiutet*.

(t) Til exempel Båfwer kallas på somliga ställen *majef*, annorstädes *wadnem*, o. s. w.

(u) Til exempel de södra Lappar kalla norr *nuorta*, väster *alas*, söder *orjas*, öster *luli* eller *luksa*. De norra Lappar kalla norr *alas*, väster *orjas*, söder *luksa*, öster *nuorta*. Men detta allt kommer af Fjällryggen, dit alla kalla opåt och således *alas*, och är för de norra Lappar i norr och för de södra i väster. Då de altså hafwa nödigt föra och flytta de andra wäderstrecken därefter.

(w) Lapon. p. 184.

(x) Ty *tuodgar* betynder et fjäll, men *ware* et berg,

§. 4. Under detta har jag blifwit warse, at då man förstår til at låmpa sig efter hwar och en dialects kunniga egenskaper, samt wet huru i andra språk plågar ske, at *literæ unius organi facile inter se permutantur*, samt hwilka de äro / och huru de i den ena eller andra dialecten plåga måst förbytas, lårer man wid nogare utronande finna få ord i den ena dialecten, som antingen med något ändradt utspråk eller til des radices, och förbindelse med andra ej skola finnas igen uti de öfriga. Til exempelwis, då man wet huru *literæ* bumaph plåga ombytas och brukas för hwar andra (y), så kan man lätteligen, se huru *jackab*, *jackap*, *jackam*, *jackaf* och *jackaw* äro et och samma ord: äfwen *tiptet*, *tiftet* och *tiutet*; *gåb*, *gåw* och *gåwa*: *Herrab*, *berraf* och *berrawa*, o. s. w. Med de öfrige boka ståfvers ombytelse, som äro i slägtskap med hwarandra, är samma sak. Til exempel *dat* och *tat* denne, *asse* och *assie* misgerning, *golm* och *kolm* tre, etc. som ej eller i andra språk är owanligt.

§. 5. Så bör man ock ej förgåta at gifwa

E 2

wa

orre en Eckorn, men *seipig* et djur, som har lång swants (caudatus), *kab*, *karwa* eller *acka* en ägta hustru, men *nifu* en qwinna, etc.

(y) Det man ock ej sällan finner ske i sjelfwa Swenskan, til exempel *oppe*, *ofwan* (i somlige Provincier oman) hwaraf Tyskarnas *oben*, *auffen*, *hafwa* kommit. På samma sätt, *köps*, uti Imperf. vulg. *köpte*, Germ. *kauffen*, o. s. w.

wa aftning på bokstäfvernas besynnerliga ombyt-
telse och transpositioner, som äro i somlige
dialecter brukelige. Ty, då man gifwer der
uppå aft, och finner huru bokstäfverna til ex-
empel tk uti wiåa ord hos de södre, plåga hos
de norre förbytas til rk, samt at de förras br
plågar hos de senare transponeras til rb; så
kan man lätt finna sig, då man hörer huru de
södras *botkanet* brista, *raket* skilja, *abro* regn,
dabretet fåsta, och många andra dylika, heta i de
norra Lapmarker *porganet*, *rarket*, *arwo*, *tarwe-*
ret, &c. Afwen så äro en hop bokstäfvers til-
sättningur i wiåa ord och i wiåa Lapska dialecter
ej obrukelige. I det anseendet finner man i de
södre Lapmarker (likasom det somligstådes sker i
Svenskan), at de äro benågne til at sätta i
framför en del ord, som begynnas af en vocali.
Då man således lätt kan se, at deras *iåno*, *elf*,
jenem jord, *jelet* triswas, *jålo* hjord, *jeret* affson-
dra, etc. äro samma ord, som de norras *åno*,
ånem, *ålet*, *ålo*, *året*, *årot*, o. s. w.

§. 6. Och som de södre således öka på en
hop ord, hwarigenom de hos en, som ej des-
mer är i språket öfwad, undertiden blifwa mör-
ka, så plåga åter de norre hafwa i wiåa ord si-
na tilöfningar, ej allenast, som mycket gångse
är, wid slutet af orden, utan ock i medlet, etc.
Således finnes huru deras *harbma* ganska mycket,
ubmo Ume, *sabme* Lapp, *dobmar* Domare, *ålb-*
mai man, *tibma* förledit år, *jabmet* dö, *åbme*,
gammal, *guoibme* samrat, *jåråmak* flof, *pardne*
son,

son, ädno elf, sardnot berätta, ädnam jord, pådnak hund, adnak mycket, etc. är samma, som de andras harma, umo, same, domar, älma, tima, jamet, äme, queime, jermak, barne, jāno, sarnot, jenem, bānje, ānje, etc. Att förtiga vocalium förbytelse merendels ifrån i til a, som biel, pajel öfwer; mingel, mangel efter: nil, nal på, etc. ifrån ö til u och ou, som njōktjem, njouktjama tunga etc. Samt de hårdare contractioner, som lets och lattas ledamot, wints och watnas båt, etc. som göra nästan det mätta til saken at den ena dialecten är obegripelig för den andra; hwilket med hwad mera jag för fortheten nu måste förbi gå.

§. 7. J öfrigit har jag för min del funnit, at ehuru skiljaktiga dialecter finnas i Lapmarken, är dock skilnaden ej så stor, som i Swenskan; emedan det händt mig, at ehuru jag tyckes tämligen wäl förstå det Swenska språket, som är mit Modersmål, jag dock träffat Swenska Nybyggare, med hwilkas språk jag hast swårt före at komma til rätta, och jag har i förstone måst tala med dem Lapska. Men som jag efter en kort tid funnat märka at deras tungomål varit ren Swenska, fast än något brutit, så twiflar jag ock icke, at ju den ena Lappen mycket lätt och snart lär sig finna sig med den andras dialect, som i början förefommer honom swår at förstå. Och, hwad Schefferus sade om Finnskan och Lapskan, *quanquam possit fieri, ut qui omnes lingue Finnonica perspectas habeat dialectos, etiam in*

ipsis inveniatur, hac licet usu vulgari discrepantia, in fronte convenire, har jag ofta funnit i Lappskan des dialecter emellan; så, at ju större insigt jag fått i språket, ju mindre har jag funnit skillnaden på dialecterne, samt at ingen högre och mer klagat öfver deras olifhet och swårigheten dem at förstå, än de samme, som i språket warit minst för sig komne (z).

§. 8. Och emedan jag i öfrigit uti alla de skiljaktiga Lappska böcker, som alldramäst i orthographien warit oense, ei funnit så stor olifhet, som uti några Swenska skrifter, hwilkatid efter annan utkommit efter de dialecter, som i åttillige Swenska Provincier talas; så twiflar jag ej, at ju en wiß antagen dialect skulle med tiden i alla Lapmarker med samma tryghet brukas och förstås, som en Bibel i hela Swerige, ehwad en del antingen af ofunnighet eller obetänksamhet håremot hast eller hafwa at inwända. Och, ändock jag wille medgifwa, at folket i någon wiß Lapmark så wäl förstode et främmande, som sit eget modersmål, hwilket jag

(z) Som ej är at undra på; ty mången född Swensk skulle i förstone näpligen tro, at *Qwanlaus* och *Kanuleus*, som är et gammalt ord och brukas ännu somligstades, skulle betyda det samma, som *Engling*, så framt han ej kunde eftersinna at det wore samma som *Qwinolös*, o. s. w. På det sättet har jag ofta funnit mig i Lapmarken bedragen af Tolkar och Lappar at tro det wißa ord ej funnos hos dem, som de litwäl sjelfwe brukat, fastän i något litet ändradt utspråk.

jag dock ej gerna wil tro, så holler jag lifwål före, at de ändå wid Lapstkan håhre böra hollas under deras Christendoms inhämtande och bokliga konstens idkande, så wida man näpligen för någon nyttig Lapst bok i framtiden lårer kunna få förläggare, då man knapt i halfwa Lapmarken kunde derpå hafwa affättning. Och utom andra olägenheter man eljest wore underkastad, som wid Presters och Scholebetjenters tillsättjande, på hwilka ej alltid i en Lapmark kan wara tilgång; och som böra undertiden ifrån den ena lägenheten befordras til en annan, samt andra tilfällen, så förekommer det mig ej annorledes, än om uti hela Sverige allenast en enda Province skulle bruka Swenska böcker och Predikanter, men de öfrige dels Latinska, dels Tyska, Danska, Finska, o. s. w. hwilket lätteligen hade skedd(*), om Presterskapet och det ena saldiga folket i Landsorterne ej blifwit i förstone tilholne at rätta sig efter en Bibelversion, som på Swenska war utkommen. Hwilka anstalter, at de ju ock i Lapmarken blifwa gjorde, wi ej hafwa orsak at twifla.

§. 9. I medlertid fågna wi ock, at Lapstka språket nu mera blifwit af Lärde Män til des natur och egenheter så noga beskriwit, som det lårer kunna trotsa många andra berömliga Nationers tungomål; så, at man ingen orsak har på något ställe i Lapmarken det samma förkasta eller förakta. Detta skal wisas af de wackra

(*) Conf. Mag. Pet. Stecklenii Disput om Wite, pag. 10

försök, som til det Lapska språkets grundeliga utspanande af stickelige och berömlige Män äro gjorde och i ljuset framgifne. Ty, ehuru nu på hundrade års tid en hop Lapska Böcker utkommit efter åtskilliga dialecter (a), har dock ingen af sielfwa grunden budit til at wisa oss språkets egenteliga art och beskaffenhet förr, än Herr Kyrkoherden Petrus Fjellström, hwilken, sedan han en rund tid förestått Scholan i Lyfsele och således haft tillfälle at nogare göra sig om språkets egenskaper underkunnig, utgaf til Trycket jemte et Lexicon Lapponicum och andra sina arbeten år 1738 sin Grammaticam Lapponicam; hwarutinnan han, så mycket då i förstosne möjeligit war, wisar den dialects beskaffenhet, som brukas i Ume-Lapmark, samt äfwen til en del den norra i Pite-och Lule-Lapmarker, dem han, efter wederbörandes befallning, i det ändamålet genomrest. I et så berömligit uppsat

(a) Af hwilka följande blifwit mig bekante: Nicolai Andreæ (Past. Pitens.) a b c och Sångbok trykt 1619, se Scheff. Lapp. p. 72. M. J. Tornæi (Past. & Præpos. Torn.) Manuale år 1648 (holles för det bästa af alla, som fordnä tider blifwit oplagde). Olai Stephani Grans (Past. Lycksel. som war Lapp född) Paulini Cateches, 1668, samt des Manuale Lapp. 1669. Anonymi a b c bok 1667. Anonymi a b c bok och Lutheri Cateches, 1726. Martini Lunds (Pastoris Norvagi) Cateches. L. Rangii (Past. Ariepl. som war ock Lapp född) Nya Testamente skrifwit omkring år 1710 fins i Manuscrip. Lutheri Cateches defect, minnes jag mig hafwa sett verterad af en Njurenio, förmodeligen i förra Seculo, &c.

fåt har honom Kyrkoherden i Siundo Herr Henric Ganander efterfölgt, som sedermera år 1743 åfwen låtit af trycket utgå en wacker Grammatica Lapponica, stald efter det Lapska, som brukas uti de östra Lapmarker, förnämligast Enontekiis i Torne Lapmark, hwilken Församling han tilförne berömligen förestått. Wid desse böckers jemförande kan man någorlunda sluta dialecternas skildnad, och man lårer finna, at förutan det de skulle genom et nogare jemförande synas komma närmare öfwerens, än de i förstone tyckas (som ock sedermera uti sammankomsterne blifwit funnit), så synes ock den förnämsta skilnaden, då man tager undan förbemålte Grammaticorum olika method och partium indelning, bestå uti Orthographien och ordens olika uttalande på bägge ställen.

§. 10. Jag, såsom boende emellan desse Lapmarker, skulle kunna betjena mig af bägge dialecterne; har dock hittills hulpt mig fram med den södra, emedan det varit troligast at den samma til hufwudspråk skulle blifwa utwald. Hos Schefferum berättar man, at denna Lule-dialect skal wara ibland alla andra den grofwaste och obändigaste (b). Håremot skulle man tycka sig med bättre fog kunna påstå, det samma dialect är den renaste och bästa, emedan den hwarken är så utspädd med Finskan, som i de norra och östra Lapmarker, eller med Swenskan, som i de

E 4

södra

(b) *Nulla harum dialectorum horridior & incultior Lulensi, &c. Lapp. p. 184.*

födra , och kan i öfrigit så wida gälla för et medel emellan de andra , som samma Lapmark ligger nästan i medlet af de öfrige. En, om man wil sluta til en dialects förtråde framför den andra , så måste man söka grunden dertil antingen derutinnan at samma dialect är måst allmän, eller at den med andra tungomål är minst utblandad.

Swad det senare angår , så är det klart, at sedan et språk blifwit med andra tungomål inmångdt, så kan man med fog säga om det samma, at det ock mistat en stor del af sin egen fullkomlighet. Och i det afseendet måste man tilstå at Lapska språket (somliga dialecter mer och somliga mindre) mycket mistat af sin egen naturliga renhet och ordentlighet, sedan man begynt utblanda det samma med andra tungomål (c).

§. II. Men at fråga hwilken dialect är måst universel och allmän, tyckes numera wara onödigt, sedan man redan kommit om et hufwudspråk til måsta delen öfwerens , som man för

(c) Äfwen som man måste tilstå at vårt Swenska ingen ting wunnit genom det många främmande ord inslutit, och man sökt lämpa det samma efter andra, besynnerligen Latinska Grammatiker, hwartfrån det likwäl til sin natur är rätt mycket skiljaktigt. För hwilken sak man näpligen wil tro at det Swenska wi bruka i Trycket är bättre utan snarare sämre, ändet som talas af Allmogen i Provincierna, besynnerligen Norrland och Wästerbott, hwarest det förmodeligen talas renast och sådant som med gamla Göthiskan närmast kommer öfwerens, o. s. w.

förmodar skal blifwa i alla Lapmarker brukeligt. Detta har efter höga wederbörandes befallning och anstalter uti åttstilliga sammankomster nyligen skedd, då wiså och i språket färdige Församlingarnas Lärare ifrån alla Lapmarker, undantagandes Kimi, blifwit sammankallade til en wis medel-dialects utwåljande och de böckers (d) öfwerseende, som nyligen af trycket äro utgångne. Jcke des mindre tror man dock, at der man kunde finna det någondera dialect wore universalare än andra / skulle man ej allenast få lättare före at förena dem alla, utan wore ock en förmon för dem, som komma at syssla med Församlingarna i Lapmarken, som hade nödigt at framdeles lära sig språket. Men at Lule-dialect är hårtill tjenligast wille jag hållt tro. Ty utom förr omtalte omständigheter, har man märkt, at den som är denna Lapmarkens tungomål wäl måftig, har mycket lätt at i många mål finna grunden til de andra dialecters olifhet (e). Och,

(d) Nämligen a b c boken, Lutheri Cateches, Psalm och Evangelii i böckerne med dertil hörige stycken och böner, samt Ryrko-handboken. Dessa äro sammanstrefne af Herr Ryrkoh. Fjellström, samt uti en congress i Oct. månad 1743 öfwersebbe af Pastoribus i Åsele och Gellivare på Ångermanlands och Lule-Lapmarkernes wågnar; och sedermera uti en annan sammankomst i April 1744 under widare censur tagne af Mathes. Lectoren och Missionarien Mag Pet. Holmbom, Pastore i Arieplög från Pite-Lapmark och Pastor Ganander å Torne-Lapmarkens wågnar.

(e) Til exempel, då de södre hafwa uti Accus. Sing. *Jubmeleb*, men de norra *Jubmela*, så synes de mycket variera. Men då man uti Lule-Lapmark undertiden får

Och, om man kunde utspana alla ord, som i denna Lapmark brukas och förstås, låra ganska få uti de andra Lapmarker finnas (nämligen som äro pure Lapfska), dem man ej här, fastän under tiden något brutne och mindre brukelige, skulle få igen. För hwilken orsak man för deras skul, som skola låra språket, wille önska, det et fullkomligt Lexicon, ståldt efter ordens naturliga slägtskap med hwarandra, kunde i ljuset framkomma på alla de i Lule-Lapmark brukelige vocabula.

§. 12. Att mer omtala detta språket holler jag denna gången onödigt, emedan hwar och en, som wil hafwa någon grundelig kundskap derom, har tillfälle dertil af de utkomne Grammatiker och Böcker. Och hwad Lule-dialect angår, torde man wid annat tillfälle, om den Högste förlånar lycko och lefnads tid, taga sig anledning at derom något tala. Nu wil jag allenast til slut påminna, at emedan i Lapmarken äro så skiljaktigt folk, som i handel och wandel hafwa at göra med hwarandra, Swenskar, Lappar, Finner, Danskar, Rysskar, som ega alla särskilta tungomål, så hafwa de måst i alla Lapmarker något wist, det de i allmänhet bruka, som en lingua communi och gemensamt språk, hwilket de alla förstå. I Lule-Lapmark brukar man Lapfskan, det måst alla både Finner samt Borgerskapet och andra Swenskar kunna

höra *Jubmeleva*, så ser man straxt likheten med de södras *Jubmeleb* eller *Jubmelev*, och finner tillika at de norras *Jubmela* är af samma Casu en contraction, som hos detta folcket alt för mycket är gängse, o. s. w.

kunna någorlunda bärga sig med. Men i Torne och Kimit-Lapmarker är Finskan wedertagit, det alla så wida förstå, at de för nöds skull kunna hjelpa sig dermed fram, både Swenskar, Lappar, Rykar och andre.

§. 13. I de södra Lapmarker förstå en stor del af Lapparna Swenskan och en stor del Swenskar Lapskan. Men somligstädes kunna måst alla utreda sig i det språk, som de kalla Borgarmålet. Ty, jag wet icke af hwad händelse det kommit, at en del af Borgerskapet i Köpstäderna, som handla med Lapparna och på deras wanliga marknadsplatser årligen hafwa at göra med dem, hafwa begynt bruka et språk, som hwarcken med Swenska eller Lapska tungomålsens art är enligt. Til exempel: Du stic uti måg din skin / så ja sått uti dag min brånwin, det är: Du gifwer mig dina skinwaror, så gifwer jag dig brånwin igen. Du släpp din råf uti min wäm, så få du din bak den pelsesak. det är: Du ger denna rot eller rostwa åt min maga, så gifwer jag dig tillbaka detta muddskin. Den Lapman kast sin renost / bak i den borgar, Lappen ger Renosten åt Borgarn. Som du wara rätt skin. det är: Du är mycket dyr. Hur sit din heit? det är: huru heter du? o. s. w. På sådant sätt förstå de hwarandra wäl. Och, emedan Lapparna tagit i akt at detta språket icke är rätt Swenska, så swara de gemenligen, då man frågar dem om de äro det Swenska tungomålet mågtige, at de kunna ej annat än Borgarmålet, eller sådant som de lärdt af Borgerskapet.

Sjer

Fjerde Capitlet.

Om

Lapparnas näringsmedel / flögder
och förnämsta egodelar.

§. I.

Net folk kan blifwa och trifwas utan
at omgå med åkerredskap, utan at så
och plantera, utan at wåfwa och spins
na, brygga och baka, utan at hafwa hus och
ständig hemvist, deruppå hafwe wi exempel uti
Lapparna. Dese äro et folk, som med bos
skap omgå ifrån deras barndom, både de
och deras fäder (f), och hafwa altså ännu i
behold det äldsta, oskyldigaste näringsmedlet,
som war at idka boskapskötsel.

Men så wida de bo uti et land, hwarest det
måsta af året består af winter, och det wore nå
stan omöjeligit för dem at bärja hö och foder,
hwarmed de kunde uppeholla så många kreatur,
som de behöfde hela året til uppehålle, så har
naturen gifwit dem sådana djur i händer, för
hwilka de hafwa minsta omakel. Jag menar
deras Renar, som äro af den beskaffenhet, at
de kunna såjas ibland alla hemtamda kreatur be
höfwa

höstwa den minsta skötslen, och dock göra sina egare det alrastörsta gagnet.

§. 2. Jag sade at desse kreatur behöfwa den minsta skötslen, emedan de sommar och winter föda och försörja sig sjelfwa. Sommartiden lefwa de af moße, löf och gräs, som de finna i själlen efter nödörsten, men wintertiden af moße, kallad Renmoße, och på Lappska *Wiste*, som wäxer öfwer alt i hela Lapmarken. Men Lappen behöfwer allenast wakta denna sin hjord, at den icke kommer ifrån honom, eller blir af odjur förffingrad, hwarmed han, hålst sommartiden, tycker sig på sit sätt hafwa nog at sysla. En wintertiden har han dermed mindre omak, då jnön är djup, at Renarna ej så lätteligen få lust at sprida sig widt omkring, och då man måst altid ser sjäten efter dem. Behöfwa altså ei oftare ständigt bewakas, än då wildjur äro åfärde. Och emedan de äro benägne at följa winterwägarna bort, plåga de undertiden stänga ris eller gårdesgårdar twårt öfwer de vägar, som löpa åt kojorne med en port eller grinda för wägen (g). Men sommartiden är långt större besvär med dem. En, utom det deras kor skola då bindas, undertiden omstångas och mjölfas, hwarmed både män och qwinnor äro sysselsatte,

(g) Sådana gårdesgårdar hafwa ock i somlige Lapmarken en del förmögne Lappar med stor kostnad låtit stänga öfwer sina land, til 4 och 5 mil, hwilka ej tjena dem mindre sommaren än wintertiden til gagn och nytta.

satte, hålft då de hafwa en myckenhet at sköta, så hafwa de ock nog besvär at holla dem tillsammans och drifwa dem dit de wilja, men då de af myggorna anfåstas, finna de sig trungne, at sjelfmante söka igen Lappen, sedan de fått wanan at blifwa af honom med rof för bemålte ohyra beskyddade.

§. 3. Jag sade at de wintertiden lefwa af Renmoße, hwilken, emedan han ligger under snön, måste de sjelfwa med fötterna slå sig igenom til dess de nå honom. Och efter denna moße just icke allestädes kan wanka, så har naturen gifwit desse kreatur den egenheten, at de aldrig skola bjuda til at söka derefter på andra ställen än der moße finnes. För hwilken orsak det för Lappen ej är swårt at märka hurudant hwart Landskap är, då han är på sin flyttning. Ty, då Renen begynner gråfwa, så wet han der är moße til fångs; men börjar Renen sträcka hufwudet op åt trån och söka efter Luf, så måste ock landet wara otjenligt at slå op sit tjäll och bo uppå. I öfrigit äro de med mycket litet nöjde; ty sedan man fört med honom hela dagen, har man under resorna ej större besvär, än at man antingen släpper honom lös, eller binder honom wid et trä (h), då han ej synes taga stort mera

(h) Hwilket Lapparna i synnerhet göra då de förnimma odjur wara å färde, föregifwande at Wargen aldrig angriper Renen, då han finner honom bunden.

mera til lifs, än hwad man kunde holla i sina händer.

De äro eljest rått tåcka och hyggelige kreatur. Då man kommer til Lappens kjoja, har man med nöje at beskåda, huru desse tamde, artiga och renlåtige djuren, stora och små, wanka fram och åter omkring kjojorna, och göra dermed, at omkring Lappens hemwisten äro alltid wintertiden hårda wallar på alla kanter. o. s. w.

§. 4. Hus behöfwer ej Lappen göra åt dem, emedan de triswas bäst under bar himmel; och så länge inga odjur äro å fårde, hwarom Lapparna alltid göra sig underfunnige, släppas de, som för år sagt, lösa i skogen. Men eliest måste alltid någon person wara med dem, som skal se om dem. Hans hundar göra honom ock uti denna sin wård en öfwermåttan god tjänst, med hwilka han regerar och drifwer sin hjord huru och hwart han behagar.

Om en rått Herdes egenskap är, at han känner sin hjord och boskap, så måste man gifwa Lappen det berömmet, at han i det målet sin Herdepfikt ej å sibo sätter. Ty, förutan det, at om han än hade öfwer tusende Renar, hwar af många äro egare, så har han särskildt namn på dem och känner dem: har jag ock märkt, at han i stor hastighet kan skönja, om allenast en Kalf är borta. Jag har sedt, at då hans Dräng eller Piga kommer til kjojan med dem på de ställen, som äro slätte, hwarest han når på en gång se öfwer dem, då kan han mycket snart

såja om han har dem alla i behold eller ej, ändock de löpa om hwar andra i oordning. Hårtill lärar, utom det han dageligen omgår med dem, så at han har tillfälle at wäl känna dem, den ordning han har uppå dem mycket hjälpa honom. Ty, då han har dem i wiåa Classer indelta efter åldern och kön, samt wet hwilka och huru många han har i hwar Class, efter som de ärligen blifwit lagde, så kan han i sin räkning ej fela, ändock de gå om hwarandra i oordning. Ut man fördenksfull ej gärna får Lappen at såja huru många Renar han in alles äger, har jag således ej haft orsak at räkna hos honom för någon widsklippelse, utan snarare för en oförmodenhet at det i hastighet göra, så wida han sjelf aldrig brukar någon sådan huswudräkning uppå dem.

§. 5. Och, som Lappen har sina Renar, som sagt är, i wiåa Classer indelte, så har han ock haft nödigt at hafwa särskildta namn på hwar Class och indelning. Sålunda kallar han Renar (i) i gemen påiso. Hannar kallas ärjes, honar ningeles. Kalf kallas mese. Sedan han fylt et år, kallas han kjärmak, ware sig Or- eller Ko-kalf. Sedan göra de skildnad på könen, emes

(i) Ren är ej et Lapskt ord, efter Damiani a Goës berättelse, som säger (*de Lappie situ & ejus regionis incolis* hos J. Boëm. Auban. mores gentium p. 498), at de kallas på Lapska Raingi. Men hwarföre man på Swenska begynt kalla dem Renar, är mig okunnigt.

emedan en Orden öfwer tu år heter warrek eller ärrek. Öfwer tre år wobbee. De som då uti skåras (k), fallas herke; men osnöpte farves. Öfwer fyra år kaddotus, ware sig herke eller farves. Öfwer fem år kâsetas (NB alla farves blifwa måst i den åldren slaktade). Öfwer sex år makanas. Öfwer sju år nammalappo. Sedan fallas de öfwer alt herke ehuru länge de lefwa, och äro antingen Rör-Renar (wojemherke, rorkjo) eller Låf-Renar (raidoberke, guorbmeherke). En Waja eller Renko öfwer tu år, falla de woignial. Öfwer tre år woignia rodno. Sedan fallas de alto så länge de lefwa. Rodno alto en Gallko. Men slainak rodno, då hon för ålder ej mer falskar. Hela sin Renhjord öfwer alt fallas Lappen ålo.

§. 6. Ut wäl kunna stilia sina Renar ifrån hwars annars, som ofta plåga komma ihop, och at ej några tråtor eller twistigheter i det målet må upkomma, har hwar och en Lapp sit eget märke(m) på alla sina kreatur både stora och små. Deke märken äro ej satte på Renshornen, som man berättat för Schæffero(n), hwilket ock näpligen

§ 2

lä

(k) Hwilket Lappen förrättar med tänderna, i det han frammar sönder det, hwaruti Renarna hafwa i det målet sin kraft.

(m) Lifwen som de ock hafwa sina bomärken på alla sina husgeråds saker, lika som bondsolket på landsbygden.

(n) Lapon. pag. 306.

lärer någonsin hafwa warit i bruk, emedan Renarna få hwart år nya horn, och man desutan ei får någon dag wara säker, at någon wisk Ren skal beholla sina horn, efter de så ofta och af så mångahanda händelser blifwa bortstötte. Utan desse märken, så mycket jag erfarit, sätta Lapparna på Renarnas öron, nästan på det sättet, som man hos oss plågar märka Får: Swilket kan ske med så många förändringar och på så mångahanda sätt, at ofta uti en hel Lappmark ej en skal finnas hafwa samma märke, som den andra.

§. 7. Jag har ock sagt at Renarna göra sina egare fram för alla hemtamda kreatur det bästa gagnet. De äro Lappens åker och äng, hans hästar och kor. Han har af sina Renar alt hwad wi hafwa af land och strand, från Indien och Lewanten. Dem brukar han wintertiden at föra med på det sätt och med den behändighet, som jag framdeles får berätta. Deras kött är hans förnämsta uppehälle. Med deras skin kläder han sig til hand och fot, samt tilbyter sig sommarkläder och tält, dem han brukar för hus. Af dem har han ost, som tjenar ej allenast honom, utan ock androm för en behagelig spis. Af dem har han mjölk sommar och winter. Af deras senor har han trå: af deras ben och horn har han (des Gud förbarme sig!) offer åt sina afgudar. Kort sagt: Renen är hans alt. När han mister honom, så är hans wälfärd

färd förspild. Så länge han har Renar, frågar han ej stort efter fiska eller andra näringsfätt och handaslögder, emedan man ej gärna ser många andra med afsware fiska och skjuta, än de som äro fattige på Renar.

§. 8. Dese kallas fiskare-gran-eller skogs-Lappar, emedan de til större delen ligga qware i skogslandet öfwer sommaren och behöfwa ej flytta til fjällen, som de andre. Hafwa dock merendels, så framt de ej äro aldeles tiggare, några få Renar, med hwilka de hjelpa sig at flytta omkring med sina saker och redskap. De lefwa måst af fisk, samt fogel och djur, dem de undertiden sälja, eller byta och få Renar igen af de andre at slakta: samt sommartiden äfwen til en del af den mjölk och ost de kunna hafwa af sina Renar. Men i somlige Lapmarker fråga de ej efter sina Renar sommartiden, utan släppa dem lösa i skogen eller på holmar i de stora träsken, medan de ligga wid sina sjöar och fiska, samt om höstetiden åter söka igen dem. Hvilket man berättar ske i Kimi Lapmark, hwarest de äro frie för odjur och der Renarna fått wanan at så lefwa. Men i de södra Lapmarker skulle det ej gå an.

§. 9. Lapparna hafwa i gemen blifwit holdne för stora skyttar, hwilket loford man ock somligom, besynnerligen SkogsLappar, ej får med skäl wågra. Men ibland dem jag varit wi-

stade: har jag träffat så Fjäll-Lappar, som egt bysa eller stålboga; utan hela deras jagt har bestått deruti, at de med sina tråbogor (o) skutit på Jekornar, samt fångat Snörpor och med skiden jagat efter Wargar och dråpit dem, då deras boskap blifwit af dem angrepne. Men Fjäll-Lappar och de fattige hafwa lärt bättre sin konst, än dese: och äro de samme, som man i dese mål lärar tagit sig tillfälle af, at i gemen för skytteri berömma den Lapiska Nationen.

§. 10. Churu Lapparna i gemen hafwa en stor råddhoga för Gruswor och Bergwerk, dem de söka efter all möjelighet at hindra, om de weta någon anledning dertil; så har i ock en del funnit sin räkning wid at göra arbete wid de werk, som funnat komma i gång, hwarmed de haft sin goda utkomst. I synnerhet hafwa de, som egt Kenar, haft god förtjenst med malmförsel, emedan de som hafwa legfolk, sedt sig föga nyttigare kunna wintertiden taga sig före. I de fläste Lapmarker plågar en stor del emot betalning skjut

(o) Dese beskrifwas til endel af Herr Prof. Linnaeo (Sw. Wet. Acad. Handl. Tom. I. p. 221) warandes wida skilde ifrån de af stål, som äro af långt större värde och waraktighet. En, på de förra är hwar en stock eller stötte, utan blott en rak boga om en samms långd jämte strången: och då Lappen skjuter, fattar han med den ena handen i bogan och med den andra i strången, samt måttar blott på hof med pilen, i hwilkens ändar han tillika holler med bägge händerna, o. s. w.

skjuta Borgerskapet marknadstiderna, samt hafwa och sköta deras Renar öfwer sommaren emot en skällig wedergällning.

Så har man ej eller orsak at holla Lappar na för sådant folk, som ju skulle genom hwarjes handa slögder kunna nära sig, om de blefwo rätt anförde; emedan man til sådant ej funnit dem vara så aldeles oskickelige. Men denna tiden har jag märkt dem, besynnerligen Gjålappar, hafwa för styfwa ryggar, och wägar mig säja om större delen af dem, som Paulus om de Kreter, at de äro ond djur och late bukar. Lappen ligger håltre hela dagen i sin foja och sofwer, än at han wil taga sig något arbete före, särdeles om han eljest kan komma til råtta. Men de, som råfat i fattigdom, har nöden lårt arbeta: och af deras exempel finner man denna Nation ej vara til allehanda handslögder så oskickelig.

§. II. I synnerhet ser man, huru de ganska snålt och wäl bygga sig båtar och annan nödig redskap. Deras actior eller slådar har man sedt rätt artigt vara inlagde med horn af allehanda figurer. Små kistor eller wackar och askar göra de i alla Lapmarker. På deras Trummor hafwa de på sit sätt ej anlagt någon ringa konst. Korgar af dem gjorde på mångahans sätt, wet man utaf och brukas öfwer alt. Sina hornskiedar samt Runstafwar skurde både på horn och trä göra de sielfwe, så wäl som former, i

hvilka de gjuta sina Tensaker, samt skjutredskap, fortspel och annat sådant. Äfwen så deras Tentrå, som qwinfolken göra, och som de så konstigt draga samt förtena, som hade de lårt af den yppersta Mästare, och hvarmed de ej osäfwet weta brodera sina bälten, kläder och föredskap, samt snusdosor med allehanda former och faconer, som öfwer alt är kunnigt. Så tyckes det ock fordra någon wetenskap at af rågor försärdiga de nyttiga bastrepen, samt af senor göra den bästa och jämnaste trå. Til förtigande, at intet Lappst: qwinfolk är, som ju på många sätt kan och brukar bereda allehanda skinwaror, samt sy alla hos dem brukeliga kläder, som mögor, muddar, lapstöflor, skor, handskar, wantar, hwarom framdeles skal talas, jemwål af remar slingra tōmar, samt af senor flåta snörrep, och annat dylikt.

§. 12. Af det, som sagt är, lærer kunna skönjas ej allenast hwad Lapparnas egenteliga näringsmedel är, utan ock hwar på deras wälstånd sig förnämligast grundar, samt hwarutinnan deras wälmående måst består. Nämligen, ej uti egendom af stora och widlöftiga lānder, dem Lappen har wäl nödige, men gör ej något stort wäsende deraf, emedan mången Lapp, som besitter större land än mången Förstelig person, är ofta den fattigaste. Utan deras rätta och förnämsta rikedom består hushoudsafligen uti Renar, och af hvilka somlige kunna wara egare til några tusend. Hvilket, då man räknar hwar

hwar Ken til en Riksdaler öfwer hufvud (emellan en del kosta mindre, och en del mera), så blir det en wacker egendom. Och emedan jag tyckes wilja försäkra, at uti mången enda By allena skola finnas til trettiotusend Kenar stora och små, så kan jag för min del ej samtycka med dem, som hos Schefferum flera resor (p) kalla desse et folk, hos hwilka är brist och saknad på all ting (*rerum omnium inopia*). I hwilket afseende jag wille tro at mången Province i werlden warit och är i många delar långt fattigare än Lapmarken, och jag skulle i öfrigit kunna namngifwa Lappar, som i rikedom skulle kunna trotsa den rikaste åt minstone af Almogen uti vårt Swea Rike.

§. 13. Men den rikedommen, som består blott uti Kenar, är, som all annan, mycken wanskelighet underkastad. Det har händt, at mången Lapp, som warit egare af tusend Kenar, på en kort tid näpligen haft tio i behold, ja icke en enda. Det kommer dels af odjur; så at, när Wargar komma uti en Lapmark at rota sig, är det ett syndastraff för Lappen. Jag har sjelf warit i Lappens foja, då han på det sättet och på en natt mistat 40 och 50 Kenar. Men desse djuren finnas dock gemenligen i de släste Lapmarker ej gärna i sådan mynoghet, som på andra orter, förmodeligen emedan de blifwa af Lapparna utöddde. Dels äro Kenarna många siudomar underkastade, då de under tiden besmit-
 S 5 ta

ta hwar andra och dö bort som myggor. Så skedde det för så år tillbaka uti Sockjocks By i Lule-Lapmark, hwarest en sådan boskaps sjuka war i swang, at af hundrade Skatt-Lappar woro näpligen tio, somingo beholla sina hjordar och Renar. Och, ehuru större delen, som woro förmögne, köpte sig straxt derpå nya Renar af andra byar, så gingo de dock året derefter af samma sjuka åter til kost, så at de, som ej woro af den förmögenhet, at de tredje gången mågtade köpa sig nya hjordar, blefwo allesamman utfattige och tiggare. Så kommer ock Renarnas tresnad mycket an på den wäderlek, som är höstetiden, som ock då hård och långsam skaresnö blir om wären. En, då en snö, som kommer om hösten, förwandlar sig til is, som blir liggandes under snön öfwer wintren, då är det et oår för Lappen, emedan hans Renar, som då ej mågta slå sig ned genom isen in til mosen, måste lida af, om ej så mycket Lef (som kallas Grantrås måsa) är för hands at de kunna deraf få sin föda. Förutan desse olägenheter blifwa ock ofta i somliga Lapmarker Renarna bortlockade af Wild-Renar, som gå i stora flockar; då mången Lapp, som egt ansenliga Renar, ej haft en i behold, utan berättat sig sedan haft swårare at fånga och skjuta sina egna, som blifwit wilde, än de andra. I hwilket mål jag ock minnes mig hafwa sedt hos Schefferum berättas, at Lapparna undertiden fångat Wild-Renar, som haft deras eget märke i örat.

J. 14. Så äro och många Lappar, som äro egare af några hundrade lod sölfrwer, dem de söka at ega uti bälten, ringar, maljor, kosor, stop och skedar, etc. Dock alt detta så gjordt, at der sitta ringar och löfwerk på alla ändar och omkring, at det skramlar, samt måst förghlda. Alt detta bruka de mycket uti gistermål och annan handel sins emellan, för hwilken orsak de måste Lappar äro försedde med lodwigt. Men nu mera hafwa och reda pengar kommit öfwer alt i bruk, dem de måst wilja hafwa uti Holländska Riksdalrar, förnämligast derföre, at det Norriska folket, med hwilka de om sommaren handla, wilja ej taga andra pengar utaf dem. Fördensfull äro inga pengar hos dem i högre wärde. En de större och mindre sölfrwermynten af våra Swenska pengar taga de wäl emot, besynnerligen dubbla Caroliner, äfwen och enkla; men derunder blott så mycket de behöfwa på denna sidan at handla och betala skatten med. Kopparpengar wilja de aldeles intet weta utaf, ej eller Ducater.

Huru stora deras Summor plåga wara, kan man ej gerna få weta så länge de lefwa, emedan de weta det knapt sielfwa. Men då det efter deras dödd kommit til bytnings, wet man Lappar, som, utom 3000 Renar, lemnat sina arfwingar i redbart sölfrwer och hwita pengar så mycket, som par karlar med plats mågtat framställa, o. s. w.

§. 15. Men man wil berättat, at Lappens anhörlige kunna icke altid efter hans död blifwa af des pengar och fölsfwer beläftige; emedan de bruka gräfwä dem ned i jorden och låta ingen, icke sina anhörlige, weta derutas. Antingen det sker derföre, at han har swårt före at föra sina pengar med sig omkring själfen, då han ock ofta ej skulle kunna wara säker om sit lif, och de kunde eljest förkomma och bortstjälas; eller om meningen är, at de efter döden wilja hjelpa sig dermed fram, kan jag ej wist säga. I medlertid som det förra tyckes wara en skäligh orsak, så synes det senare ej otroligt, i anseende til de omständigheter, som bättre fram komma at omröras. Det har jag märkt, at en del af de rika Lappar plåga wäl gömma i jorden sit fölsfwer och pengar, men ej holla annat doldt, än det, som de nedgrafwit på et wist ställe af sina land, hwilket de förärt som en gåfwa eller tacksamhets teken åt sjelfwa landet, hwilket de hwarken få uppenbara eller sjelfwa röra wid. Men de ställen, hwarest de eljest hafwa sin egendom nedgrafwen, plåga en del årligen på en wif dag besöka, då de lägga ock dit de pengar, som de det året funnat samla; plåga ock undertiden med det samma byta om ställen för bättre säkerhet. Och ehuru de blifwa undertiden hela dygnet borta ifrån sina kojor, då deras gömslor äro ifrån deras hemwisten längre belågna, så taga de dock den omständigheten i akt, at de ej på den resan taga någon mat eller wägfost med sig. I somliga

liga Församlingar har man allmänneligen tilbuden dem, at til deras säkerhet få lägga sit fölsörwer och pengar i Kyrkofistorne, emedan de så ofta blifwit i skogen stulne. Men det har (så mycket mig bekant är) ej någon welat wäga der uppå.

§. 16. Deras öfriga egendom består uti husgeråds saker, som tålt, grytor, kittlar af Måsing och Koppar, Kanor eller tjocka filtär, samt andra gång- och sängkläder: wackra och granna förredskap, yrör, båtar och annan fiskeredskap, o. s. w. som tillsammans kostar dem anseeligt, då de skola sättja bo och köpa sig alt å nno; ehuruwäl de fattige så ej wara så öfwerflödige, utan hjelpa sig med slättare fram. I synnerhet kan man räkna deras högtids kläder ibland deras förnämsta egendom, och alrahållt de stycken, som de skaffa sig af fölsörwer, nämligen bälten, malior, ringar, etc. Om hwilket alt skal längre fram hwart för sig utförligare blifwa taladt.

Femte Capitlet.

Om

Lapparnas hus och hemwisten /
samt för- och båtredskap.

§. 1.

Ag har sagt, at detta folkets näringsmedel består hushushålligen uti bo-
skaps

skapsskötsel. De hafwa derwid sin goda be-
 qwämlighet och förmoner, men derjemte ock
 stora beswärligheter; emedan de för den or-
 saken ej, som annat folk, bo på et ställe, utan
 måste wanka af och an hela året öfwer. Ty,
 så länge FjällLapparne äro wintertiden här nedre
 i flogsbygden, skal man sällan träffa dem öf-
 wer en half månads tid på et ställe. Och så
 snart wären tilstundar, måste större delen göra
 med all deras bohag en resa opføre til Fjällen
 och mot Norriska gränsen til sielfwa Wästersjö-
 stranden til 20 och 30 mil, der de blifwa til
 hösten, då de åter komma tillbaka, och äro så-
 ledes uti et ständigt flyttande.

§. 2. En lård man har hollit före (q), at
 Lapparna för Renarnas Korma eller Kurbma blif-
 wa nödsakade at begifwa sig alla somrar til Fjäl-
 len. Hwaraf en annan tog sig anledning (r)
 at til remed deremot förestå en smörja, sådan
 som Lappen plägar stryka på sig sjelf, hwar-
 igenom han mente Lapparnas flyktiga lefnad
 skulle kunna håmmas. Men detta måste hafwa
 kommit af osäkra berättelser om alla dessa saker,
 emedan andra orsaker äro, hwarföre Lappen
 måste flytta och ej kan ligga qwar på et ställe.
 Ty, först har denna fluga i sielfwa Fjällen, dit
 Lappen sommartiden flytter, sit egenteliga til-
 hold; och de Lappar, hwilka sommartiden ej
 flytta

(q) Se Swenska Wet. Acad. Handl. för år 1739.
 pag. 130.

(r) Dersammastädes pag. 135.

flytta, hafwa ej eller af samma flugor så stor o-
lägenhet, som de förra: då det således ej wore,
at flytta undan, utan til denna ohyran. Se-
dan hwad låfedomer angår, så måste man til-
stå at sådant lärer falla för Lappen ej mindre
kostsamt än omöjeligt, hållt sådana smörjelser
äro ohörda ibland GjälLapparna, som aldrig så-
dant bruka, utan endast Nybyggare och kan
hända någon enda Fiskarelapp. Man bemödar
sig ock såfångt et öfwertala Lappen dertil, es
medan de ej värdera denna plågenhet för så
stor, som talet är; ty de Renar, som hafwa
någorlunda hull, samt äro unge och friske, blif-
wa af denna sjukdom ej särdeles plågade: ej
eller dö några Renar deraf bort, förutan falsk-
war, dock ej med mindre de af swält blifwa
tillika plågade. De Renar, som slaktas eller
dö wårtiden, äro til skinnen skadde. Men det
som slaktas höstetiden, taga ingen widare skada,
änat på deras skin, som likwäl äro grodde, blif-
wa ärr, etc.

§. 3. Egenteliga orsaken, hwarföre Lapp-
parna flytta sina hemvisten, är dels den, at de
hafwa sina land oppe i fjällen, för hwilka de til
Kronan betala skatt. Då de således winterti-
den och medan de wistas i skogsbygden, wer-
feligen ligga på andras land, hwarföre de må-
ste gifwa dem en skälilig wedergällning. Och es
medan Renarna lefwa sommartiden måst af gräs,
som de i Fjällen finna ymnigt hog, men om win-
tren kunna Lapparna i snöfjällen för brist på wed
och

och andra orsaker ej lefwa, hafwa både Lappar och Renar fått wanan at flyta, den de näp-
ligen låra aflägga, och utlåta sig således ej wara
med sina indelningar misnöjde.

Dels triswas och Renarna (besynnerligen
de som fått wanan) bättre i Själlen. De blif-
wa för det kalla klimatet med mindre sjukdomar
plågade, och på de slåta Själlen ej så hårdt af-
mnggor ansatte. Här til kommer och, at de i
Själlen, hwarest ej finnes någon skog, hafwa
bättre före at bewaka sina Renar, hålft som
martiden då de ej kunna se fjäten, än i skogs-
landet, der de icke altid kunna hafwa dem så no-
ga i ögnafste. Dock tror jag, at om alla Lap-
par hade på denna sidan om Själryggen sina
affkilba land och marken wore tilräckelig, skulle
de, i anseende til de olågenheter de hafwa af
flyttningen, wäl gifwa sig tilfrids at wistas här
hela året. Dersöre ser man, at ingen af Ar-
widsjaur's Församling i Pite-Lapmark är Själ-
Lapp, äfwen så Umbys-Lappar i Ume-samt Sock-
jock's Lappar i Lule-Lapmarker, jemte en stor del
af Torne-och Kemi-Lapmark, emedan de alla haf-
wa sina affkilba land i skogsbygden. Det är icke
utan, at desse Lappar, som blifwa qware, äro
til större delen fattige, och fördenskul föda sig af
fisk. Men til deras fattigdom äro tilwål andra
orsaker, dem man nu ej får upräkna. I med-
lertid finner man och ibland desse en del ganska
wålmående, ja så rike, at mången skulle kunna
räkna sin Renhjord til några tusend, samt i

pengar och sölsfwer kunna allena opwåga mång Ryrkosofn på landsbygden.

§. 4. Høstetiden förfoga SjälLapparna sig allmänt ifrån Själlen, emedan de i annor händelse för brist på wed skulle frysa ihjäl. Ej eller kunna de öfwer wintern förblifwa wid Västersjö-sidan, emedan der ej finnes möge tilräckelig för deras Renar. Då de fara hitåt, hafwa de wisa ställen, på hwilka de alla år en wis tid slakta sina OrRenar, af hwilkas kött de lefwa in på wintren. De hafwa sina stabur och bodar på wisa ställen upslagne, hwarest de lämna en del af sina matsaker, dem de om wären taga igen, äfwen som de wärtiden på wisa ställen lämna qwar sina sommar-rustningar: de hafwa gemenligen wisa orter, hwarest deras Wajor årligen bära, dit både Lappen och hans kreatur om wären skonda sig, och der de förblifwa tils det är bestält.

§. 5. Omfring ålfwer och bäckar kan man somligstådes i Själlen träffa någon större och mognare skog än allmänt. Fördensfull hånder det undertiden, at någon fattig Lapp, som ej har Renar, då och då gifwer sig at der blifwa qwar öfwer wintern, och uppeholler på det sättet sit lif, at han gildrar efter Själlrypor, af hwilka man ej sällan kan fånga ansenligt. Men sådana måste likwål förse sig med annat kött at blanda uti med; emedan, efter deras föregifwande, alt fogelskött är af den beskaffenhet, at man allena

dermed ej kan uppehålla lifwet, som med Renar och annat fjött.

§. 6. Men i fall detta folket ej skulle hafwa årligen en så beswårlig resa til Gjällen, som sagt är, så tillsäger dock deras näringsmedel dem ej at få lefwa och ständigt bo på et ställe. Det kunna wi se af de Byar och Fiskare-Lappar i alla Lapmarker, som icke hafwa at göra några Gjällresor, men kunna dock aldrig ligga stilla. Högstsal. Konung CARL IX bød wål til at hindra deras widlyftiga flyttningar, i det han lät at wisa Familier och hushold indela wisa land, med förbod at ej flytta wida omkring (s); men til denna dag har man ej fått dem at aldeles sätta sig på et ställe ned at bo. Det kan ock näppligen ske, så länge de behålla sina gamla näringsmedel. En, hwad Fiskare-Lapparne widkommer, så hafwa de måst tillika Renar, som, jemte wadnan at flytta ifrån ena Gråset til det andra, efter som Fiskelekarne, hwilka ej i alla Gråst ske på en tid, locka dem til sig, ej tillståndja dem at ligga på et ställe. Och när Gjäll-Lappen, samt alla andra, som hafwa Renar, kommer winter-tiden på et ställe, begynna straxt hans kreatur på alla sidor om hans hemwist at söka föda och slå sig ned genom snön til mösen. Och ehuru de icke hinna förtära den möse, som på samma ställe finnes, så går han dock aldrig igen til de samma rum, hwarest han förr gråswit, utan söker et nytt, som är otrampadt. Utan twis-

wel

wel efter naturens påyrkande, på det han annat år måtte åfwen kunna lefwa på samma orter, och at han icke en gång måtte göra ånda på alt sammans, emedan denna möge befinnes wåra och mogna mycket långsamt. Men det tjennar dock Lappen til den olågenhet, at så snart hans Renar på alla sidor wandrat omkring, så måste han begifwa sig på en annan ort.

§. 7. Midt i wintren har han wål icke altid nödigt at flytta så långt stycke i sänder. Men wårtiden sker ofta, at de måste med alt tilbehör flytta til 3 och 4 mil om dagen. Och sedan han slagit op sit hus, får han stundom ej längre uppeholla sig på et ställe än en dag eller ock en natt, då han måste åter bort. Hålst då snön begynner blifwa hård, och Renarna mena den tiden är inne, på hwilken de skola så fara ju förr ju håltre til sina sommarwisten. Då de ock stundom ej stort fråga Lappen til råds, utan laga sig på resan, om deras husbonde wil eller ej. Derföre wet man wara håndt i en wis Lapmark, at medan Lapparna för några år tilbaka woro i Januarii månad til marknads, kom en sådan wårderlef, som satte Renarna i den rörelse, at wårren wore nu inne; och togo alltså affsed samt begåfwo sig på resan, medan deras Herrar woro til marknads: då det ej annat war til görandes, än skynda sig efter til deras wanliga sommarhemwisten. Håremot hafwa de Lappar, som icke flytta til Fjällen, ingen swårighet at beholla sina Renar qware, sedan de fått wanan at blif-

wa här nedre. Men då det undertiden händt, at desse SkogsLappar mistat sina Renar och måst af GjällLappar köpa sig andra i stället, hafwa de ock måst med desse sina nya Renar följa til Gjälls och blifwa GjällLappar. Hwarpå man i Lule-Lapmark har åtskilliga exempel.

§. 8. Denna deras owaraktiga lefnad gör ej allenast, at man sållan kan wara försäkrad om at träffa detta folket, då man wil resa til dem; utan ock at de sielfwe måste förse sig med sådana hus, som de kunna (om icke aldeles, som Snäckan, bära med sig, dock) föra och flytta ehwart det bär. Jag menar deras kojor, som äro gjorde af walmar(t), det de tilsydt i twenne delar och hänger på en hop dertil gjorde och til en del ofwantil hopknäpte stänger. Hela kobjan liknar til sin skapnad en afstymmad pyramid eller kantig fågla, hwars botn, om 6 alnar i diametern (somliga större, somliga mindre), gör et fält af 16, 20 och flere kanter; men kojans perpendiculair högd til en famn, och stundom litet högre. I desse finner han sin beqwämlighet både winter och sommar, och dem har han med sig ehwart han flytter och far. Sin eldstad har han midt i kobjan, omkring hwilken han lägger en hop stenar, at elden ej skal sprida sig för wida omfring. I rökholet af denna sin boning hänger han par järnkådjor öfwer eldstaden med krokar i ändar.

(t) En del förmögne af ranor eller fildtar; sådana som de köpa i Norrige.

darna, på hwilka han sätter sina grytor och kittlar at koka sig mat och upptina is til dricka. Omkring detta huset hafwa de sina matbodar (*njalla*) som hänga på stolpar, eller blotta lastar, derest hans Renar och Hundar ej kunna göra honom skada, samt sin för-redskap och bagage-ackijor. Omkring väggarna innan til breder han kläder, at det icke må blåsa för kallt under tjället. På skorna rundt omkring lägger han Björkris, eller ock Granris, samt Renshudar der oftwan uppå, at sitta och ligga på. I et sådant hus kunna nu rymmas til 20 personer, som snacka och roa sig på det sätt de kunna, samt tro sig endast vara och lefwa lyflige i werlden, nämligen så länge de äro i wälmagten. Men det händer ock ibland, at under all deras lyfsalighet kommer en wäderilning, som tager med sig hela huset, då de ej allenast få den olägenheten at blifwa sittandes och liggandes under bar himmel, utan ock ofta stå i fara för skogen, som wil falla både öfwer dem och deras Renar. Dertil äro de måst sielfwa orsaken, som merendels sätta sina kojor på högländta ställen, föregifwande dels at de då hafwa mindre olägenhet af rök, dels at de hafwa bättre tilfälle at hafwa sina Renar i ögnafikte. En hederlig man har berättat, at då han för några år tilbaka wille resa til en wiß Lappby och kom til Lappens boställe, war kojan omfullblåsen, och han blef ej warse des husbonde förr, än man begynte skaffa undan snön, der han låg med sin hustru inmurad, och wäntade på sit legfolk, som skulle komma ur skogen

och ställa det til rätta igen. Eljest har man dock flere sätt, med hwilka man wid slika tilfällen sådana olågenheter plågar förebygga: utom det ej gerna någon foja af storm går öfwer ända, då hon stått par dagar, at des grundstänger fått frysa fast, och således wäl fästa sig i marken.

§. 9. Sin foja sätter Lappen, om någon möjlighet är, på de ställen, hwarest finnas torra Furor, dem han får betjena sig af til wed. Men höst och wår måste Själlappen holla til goda med wed af de små Björkar, som här och der kunna finnas. Och, om sommaren, då han bor omkring snösjällen, har han ej annat än buskar och smått ris til bränsel, hwarmed han måste hjälpa sig fram. Då han har wed, bränner han ödm, och kan hafwa warmt nog, emedan elden ligger på sjelfwa jorden, så at han i sprittfalla wintern kan holla sig warm, men likwäl wid en ständig eld. I sin foja behöfwer han icke stolar eller säten, emedan han sitter hålsdre på marken. Och man har märkt, at då deras Nämndemän måste för skam skull undertiden sitta på stolar, eller bänkar, äro de dock glada, at de få ibland huka ned sig wid bordet, der de få sitta på golfwet i större beqwämlighet. När man kommer in i fojan, måste man sätta eller lägga sig straxt. Husbonden sätter sig främst på ena sidan öfwanför eldstaden, och der näst hans hustru. Men en främmande, som man holler i något wårde, plågar han altid sätta emellan sig och hustrun. Barnen, förnämligast sönerna, sitta på andra sidan gent emot. Men hans

hans pigor och drängar hafwa sit tilhold omkring dören. Men när drängen wid matredningen förrättar sin husbondes syssla, plågar han ock taga in det rummet, som wid matlagningen är husbondens. En, då Lappen har hederligt främmande, tycker han det wara emot anständigheten at sielf befatta sig med några sysslor; Fördenskul sätter han då, som ock eliest, undertiden antingen sin dräng eller någon annan, som han holler i mindre wärde, dertil.

§. 10. För Scheffero har man berättat, at Fiskare-Lappar ej bruka tält af walmar, utan af bräder eller torf, dem de upsätta til någon myckenhet här och der, besynnerligen wid träsk-Gränder, då de flytta ifrån den ena til den andra orten, utan at behöfwa föra några kajor med sig. Detta wore beqvämt nog, och torde wäl i somliga Lapmarker wara i bruk. Men så mycket jag årfarit, hafwa alla Fiskare-Lappar, som hafwa råd och ämne, sina kajor så gjorda, som Fjäl-Lappens, nämligen af walmar. Men som det undertiden händer, at Lappen blir ifrån sin rättta kaja och hemwist någon längre tid wistande, under det han ligger wid wisa sjöar och fiskar, plåga ock somlige finnas, som hafwa här och der någon sådan tilflykt, der han en tid antingen alena eller med någon af sit folk uppeholler sig. De kajor, som han då upsätter antingen af torf eller ris, äro af ingen waraktighet, och ej stort bättre än lössalar. Men sin rättta kaja har han wid sit rättta hemwist, med hwilken han flyttar, som

som Själl-Lappen, ifrån ena stället til det andra.

§. II. Men som det för alla Lappar wore en ångslig werld och nästan omöjeligit at lefwa, om de wid sina flyttningar winter och sommar, så wäl som deras resor til Kyrka och annorstädes, då de hafwa längre wägar än annat folk, ej finge betjena sig af sina Renar i stället för hästar; så har jag sagt, at desse hans kreatur äfwen göra honom denna tjensten. Men emedan desse djuren ej äro starkare, än at han lågger efter en Lapp-Ren 10 à 12 liisp., men efter en Rör-Ren gemenligen en person, så måste han ock hafwa sådana åkdon, som ej allenast äro lämpade efter Renens styrka, utan ock så gjorde, at de gå lätt. Dese kallar han *Keres*; af hwilka en del äro större, dem han brukar til last, och en del mindre til at åka sjelf uti. Wi kalla dem *ackijor* eller *ackar*, hwilket ej är tagit af Lapska språket (u), utan lårer wara et Swenskt öfnamn (af Uck eller Uk). De rätta åke-ackijor äro wid påß 9 à 10 qwarter långa, och så breda, at man beqwämligt kan sitta uti dem. I somliga Lapmarker brukas de djupare, somligstädes grundare, dock så, at man altid har stöd mot ryggen, det man ock kan uphöja för den, som ej är wan wid sådana åktyg. Dese kallar man i de södra Lapmarker *Rumiskor* eller *Rumberkor*, men i de norre *Pulkor* (*pulke*). Man brukar somligstädes innefatta dem på sidorna och hörnen med Renshorn, och öfwerdraga dem til den delen,

len, som kommer öfver fötterna, med Skjälfskin, i hwilket fästes et stycke klåde, det man binder, då man åker, för bröstet och op under hakan, under det man snör ned sig i ackijan medidertil gjorde sentog, för hwilka lyckor äro på sidorna fästade, at man sitter stadigt och wäl bewarad. Dese slådar hafwa inga medar, utan i det ställe en bred fjöl, på hwilka de gå, emedan de äro nästan bygde som små slupar på klink; dock så, at uti dem, som äro wäl gjorde, har man ingen swårighet at sitta: äro ock derjemte så tåta, at intet watern slipper uti dem. Dese äro i somliga mål långt begwåmligare, än slådar; hwarföre man ock somligstådes begynt bruka sådana efter hästar, dock mycket större gjorde, at et fulkomligt hästslaf kan läggas uti dem. Lappen brukar ock undertiden sådana laskackijor, som äro gjorde med lock uppå, för hwilka han sätter lås, hwarest han har sina saker säkrare, än i de andre, dem han gemenligen täcker med Renshudar, och binder öfver med de omtalte snörtogen af senor, på sätt som sagt är.

§. 12. Sjelfwa Renen pryder han ut med et bredt klådesbälte broderadt med Tenn, som han binder öfver Renens rygg. Griman är af låder eller tjoft barkadt skin, i hwilken tömen fästes, och sitter omkring hufvudet och halsen, men ej fästad wid hornen, som Maupertuis mente. Halsloka gör han af hwitt Renskin, som är mjukt och ej skafwer Renens hals, hwilken han kallar Kåsas. Hänger ock undertiden en större eller

mindre Metallslocka under halsen, som sitter wid et halsband fästad, gjordt af flåde til et qvarter bredt och broderadt. Fimmelstänger eller skafkar äro obrukelige, och i det stället har han en drag-rem, som sitter fästad wid Kålas eller halslockan och går under Renens buk til främre ändan af ackijan, under hwilken den i en läderlycka är fästad. Samma rem kallas i de södra Lapmarker *raktes*, men i de norra *wuottaraipe*. Tömen (*labtje*) har han bunden från vänstra sidan om Ren, den han sedan kastar öfwer Renens rygg til höger, då han förer så fort och behändigt som andra med häst och slåda.

§. 13. En främling, som med desse åf-rustningar är owan, förekommer en sådan skjuts både löjelig och äroenthyrlig. Men sedan man dermed blifwit wan, lär man finna, at den är så behändig, som på denna orten, om man wil komma fort, oundwifelig. Ty, utom det man kan sitta uti desse slådar wäl bewarad för kölden, måste man tilstå, at det ock går anse- ligt fort; hwarföre ock förbemålte Herr Mau- pertuis utlåt sig, at denna farten tyktes kom- ma närmast til fogelsflygt: men, wälförståendes, då man får Renar af rätta slaget, hållt af Wild-Rens art. Dock, at försäkra det desse djuren, efter andras berättelse, skola på et dygn mågta springa 50 mil, dristar jag ej. Efter mit omdöme tog ock Schefferus nog til, som satte (w), at en Ren gemenligen på 10 timars tid

tid kunde löpa 12 til 16 mil, så framt han för-
står dermed Swenska milar (x). Ty, ehuru
jag wille tro, at man, då goda wågar och godt
före wore, skulle i Lapmarken kunna komma så
fort fram, då man ock hade tått ombytte af goda
Renar; så wil jag dock näpligen tro, at en Ren
skal i et löpande kunna innom en sådan tid fara
en wäg til 16 Swenska milar.

§. 14. Ty, ändock jag ofta förundrat mig
huru dese djuren funnat hårda ut, emedan jag
wet, at en Ren sprungit med mig i et löpande til
6 och 7 mil wäg, utan at stadna en handwänd-
ning; så wil jag dock ej försäkra, at han länge
skal stå bi, om man forcerar honom för mycket,
och ej låter honom få sin behöriga hwila. Wit-
jandes jag i öfrigit ej wåga uppå at med de ge-
mena Renar, som jag wil bruka til någon lång
resa, föra fortare, än en mil om timan, och det
när föret är godt. Men skal man, då det lider
på wintren, taga aldeles ny wäg, tør man wa-
ra glad, om man med en god Ren hinrer en
mil på 2 ja 3 och kanske 4 timar. Ty, då Lap-
pen, när snön blir djup, kan taga wild-Renen
på språng och dräpa honom, som ofta sker, kan
man wäl tänka det måste ej gå fort för de tama,
som måste draga et last efter sig.

§. 15. Man berättar, at somliga Rör-Re-
nar

(x) De förr omtalte gamla milar, som man på
dessa orter brukat, låra kanske mycket hafwa hulptil til
at öfka ryktet om dessa djurens lopp.

nar skola hafwa det ofkynnet, at de wända sig om och med fötterna bulta, samt ofta illa skada den som åker, då han ej har annan utväg, än at i hastighet wända sig under ackijan, då Renen klappar och slår henne, til des han tröttnar dermed och gifwer sig åter at löpa. Men jag har ännu aldrig kommit ut för någon sådan, ändock jag wet at de finnas, dock mycket rart, så at man näpligen lärer kunna räkna flera än en af tusend andra. Då man kommer ut för dem, som äro af yra slaget, tyckes det wäl eljest wara någon liten äwentyrlighet derwid, emedan man sitter nedsnörd och far som foglar genom tät skog öfwer dalar och berg. Men förutan det, at om det stielper, så har man ej långt til jorden, wet man i annor händelse flera sätt at i backar och eljest förebygga all fara: och af alt det jag i Lapmarken kört, kan jag ej räkna öfwer par gånger jag haft den olyckan at stielpa. Så äro ock för-rustningarne sådana, at man ganska lätt, och under Renens största samt håf-rigaste lopp, kan få honom at tvårfstadna, o. s. w.

I öfrigit då man har sköna kreatur samt ordenteliga tilhörigheter, är det en artig och nöjsam skjuts, samt ser ej illa ut, då man, besynnerligen wid stort följe, kommer på detta sättet resandes. Man är ock ofta ej så alde-des angelågen, om man til aftenen hinner under taf eller ej, emedan man aldrig behöfwer bekymra sig för hästbete och söder, hwilket man får

får för intet dit man kommer, och man des- utan alltid sjelf kan wara försedd med så goda kläder, at man wid en stockeld (y) öfwer natten eller längre kan wara behollden.

§. 16. Då Lappen är på sin flyttning, eller eljest förer en hop lag med sig, går det ej så fort för honom, som då han får föra tommom. Gemenligen kan en man ledsaga 8 och 12 Renar, dock stundom mer och stundom mindre, efter som tilfället kan wara. Renarna, som dragga desse lagen, följa icke, som Schefferus mente (z), frimilligt och af en wana efter hwarandra, utan de äro alla efter hwarannan bundne med tåmen, den efterföljande med den föregående lag; då det ej sällan händer, at de blifwa strypte och eljest skadde, när et hinder kommer för någondera, emedan måsta delen äro af naturen benägne at streta emot, fastä sig undertiden omkull, samt sätta horn och hufwuden emot trån, som stå brede wid vägen, i synnerhet då de hafwa tungt at draga.

Om Lappen har wäg för sig, så sitter han sjelf i den främsta ackijan, som är tom, hafwandes de andra på sått, som sagt är, hwar efter an-

(y) Lappen gör desse på besynnerligt sätt under sina resor, i det han fästär tvåanne furustockar ofwan på hwarandra, samt tänder eld emellan, hwaraf sker at de gifwa en mycket stark heta ifrån sig, utan at brinna ned i snön, eller at stockna, emedan de holla sig sjelfwa tilhopa så länge de råcka, hwilket kan ske hela dygnet. Sådana eldar kalla de *nuorfo*.

(z) Lapon, pag. 271.

annan efter sig bundne. Men har han ingen wåg, som gemenligen sker då han flyttar, så går han på skid främst och har den främsta Renens tøm i handen, som ock måst går med en tom ackija, efter hwilken de näst följa, som hafwa de lättaste lasten. Efter hans raido (så kallas en hel rad af last-Renar) kommer hans hustru med sin rad, och så widare de öfriga af hans folk efter, utom de som drifwa Renhjorden, som hafwa nödigt at wara stundom efter, stundom på sidorna. Schefferus berättar flerstädes (a), at wid flyttningar förer man spåtrumman alraefterst, emedan de tro det wore någon fara wid, om någon människa, besynnerligen qwinsperson skulle innom tre dygn komma at fara samma wäg, hwarest spåtrumman wore framfaren. Detta är just icke otroligit; ändock jag det hitils ej funnat märka. En, ehuru jag ofta kommit efter dem på deras flyttningar, har mig dock ej gifwits tilfälle at se hwad de haft i den eftersta ackijan; men alltid hafwa de ledsagat mig fram emellan de främsta raidorne, om det skedd af höflighet eller widskäplighet, är mig obekant.

§. 17. Förutan sin åf-redskap, brukar jemwäl Lappen en machine på sina fötter, som kallas skidor eller skidben (*sablik*). Men emedan desse ej allenast i Lapmarken och Wästerbottn, utan ock öfwer hela Norrland och Finland öfwer alt med stor nytta och behändighet brukas, är onödigt at dem beskriwa. Utan twiswel lå-

rer

(a) Se Lappon. pag. 132.

rer den Lappska nationen varit hårtill upfinnare, emedan de äro för honom oundgängeligast. När Lappen har deße på fötterna, går han dristigt och på fri hand emot sjelfwa Björn. Och när Wargen angriper hans hjord, wårdar han ej skjuta efter honom, utan bjuder måst til at taga honom på språng och med handskraft dräpa honom: som ock icke gerna slår felt, der ej Wargen kommer på någon hård wäg, eller hinner för långt undan, innan Lappen blir honom warse. Utom deße skidben gifwer han sig ej gerna på någon resa; ty i fall hans Ren skulle för oföre upgifwas och tröttna, eller wågarna blifwa i genyrade, så står han aldrig rådlös, då han har deße med sig.

§. 18. Sommartiden doga wäl icke Renarna at rida på, som Olaus Magnus (b) inbillat sig, hwilken berättar ej allenast at Lappen brukar rida sin Ren, och utmålar således en Lapp sittandes på Renryggen i ordentlig sal med betsel i Renens mun; utan ock at man sätter Lapparnas brudar, som äro beprydde med zabel och hermelin, på Renens rygg, etc. Detta, så wäl som det at man kan i Fjällen bruka dem för fårra, är ohördt; men Lappen bärgar sig dock med dem wid sina sakers flyttande, då han åtskilligt wis lågger uppå dem bördor eller flöfsjor. Wid andra tillfällen betjena sig deremot i synnerhet Fiskare-Lappar i de södra Lapmarker sommartiden af et slags båtar eller håpar (*wints, watanas*),

(b) Cit. Scheffero, Lapp, pag. 269 & 288.

nas), med hwilka de hjelpa sig hwart de komma öfwer watnet, hållt ålswerna. Deße åro af den skapnad och bestaffenhet, at han tager dem med årar, skott och öskar, och ändå sin matsäck dertil på hufvudet och ryggen, och bär sit fartyg hwart han wil. En del hafwa sina hundar så tiltamda, at de hjelpa til och bära en del, besynnerligen skotten. Åro altså deße båtar gjorde af ganska tunna bräder, dem han nått fogar tillsamman och binder behändigt i hop med tågor, eller ock med hampsnöre, såsom i Umo Lapmark sker, så wål för mindre kostnad af spis, som ock för lättheten skull: och åro sådana med tågor eller hampsnöre hopsatte båtar tåtare, än de med spis gjorde. Hos Schefferum berättas (c), at deße båtar hopbindas med senor, men deraf wet man icke hwarken i denna eller de andre Lapmarker nu för tiden. Opføre forskarna åro de oförlitligt wige at fara med, emedan han har ingen swårighet at ofta i strida forskar wända dem i stor hastighet emellan stenarna, som han behagar. Men då han kommer ut för stora forskar, så tar han sit skepp på ryggen och wandrar landwägen, tills han får åter någorlunda fogligt och stilla watn. Jag har sedt at de i en sådan båt gifwit sig til 5 och 6 personer, och det är under at se, huru de drifsta gifwa sig utføre en forsk, hwarest ofta ens lif kommer an på et årtag, och man ofta emellan de höga strömråfarna i wilda forsen på långa stund

stunden ej ser til honom. Det vågar han ej al-
lenast i de forkar, som äro honom tilförene no-
ga kunnige, utan ock ofta i de obefante, om de
ej äro des större; då han likwäl ser sig wäl före,
medan han är ofwan före i det stilla, och då han
slåpt utföre, hukar han ofta op sig at se efter,
hwarest stenar eller något brantare fall torde
möta honom, dem han i hastighet söker at wär-
ja och undkomma.

§. 19. Hos Schefferum (d) ses, at en del
berättat det Lapparna sitta nakne i dese båtar, på
det de måge, om någon fara åkommer, slippa un-
dan med simmande och bärja sina waror. Men
denna tiden wet jag ej om någon Lapp brukar sit-
ta naken i båten, åtminstone är det owanligit på
de ställen jag varit wistande. Och, utom det få
Lappar kunna simma, så är han så wan wid dese
båtreskap, at han ej anser sådant för någon syn-
nerlig fara. Det höres ock sällan, at någon på
detta sättet omkommit.

I de Norre Lapmarker brukas större båtar
til 4, 5 och flere sammar i längden. Dese drif-
wa de opføre forkarna antingen med rep, eller
står en i främre och en i estre stammen med stån-
ger i sina händer, hwarmed de skjuta honom op-
føre. Men utföre forkarna bruka de undertiden
på samma sätt med stakar och tog släppa honom et
stycke i sänder, då forkarna äro för mycket bran-
ta och steniga. Men eljest ro de med stark force
ut.

utföre strömmen, då en sitter i bakstammen, som styrer. Ju starkare de mågta ro, ju lättare hafwa de före at wäja stenarna, efter båten då båt-tre lyder rodret, än om han skulle wråka. I med-lertid må jag wäl säga, at en sådan fart kommer undertiden tämligen när fogelsflygt.

§. 20. Af det, som således i förthet om Lapparnas hemwisten och boningar, samt flyktiga lefnadsfatt är talt, lärer hwad öfrigit wore at påminna hwar och en af sig sjelf kunna til en del sluta och döma. Jag kan för min del säga, at detta folket af sådan lefnads art och beskaffenhet kunna säjas lefwa både lyflige och olyflige. Olyflige förefomma de of i anseende til deras flyktiga lefnad, obegwämlige hyddor, samt slätta och owaraktiga boningar. Men de äro lyflige, at de få idka samma lefnadsfatt, som Patriarkerna. Lyflige, emedan de få åtnjuta de förmoner, som de, besynnerligen i äldre tider, så kallade Eremiter, med så mycken åstundan eftersökt, hwilka med lust och glädie öfwer-gifwit sina hus och flydt sit arf, blott derföre, at de måtte, som Lapparna, få ega et härberge i önen(e). Lyflige äro de ock, emedan de förmena sig så wara. Man har märkt huru Lappbarn, som gå i Scholarna, wid sina lofstunder undertiden funnit sit nöje at besöka de Lappkojor, som wid Ryrforne äro af trä och näfwer opsatte, samt göra sig der eldar och förnöja sig af åtankan af deras egenteliga lefnadsart. De Lappar, som på Landsbygden blifwa brukade til wall-

wallhjon, hafwa undertiden kjoer upbygde bredowid huset, emedan de finna sig bättre uti dem, än uti våra hus. Jag har låtit mig i sanning berätta, at en Lapp, som i högsta. Konung GUSTAV ADOLPHS tid gifwit sig i friggstjenst, och efter utwista nogsamma prof af mod och tapperhet, blifwit, efter de tiders bruk, efter des förtjenst ihogkommen, så, at han fick avancera til Ryttmästare; Men då det efter en rund tid föll honom i sinnet at som hastigast bese sit fädernesland, och han wid hitkomsten begynte tänka på sit gamla lefnads sätt, gaf han sig åter at aldeles blifwa Lapp, som hans fäder och anhörige. Jag wet i Lule- och Torne-Lappmarker flere exempel, at ej allenast Finnar utan ock Swenskar, som genom giftermaal befryndat sig med Lapparna, gifwit sig at bruka samma lefnadsätt. Och så länge de haft lycka med Renar, har man ej hört at de funnit sig ångerföpte.

Jag finner mig altså icke warit i mit om-döme bedragen, då jag för någon tid tilbaka, och innan jag sedt Lapmarken, höllit före och utlåtit mig om Lapparna, at de hafwa utwalt sådana wilda och af alla andra människor förskutne orter til deras angenämaste boningsplatser: finna mellan berg och stenar behageligare hemwister, än jorderiks Konungar uti deras präktiga Slott, etc. (†).

H 2

Sjet-

Sjette Capitlet.

Om

Lapparnas Spis och Matlagning.

§. 1.

Ag har redan sagt / at när Lappen har Renar, så har han både mat och kläder, och allt hwad han behöfwer. Och emedan hans egenteliga spis består af kött, utan at weta widare af hwete, rog, korn eller annan såd, än det lilla han kan få af Borgerskapet och på Landsbygden af sådant til köps, så skulle han wäl för dageligt bröd kunna bedja om dageligt kött. En, när han har det, så har han ock snart allt hwad han behöfwer. Och, som han betjenar sig af denna spisen odmt och dageligen, så kan man lätteligen se, at han behöfwer en myckenhet deraf. En Lappen får ej hafwa så stort hushold, innan det går til för honom en Ren i weckan. Om han fördenfull ej har så många Wajor, at han får årligen lägga på så många Renar, så har han swårt före at bestå sig.

§. 2. Men som Lapparna hafwa utom kött äfwen annan mat af sina Renar, nämligen mjölk och ost, etc. så bör man göra åtskilnad emellan de matsaker han brukar sommartiden, och dem han

han hufwudsakligen brukar om winteren. Hans sommar-mat (jag talar om Själl-Lapparna) är förnåmligast mjölk, den han äter både kokad och okokad, både sur och färsk. Och emedan hon är mycket tjock och mågtig, så behöfwer han ej bröd derwid, efter han ock desutan ej har tillgång dertil. Af mjölken gör han ock sommardis sin ost, den han wäl til en del, likasom mjölken, spar til wintren, men han betjenar sig deraf efter nödtrorsten om sommaren, så wäl som af den wasla, som blir wid det han gör osten, och den han sedan kokar op samt deraf lefwer. Har han något spikit kött eller ock torkad fisk at äta derwid ibland, så mår han des bättre. Så plågar han ock om sommaren betjena sig af allehanda slags bår, dem han jemwäl blandar i sin mjölk, den han spar til winteren: äfwenledes allehanda slags gräs, men besynnerligen det han kallar *Posco*, hwilket wäxer på somliga ställen rätt ymnigt, och stundom til $1\frac{1}{2}$ alns högd. Detta gräs ätes antingen färskt, och förr än det blifwer til wed, eller skäres det i smala rimsor, torkes i solen, och förwares til winteren at ätas såsom besynnerlig läcker spis. Knopparne af detta gräs, hwilka se ut såsom Dillknoppar, plåga Lapparna sönderhacka, at upblanda sin Renmjölk med, som förwares i blåsor til winterkost, och kallas *Gombo*. Angelica är et särskilt gräs ifrån detta, hwilket allenast ätes medan det är wäxande; men deraf blandas ej något i mjölken.

§. 3. I September månad, förr än stimgången kommer, slaktar han alla de Brun-Kenar, som han årnar det året til mat betjena sig utaf. Deras kött sätter han antingen i sina stabur och bodar, eller förer han det til en del uti sina äckor med sig, at äta deraf så länge det råcker. Men eljest slaktar han af sina öfriga Kenar til sit uppehälle litet efter handen, hwilka alt öfrwer Jultiden til fetma och huld tiltaga. För hwilken orsak de den tiden plåga slakta något mer och ansenligare, än eljest.

Churu Kenkött är deras egenteliga spis, plågar dock en del, besynnerligen de rikare och mer wälmående, undertiden köpa sig kor och får sommartiden i Norrige, emedan de ledsna wid Kenkött, och wilja, som annat folk, gärna hafwa ombyte. Så länge sommaren påstår, låta de desse creaturen följa deras hjord och mjölka dem dageligen. Och ändock de ej wårdera kor och mjölk emot den de få af Kenarna, så måste hon dock wara deras haut gout, och wid släkt tilfällen behagelig, då de dermed plåga sina wänner och sjelfwe dermed stilla sin lustnad. Men så snart snön begynner synas, blifwa desse creaturen slaktade, emedan de ei, som Kenarna, kunna om winteren försörja sig sjelfwa.

§. 4. De Lappar, som äro wälmående, bruka utom Kenkött ei annat, än det, som är godt och tagit af sådana kreatur, som i almänhet hollas för rena. Besynnerligen är Björnskött

fött ganska högt i deras smak och tycke, samt Råfwer och annat dylikt, så wäl som foglar både ur sjö och skog. Men Hund, Råf, Warg, etc. wilja de ej weta utaf, ändock deras tiggare och andra utfattige måste holla sådant til godo, som dock de andre holla för onaturligit.

Tiggare Lappar, som uppeholla sig på landsbygden, plåga ock med god appetit äta hästfött. Man wet at sådana fattige Lappar gladeligen gifwit pengar, eller lefwande Renar, samt ändå huden tillbaka åt egaren för sådana då de stelnat. Men detta sker för nöds skull och för brist på naturligt uppehälle, emedan köttet efter en häst är 5 à 6 resor dyrare i wigt, än efter et Rendjur. Och har det äfwen händt Swenskt folk, som gifwit sig til Nybyggare, at de under de förflutne hårda åren måst försöka det samma och i hungersnöd slakta sina hästar.

§. 5. Men Fjäll-Lappar, så wäl som de rika Skogs-Lappar, holla sig bättre. Hafwa ej eller, om de äro fattige, derpå tilgång, emedan de til en del aldrig i deras lifstid sedt någon häst. Därföre mins jag mig ock hafwa träffat före sådana, för hwilka jag, efter deras begäran, måst beskriwa, huru desse djuren se ut, emedan de äro mycket förwetne och frågwise, då de så höra några djur och foglar nämnas, som de ej förr wetat utaf. I Lule-Lapmark har jag funnit en del så kloka, at de welat inbilla mig det aldrig någon häst dör utaf sig sjelf; utan när han blir gammal, slår Swenska folket ihjäl

honom. En, huru skal den kunna dö, såja de, som Gud ej har skapat? Och på tilfrågan, hwilken som skapat hästen, blef swarat, den Onda; och förmente de det wara et skål dertil at hanej dogde äta, emedan han wore skapad af Perkel eller den Onda.

§. 6. Förutan kött, som wintertiden är deras hufvudmat, weta de, som jag ock förr påmint, jemwäl at använda det öfriga af sina Renar til sin nytta. En, förutan ost och tungor, som, så framt han ej är des mer förmögen, just icke får wara hans hwardags mat, så wet han at på mångahanda sätt tillaga sin mjölk, så at hon doger spara til winteren. Den samma lägger han in, dels uti hinnor och Renmagar, i hwilka han torkar op henne, dels lägger han henne uti kaggar och ättingar, som äro så gjorde, at man behöfwer allenast skilja dem i twänne delar, då han wil hafwa henne ut och hon är frusen til is, dels blir hon frusen ståendes uti större och smärre träskålar, skopor och byttor, hwilken gemenligen är den bästa, emedan hon är mjölkad sent på hösten och således ej funnat blifwa sur. Men hos dem är söt och sur mjölk i samma pris, och plågar en sådan kagge af 6 eller 7 kannor dem emellan säljas för en dubbel Carolin. Uti en del mjölk, besynnerligen den de förwara i Renmagar, plåga de lägga allehanda slags gräs och bår, Lingon, Hjortron, Kråkbår och annat sådant, hwilken de för samma orsak holla bättre än annan mjölk. Då han om winteren wil betjena sig af

af denna mjölken, hugger han henne med yxa i stycken och delar ut åt sit folk et eller flera stycken i sänder, dem de äta som bröd. Är hon frisk, plågar han ock tina op henne i panna och äta med en hornsked, den han alltid bär wid sit bälte.

§. 7. Nästan sammaledes bär han sig åt med sina ostar, dem han med yxhammaren slår sönder och delar sedan ut. Hans Kenmång är rätt angenäm, och fins deraf uti Kenens ben ymnigare än nästan uti något annat creatur. Dese skiljer han ifrån köttet, kokar dem och klyfwer sedan behändigt med yxa, då han har låttast före at få igen altsammans.

Mjöl och ost plågar han jemwål 'lågga uti sin blodwålling, som wintertiden måst är hans spis om mornarne. Ty blodet har han förwarad uti hinnor, dem han, då han wil koka deraf, hugger med yxan sönder. Den samma kokar han i watten och lägger jemwål Kentalg deri mer eller mindre, efter som han wil hafwa sin wålling god til: och säjes en sådan rätt ej skola smaka så illa. Utom des har han ock kofswar, dem han gör nästan som köttkofswar och kokar i sin köttsoffa, som ock blifwa råknade ibland hans bästa matsaker.

§. 8. Detta är nu FjällLappens egenteliga spis, den han undertiden uphjelper, enkannerligen sina soppor, med mjöl, som han köper af våra Borgare. FiskareLappen betjenar sig deremot utaf fisk, den han ock på mångahanda sätt tillagar. Ty, dels åter han honom fårsk, dels

torkar han op honom och steker honom, samt äter som bröd, dels brukar man i somlige Lappmarker at stöta sönder honom samt med torkad och sönderstött furubark koka ihop honom som en wälling. De FiskareLappar, som hafwa Resnar at slakta, plåga mycket bruka at koka kött och fisk tillsammans, som är hos dem en högtidsrätt. Hos Schefferum (g) berättas, at deras fisk af den starka kölden blir uptorkad, hwaras meningen lärer wara, at de på det sättet kunna hela winteren holla dem friske utan salt, nemligen då de gräfwa dem ned i snön. Men at eljest torka fisk i köld lærer ej gå bättre an i Lappmarken, än annorstädes. Stekt fisk, både torkad och färsk, bruka Lapparna mycket, i det de träsda dem på små träspett och sätta dem för elden. Schefferus wille på anförde ställe sådant ej tro. Och at det ei torde wara något nytt, synes af de gamla Auctorer, som han tyckes wedertägga. Imidlertid har jag sielf ätit sådan fisk, som Lapparna på sit sätt stekt, och funnit den samma wälsmakelig.

§. 9. Jag har tilförene låtit mig inbilla, at Lapparna ej skulle bruka salta sin mat. De torde kanske så hafwa brukat i fordna tider. Men på de orter jag varit wistande har jag funnit wederspelet, och sedt at ingen Lapp, som har någon liten råd, kan wara det förutan, samt bruka rätt så salt, om icke saltare mat, än wi. Han köper det som

sommartiden i Norrige och wintertiden af våra Borgare. Och emedan det understundom holles nog dyrt, få en del wara sparsamma derup på, och kan hånda, at en del fattige få ibland wara denna oumgängeliga waran förutan. Afwen med tobak, hwilket brukas af Man och Hustru / Piga och Dräng. Men ehuru brukeligt det är, få dock många wara den fryddan förutan, för hwilken de undertiden måste gifwa 50 och 60 dal. Lisp.

§. 10. Det är til märkandes, at intet qwinfolk hos Lapparna (utan på resor och för nödskull) får befatta sig med någon matlagning; utan husbonden har förbehollit sig det beswäret sjelf, eller sätter han dertil sin dräng. Orsaken lärer antingen wara, at han ej wil beswära dem dermed: eller, som är troligare, holler han dem för ossickelige dertil; hållt så länge de hafwa at syssla med barnen, och i synnerhet, som de jemwål wisa tider blifwa holne för orene. Sjelf slagtar husbonden, sjelf mjölkar han (hwarifrån dock ej eller qwinfolken äro utslutne): sjelf gör han kor: sjelf tager han in mat, lägger i sin kittil, kokar, etc.

Om Lapparna fordom ätit okokat kött, är mig obekant, så framt man ej kallar det okokat, som är tort och spikit. Eljest koka de denna tiden sin mat wäl, och i stort nödsfall wet jag dem, som gjort sig grytor af nåswer, hwaruti de kokat, nämligen då de under sina jagter kommit för långt ifrån sina hemwisten. Sina grytor passa
de

de eljest mycket jämt uppå; och har jag märkt at gemenligen lyfta de dem af elden, sedan de haft dem halfannan tima högst uti et jämt kofande.

§. 11. Under det köttgrytan kofas, plågar husbonden taga fram ost eller frusen mjölk, tort kött eller något annat sådant, som de kalla *läke*, i de södra Lapmarken *Swargald*, som en förberedelse-rätt. I fall han ej har sådant, plågar han ock taga af det samma han lade i grytan och steka på glöden eller för elden. Ty, ehuru Schefferus (h) nefar at de steka kött, så finner man det likväl i sanning. Men mårghbenen bruka de alltid kofa, men ej, efter hans mening, steka. Afwen så Kentungorna, dem de gerna steka, med mindre de äro torkade.

Wid det de således efter deras ordasätt *läkatalle* eller holla en förut-och bimåltid, har man noga opsikt på grytan, af hwilken man ock på slutet affskummar och samlar ihop det feta i en särskild kopp, uti hwilket man sedermera under måltiden plågar doppa köttet. Då han fått sin gryta eller kittil af elden, har han antingen, som Eli Söner, en gaffel, eller betjenar han sig, som allmännare sker, af de fem, sedan han med en skopa tagit köttet eller fisken ur sjelfwa grytan. Sedan besfådar han noga hwart och et stycke, emedan hos dem wid delningen lärers wara något hemligt at i aft taga, i anseende til dem de årna gifwa wisa stycken, efter hvars och ens

(h) Loc. cit.

ens stånd och fön, samt hvarst styckes belågenhet uti Renen, i anseende til fram och åter, etc.

§. 12. Dessa stycken lägger han på sit dällo eller bord, som består antingen af et stycke walmar, eller en dertil lagad nåfwer, nästan på det sättet flätad, som våra nåfwerfogar. På bara jorden lägger han aldrig sin mat; utan, om han ej har annat för händer, som under hans resor, så lägger han den på sina wantar eller handskar, då han wil äta. Så många, som nu kunna rummas, omkring detta dällo, för dem utdelar han wiså stycken. Men åt dem, som sitta längre ifrån, lägger han uti wiså träfåril och sänder til dem.

Sedan han således lagt omkring så mycket han har, så tager han af sig mökan, hwilket en del göra förr än de begynna skifta ut. Somlige knäppa ock ihop sina händer och se up åt himmelen, samt bedja helt kort at Gud wille wålsigna deras mat. Derpå tar hwar och en sin knif op och fattar de stycken, som ligga dem närmast, då de doppa uti slottskopan, som är satt på sådant ställe at alla nå henne. Och sedan de ätit köttet, taga de soppan (*lebma*) ur grytan, den de dricka ur små skopor, så länge den räcker.

Hustruns och qwinsfolkens syssla är, at efter måltiden göra fårilen rena. Hwarpå de alrasist knäppa ihop sina händer och tacka i förthet Gud för mat, tagande sedan alla hwarandra i hand, först man och hustru, och sedan de öfrige.

§. 13. Sedan jag talt om deras mat, måste jag också helt kort tala något om deras dricka, som består hufvudsakeligen i watn. Alla Lappar bära en liten träskopa eller kosa (*kuse*) i barmen, hvarmed de ösa sig watn til dricka. Ofta har jag också sedt dem dricka som Gideons Soldater. Men i kojorna hafwa de alltid watn i en kittil, som de hafwa måst i et hörn främst i kojan. Schefferus (i) wille ej tro, at Lapparna, som hafwa tilgång til så många bäcker, sjöar och ålfwer, behöfwa någonsin smälta is eller snö til dricka. Men bland alla de hushold och kojor jag desse åren om wintrarne sedt, har jag ej öfwer par gångor träffat för Lappar, som legat så til, at de haft watn. En, ehuru de ofta ligga wid sjöar och ålfwer, så plåga de likwäl ej gern hugga hol på isen, utan smälta hálre snö i sina kittlar, eller taga af det watn, som står ofwan på isen, det de kalla *soule*, så framt de ej bo aldeles wid öppna wakar eller forkar: hwarifrån de likwäl ej hämta watn, om det ligger öfwer et stenfast borta ifrån dem. Wattenförningen faller dem också til en del oläglig, emedan de måste ändå lägga snö ofwanpå watnet, om det ej skal spillas eller squalpas bort, då de föra det uti sina ackior, och blir ofta ändå altsammans til is, innan de hinna åt kojan. Men at fylla sina kittlar med snö, som wintertiden alltid fins brewid kojan, och sätta på elden, faller dem minst beswårligit, och de hafwa jemwäl deraf samma nytta.

§. 14.

§. 14. Många slag af Winer och starka drycker weta de ej utaf. Ol och elhest godt dricka, som de få hos Borgerskapet, dricka de wäl med godt nöje. Men emedan det ej går dem, som de wilja, i hufwudet och doger ej spara, är det ej ändå i särdeles wärde hos dem. Franskt och andra Winer, som våra Borgare, de förflutne åren, fört til dem, dricka de ock; men de falla dem nästan för dyre. Ingen ting går i deras tycke öfwer brännwin: hwilket då de förra åren fingo för billigt pris, war det öfwer allt en guldnetid. Det är nu wäl förbudit; men jag har märkt, at de ändå få litet efter nödtorsten, och ej så litet ändå ibland; ändock det kostar mera: besynnerligen sommartiden i Norrige, hwarest de få måtta sig deraf efter all åstundan.

J gemen holler man detta folket för sådant som ej har återhold, när de komma at supa, samt blifwa som galne, om de få se brännwin handteras utan at få något deraf. Men jag har dock funnit en del så nyktre, som något annat folk. Flera resor hafwa de sedt mig wara försedd med Resbrännwin, utan at begära något deraf. Jag wet ock exempel, at en del haft allt til Gultiden qwar af det brännwin, de sommartiden köpt i Norrige, at då och då fågna sina wänner med. Och ändock många hos dem, som hos andra, blifwit genom brännwins supande utfattige, så tror jag dock denna Nation, som är af naturen mycket egenlyttig, derom, at han ser åt hwad han ger för brännwin, som för allt annat. Imedlertid war

war dock förbudet ganska godt, och man wille önska, det blefwe af wederbörande wid magt hollit, emedan man förr, och så länge brånwin war losligt at föra til Lapmarken, sållan kunde wid Kyrkorna göra något gagn med dem, under det på sådana ställen så mycket folk sig med sit brånwinsmångleri infunno; hwarigenom Lappen, som hade så godt tillfälle, blef lockad at taga til lifs mer, än han borde, ja undertiden mer, än han sjelf wille.

Siunde Capitlet.

Om

Lapparnas Giftermål/ Barna-
fostran/ samt Tjenste-och Hus-folk.

§. I.

En frihet, som en människa tyckes böra hafwa at utwälja til maka den hon behagar, hafwa Lapparna hollit betänkande wid at efterlåta sina barn. Föräldrarna hafwa ock tillwållat sig så stort wålde och myndighet i detta målet, at när de wilja gista bort sina barn, fråga de dem ej ens til råds, utan när det af Föräldrarna blifwit fastståldt, måste barnen, om de wilja eller ej, taga hwarandra. Och emedan Föräldrarnas enda hufvud-affikt gemenligen är, at deras barn må blifwa rike och wäl-

wälmående, så är det sällsynt i Lapmarken at en rik och fattig genom Äktenskap komma tilsamman. Och, ehuru de, som äro komne til åren, eller eljest råda sig sjelfwa, skulle undertiden tyckas böra hafwa andra affikter, så witnar dock försä- renheten, at ingen egenkap och förmon, ware sig dygd, ärlighet eller annat sådant, som plä- gar öfwerwinna andra människors tycken, galler hos Lappen: samt at han tycker sig finna alla es- genskaper han åstundar hos den, som är bemed- lad, ändock hon wore den odygdigaste och wan- skapligaste i werlden. Kunnande jag med godt fog i detta målet säja om Lapparna, som jag sedt berättas om en annan wiß Republic i Europa:

Här är fåfängt at begära

Bli med dygder gudar lif.

Wishet, skönhet, tuft och ära

Har man här, när man är rik.

§. 2. Häraf ser man det komma, at en flie- ka eller piga hos Lapparna, som låtit lågra sig, icke derföre har mistat hoppet at blifwa gift. Swartil dock äfwen andra orsaker torde något bidraga, dels emedan en sådan gemenligen fås för billigare pris, i anseende til den utgift, om hwilken rätt nu skal talas: dels emedan man i detta släktet är mycket angelägen om lifsfrukt, och menar at ingen kan wara olyckligare, än den, som måste wara utan barn. Fördenskul så snart en flicka wist så ögonskenligt prof, kunna de göra sig någorlunda säkert hopp om arfwingar, samt at undgå den skadan och stammen at wara barn.

lös. Deras egenteliga husholdning och näringsmedel gifwer dem ock dertil nog anledning, så wi da det är en förmon för Förälldrar at ju förr ju hálre få hafwa gagn af sina barn. För några år tilbaka blef en piga i en wiß Lapmark lågrad af sin Swäger, som hast desß Syster til hustru, men blef för wißa omständigheter benådad med lifwet. Icke des mindre woro flere färdige at begära henne och et år war icke förbi, innan hon war på deras sätt och wis hederligen försörgd.

§. 5. At begära någon blods-förwant eller när i slågten til äfta, blir ej hos Lapparna spordt. Håremot äro Syskonbyten mycket gängse, och såg jag år 1742 i Umo Lapmark twänne Anklingar, som togo hwarasannars döttrar til hustrur. I Kaitom Församling här i Lule-Lapmark äro så af de förmögna, som ej på flere sidor och sätt äro i Swägerskap med hwarandra: äfwen som de mindre förmögne äro snart allesamman förbundne. Twegiste, eller at hafwa twänne hustrur på en gång har hos Lapparna hwarcken fordom eller nu blifwit hördt. Men at gista sig andra, tredje och fjerde gången är ej obrukeligt; finnande man sällan någon Ankling eller man utan hustru, ehuru gammal han må wara. Och om en Anka wore öfwer hundrade år, samt både döf och blind, så får hon friare nog, om hon allenast är bemedlad.

§. 4. När något giste skal ske hos Lapparna, kan det ej fördöljas eller hollas tyst, emedan

dan under det Åktenfaps-handelen hafwes för
händer (som hos Lapparna med all rätt må kal-
las en handel), äro de närmaste af släkten på
båge sidor närvarande. Ty, när Föräldrar-
na beslutit at på något wist ställe söka sig Sona-
hustru, taga de Sonen, om han wil eller ej,
samt några af släkten med sig, och begifwa sig
til den tilärnade Swärfadrens hemwist, hafwan-
de brännwin med sig, om det eljest är til fångs.
Det kommer sedan just ej an på något widlyftigt
och beweckligt tal, utan brännwinet blir den första
taleman, hwilket, när det af den tilärnade Swär-
fadren godwilligt emottages och supes, hålles det
för et godt teken, at det frieriet winner framgång;
men om det aldeles wågras, så är intet hopp om
det giftermålet. Dock hånder icke sällan, at et
sådant brännwins frieri påstår ofta och i lång tid
bort åt, ja 2 à 3 år, utan at något wist swar
blir lemnadt; skulle nu et sådant frieri så afflag,
och aldeles blifwa wågradt, så måste släktans för-
äldrar betala det brännwin, som blifwit utsupet un-
der hela den tiden, som frieriet påstådt; hwar det
icke sker, råknar han det för et giltigt jäf i et an-
nat giftermål. Men sedan Åktenskapet är bewils-
jadt, då kommer man at accordera om, huru
mycket Brudgumens Föräldrar böra bestå Brus-
dens i pengar och waror. Denna afgift eller
morgongåfwa råknar man stycketals, bestående
hwart stycke eller beke, på de ställen jag varit i
Lule-Lapmark, gemenligen af en Gölfswerfked om
3 eller 4 lods wigt: dock somliga större, som

Sölsfwer-Bälten, Sölsfwerbågrar, somliga mindre, som Maljor, Kitlar, Kanor, Riksdalrar, Renar, o. s. w. plågas och man måst så jämfä, at de större stycken ersätta hwad som brister i de mindre. Af sådana stycken wet jag dem måst gifwa til 30, innan de fått Sonahustru. Dock har jag märkt, at man i somliga Lapmarker brukar gifwa fler och i somliga mindre. Men detta är ej nog, utan de måste ock begåfwa de närmaste af Brudens släktingar med wackra skänker, som hos de förmögne ej gerna plågar ske mindre, än en Sölsfwer-sked at hwart Syskon, o. s. w.

§. 5. De fattige få ej wåga så mycket, utan hwar och en råttar sig efter råd och ämne. Så brukas ej någon egentelig morgongåfwa, då man friar til en Anka, som råder sig sjelf, andock jag ock wet Föräldrar, som twänne gånger såldt bort sina döttrar, förbehollande sig samma gif-torätt andra, som första gången. Men de måste dock, då inga Föräldrar äro, förära några wackra gåfwor antingen at deras barn eller förre måns släktingar.

Men allt detta göra de just icke förgåfwes, utan det åligger ock Brudens föräldrar at utom arfwet utrusta sina nygifwa med så mycket husgerådssaker och Renar, som kunna wara deremot swarande. Och de släktingar, som fått gåfwor, måste ock gifwa något deremot igen.

§. 9. Ibland går denna handel mycket snart för sig, men stundom drages det ock ut på

på tiden några år, innan något twist blir slutit. Men då man om gäfworna blifwit aldeles enige, lemnas de Brudens Föräldrar och släktingar i händer: då holler man straxt trolofning, och jemwäl bröllop, så snart lägligit tillfälle dertil gifwes.

Wigslen förrättas wid Kyrkorne, och wet jag ej Lapparna bruka någon annan Brudeskud, än at Brudgumarna äro klädde i sina egna klådeskostar, och äfwenså Bruden, som dock i somliga Laymarker brukar i stället för krona eller krants et eller twänne Gölfsverbälten bundne omkring hufwudet, och som slåpa ned åt ryggen. I gemen låtsa de senare wara mycket blygsame, då de skola fram antingen wid förlofningar eller sjelfwa wigslen, då man undertiden måste med wold draga fram dem, och de spjerna emot lika som deras Renar. Efter wigslen förfoga de sig til sina kojor och holla gästebod; dock så at måst hwar och en har sin gästebodskost med sig, ändock man sedan under matredningen blandar alt i et och åter måst den måst förmår. Finnes brånwin, så köpa de äfwen alla och tractera hwar andra.

Derefter begifwer sig Brudgumen til sin Swärfars hemwist, hos hwilken han tillika med sin hustru altid bor första året, som en Son i huset. Men när året är ute, kommer hans Far at hämta honom derifrån tillika med Sonahustrun, samt de Renar och bohagsting, som Swärfars dren då består dem; hwarpå de skaffa sig sjelfwe koja och blifwa sina egna!

§. 7. Så mycket som jag kunnat förmärka, besluta de sig om at holla Ättenskapet årligit och Ättenskapssång obesmättad. Lärandes det, som berättas hos Schefferum (k), nämligen at de undertiden med wilja admittera andra til sina hustrur, antingen i fordna tider warit wanligit, som jag dock näpligen tror, eller kommit af blotta gemene mans rykten. Jag har warit i Lule Lapmark wistande, och just på den orten, hwarest den hos Schefferum omtalte Lappen måste hafwa bodt. Men jag har märkt, at det folket warit i dy mål af så stark Zelotypie, som andra. Men at det undertiden torde ske, det en eller annan af lättfärdighet och oförsäktlighet för-gåter sin plikt emot Gud och sin maka, dertil är i Lapmarken samma orsak och beskaffenhet, som annorstädes.

§. 8. At detta folket hafwa namn före at ej wara särdeles fruktsamme, är nog kunnigt. Schefferus menar at deras swaga spis och den stora földen wore dertill orsaken. Men hwad deras spis angår, kan jag just ej se huru den må fallas swagare, än annat folks, som jag fast hållre tycker dem åta mågtigare mat, ändock de ej hafwa bröd. Men om i öfrigit de, som åta swag spis, äro minst fruktsamme, wet jag just ej eller om det altid med förfarenheten stämmer in. At skjuta skulden på klimatet, torde man ock ej med fullkomligit fog kunna göra, emedan det
bor

borde följa, at det Norrländska folket skulle wara ofruktsammare, än andra Nationer, hwilket lär strida emot förfarenheten. Andra orsaker at förtiga. Dock dermed ware huru det kan, så kan man ej aldeles säga om Lapparna, at de äro ofruktsammare, än annat folk, emedan jag wet rätt många, som haft en anseelig hop, och som kommit fram med et barn om året. Men at de ej synas mycket hafwa förkofrat sig, der tilfunna wara andra orsaker. Jag har märkt, at då näringsmedlen på något ställe genom Kändöd eller andra olyckor förswunnit, har ock folket blifwit skingradt och minskadt: utom det deras barn mycket plåga i barndomen dö bort, o. s. w.

§. 9. Qwinfolken hos Lapparna måste wara af en mycket stark natur, emedan de under sina barnsbörder wintertiden i sprittfälla kölden utan stor olägenhet och sweda föda fram sina barn. De blifwa ock mycket snart friske, och jag tror snarare, än andra qwinnor. Man wet at de 4 och 5 dagar efter födelsen kommit resandes några mil wäg med sina barn och begärt at få tagas in i Kyrka. En måst komma mödrarna sjelfwa med sina barn, och wilja merendels samma gång tagas in i församlingen, som barnen blifwa befordrade til Dop och Christendom, hwilket dock för deras långa wäg plågar stundom dragas nog långt ut på tiden; ja hela året, som ofta skedd tilförene i denna Lule-Lapmark, innan sådant genom goda anstalter blifwit behörigen motadt.

§. 10. Sina barn plåga de inlinda uti Kena

Kallsskin, dock ofta löga och bada dem uti watn, då de sätta ned dem i en kittil, at watnet står op til hafan, i hwilket bad barnen befinna sig mycket nöade. Men det sker ock, at modren löser op sit barn i kalla kölden, då jag ej ens dristar blotta min hand, och holler det spritt naket i sina händer, fastän wid en kol eld, eller lägger hon det på yttra sidan af sin mudd, som är kallare, än is. Deras Waggor, *Gärkama* eller *Gärkama*, i hwilka de hafwa sina barn nedsnörda, äro mycket tvege och beqväma både hemma och på resor, emedan barnet ligger deruti utan fara at blifwa qwast, stött eller på annat sätt skadadt. På resor kan man hafwa barnen uti desse, samt lägga dem dermed anten på ryggen fastbundne, eller ock på sina Renar sommartiden, men om wintren i öfverarna. När barnen blifwa olätige, plåga de ock binda desse waggor fast med snören wid stöden i kojorna, samt sedan gunga dem af och til; men eljest hafwa de dem stälde i det stiel, at barnet undertiden ligger deruti, undertiden står oprest på sina fötter.

§. II. Mödrarne föda måst Barnen sielfwa med egen mjölk. De gifwa dem ock undertiden Renmjölk med sked, samt wänja dem småningom wid kött och fisk, det de sätta dem för munnen, och låta dem åtminstone suga saften derutur.

Så snart barnet är födt, ware sia gosse eller flickbarn, så gifwer fadren det samma et bomärke, samt utmärker dermed en Ren, den
han

han tilågnar barnet. När man i den tiltagande åldren först märker at barnet får tänder, plågar man ock gifwa det en Ren: hwilket ock brukas i somlige Söknar i Västerbotten, at den som först får se barnet har tänder, måste föråra något åt barnet. Samma Renar, så wäl som hwad af dem födes, hörer barnet til utom arfwet, då det blir så stort at det gifter sig, eller sätter eget hushold.

§. 12. Under det de wid Döpselsen gifwa sina barn namn, plåga de wäl falla igen sina släktingar, men somligstådes hafwa de ej brukat falla igen någon som warit i lifwet, utan de döda, föregifwande at barnen i annor händelse antingen wantrifwas, eller dö bort. Hwilken wid skeppelse mycket warit gångse i Raitom Församling, hwarest jag wet folk, som ibland sina barn och barnabarn til tredje och fjerde släktet (hwilket hos Lapparna ej är något rart at se) af en stor myckenhet, ej haft en enda af sit namn. Men då de dödt, hafwa de på en gång af alla blifwit igenfallade.

De gamla namnen, som Thor, Sinne, Pagge, Kauras (Grels), Panis, Alsa, etc. hafwa de nu til större delen lagt bort, emedan Presterna, efter Schefferi berättelse (1), sökt afholla dem ifrån sådana. Men jag har ej haft orsak at ogilla dem, emedan jag ej tror at någon Christen eller hedendom är med sjelfwa namnet

förbunden, så litet som någon kan tro, at en Abraham är bättre Christen än en Erik, emedan det sednare är et hedniskt namn, etc. Fast håldre synes det wara för et Folk mer berömligt at hafwa behollit sina egna Nationåla namn, än hafwa apat efter andras. I hwilket mål man kunde med något litet fog säga at Olof, Knut, Harald, Sten, Swen, etc. flåda en Swenssk bättre, än Wilhelm, Otto, Didrich, &c. Dock ej förståendes härmed dem wi hafwa af Helgonen i den Hel. Skrift.

Med bättre skäl har jag sökt afholla Lapparna ifrån den widskapeliga wanan de haft at byta bort de namn, som de en gång fått i Döpet. En, då et barn efter Döpselsen blifwit spukt eller ock eljest oroligit, har man brukat byta om namn ifrån Pär til Pål, o. s. w. hwaras har händt, at man sållan fått af Kyrkoböckerna någon rättelse om deras ålder. Under en sådan oloflig wana hafwa de med spaded af kokad Albarf först twättat bort det namn barnet fått i Döpselsen; och med åfwen sådant spad plåga de jemwål twätta sina hundar, då de gifwa dem namn.

§. 13. Hwad deras barna: upfostring beträffar, så är deras bekymmer, at de måge få barnen så goda som de äro sjelfwe. I somliga Lappmarker plågar man redan hänga wid deras Waggor sådana leksaker, som skola påminna dem om deras lefnadsfatt och näringsmedel, som til exempel små ackior, båtar, pilar

och

och boga, etc. De begynna ock strax, så snart de börja wåra, at wänja dem wid allehanda hos dem brukeligt arbete: Sönerne at skjuta til måls, tälja allehanda trä-rustningar, och annat sådant, och Döttrarna at sy, bereda skin, o.s.w. Til Schola har man swårt före at få dem, ändock Kronan består dem både mat och kläder, warandes hos dem et galet principium, at Scholalar äro inrättade för de fattige, samt Fader- och Moderlösa barn, som ej annars kunna hafwa deras föda. Men eljest plåga de föregifwa, dels at de ej kunna ombära dem i hushollet, dels at de tro dem då ej kunna komma så snart at gif ta sig. En, om de måste Föräldrar singo gif ta bort sina barn då de wille, så skulle näpligen något 10 eller 12 års barn wara ogift. Imed lertig holla de likwäl den rätta giftotiden wara inne, då goßen blir så manlig, at han kan släp ta en Brunken och slå op et tjäll. Men för nämsta orsaken, hwarföre de äro obenågne at sätta sina barn i Scholan, torde snarast wara deras klemmighet, emedan de ej nånnas släp pa dem ifrån sina ögon, af fruktan, man tor de tilfoga dem något ondt. Som de ock def utan lemna sina barn ganska stort sjelfswold, ändock de få det i åldren merendels dyrt omgäl la, då de af sina barn blifwa nog föratligt holdne och bemötte.

§. 14. Uti sina arffskiften äro de mycket no ga, kunnandes ofta ej förlikas utan Domarens tilhjelp. Förmyndare äro hos dem, som hos an dra,

dra, brukelige. Uti delningen går allt efter Landslag. Så snart de märka någon wara död/ efter hwilken de wänta sig få arf, resa de allesamman dit at fordra ut sit. Hwad som är qwar af de morgongåfwor, som blifwit gifne, wilja de måst beholla, som det gifwit, utom arfwet. Hwilket dock lærer komma an på Domarens godte finnande. De äro i alla sådana fall undertiden nog hårda emot hwar andra, och har jag sedt exempel, at då en nygift Lapp drunknade, måste des Anka gifwa åt sin Swårfar sex Renar i betalning, för det han sökte igen den dödas lefamen, som likwäl war hans egen son.

§. 15. Deras tjenstefolk hafwa ingen wis tid på året, då de tråda i tjenst, utan när man behöfwer dem, så betingas de, och blifwa så måst året öfwer, eller så länge man kommer öfwerens. Deras sysla är förnämligast, at waktta och bewara Renarna. Och emedan den syslan är wintertiden drågeligare, så plåga en del Lappar, då det eljest är godt efter tjenstefolk, afbörda sig höstetiden en hop folk, och om wären åter taga igen dem. I lön plågar man bestå dem årligen en Waja med des Kalf, eller, som oftare sker, en ikalfwig Waja eller Renko, så wäl at Piga som Drång. Dock har jag ock sedt, at då det desse åren warit godt och öfwerflödigt af tjenstefolk, har man trwungit dem at tjena för 2 dal. kop:mt om året. I allt fall gifwa de dem likwäl alltid nödiga gångkläder. De tjenstehjon, som få Renar i lön och hafwa dermed lycka,

lycka, så utan någons påtal förköfra sig och sköta sina egna jemte husbondens; Då de sedan kunna sätta eget bo och gista sig, så framt det ej förr skedd.

§. 16. Sina gamla Föräldrar måste de för skam skull underhålla, sållan sker det af dårlek. Jag har ock sedt dem, som wäl warit af sådan förmåga, at de mågtat underhålla sina Föräldrar, men låtit dem dock gå omkring och tigga. Ja, jag wet exempel, at då en gammal gubbe år 1743, som gick emellan Lapparnas byar och tigde, hade måst af magtlöshet och köld blifwa liggande död på wägen, kunde man ej öfwer-tala hans Son, at uphåmta sin Faders döda lefamen, ej ens at låna Renar åt dem, som utbudo sig wilja det samma göra. Fördenskul ser man sållan at några Föräldrar släppa husholdningen och lefwa hos sina barn, ehuru gamla de blifwa, så framt de ej warda så fattige, at de derined ej kunna komma til rått. Man måste ock tilstå, at då de blifwa gamle och sängliggande, äro de för sina barn nog beswärlige, som idka et så flyktigt lefnadsfatt. Dock har jag ej hört, at de på något woldsamt sätt giordt sig dem qwitte, som jag tilförene låtit mig berättat.

§. 17. Uti sina kojor och hus hysa jemwål Lapparna undertiden sina släktingar samt andra fattige, som ej hafwa råd at skaffa sig sielfwa alla nödiga husgerädsaker, dock så, at de gementligen på något sätt hafwa gagn utaf dem. Då någon

någon blir sjuk ibland dem wintertiden, måste de alltid föra honom med, när de flytta. Men om sommaren låta de honom merendels ligga qwar på förra kojestället, då de ej flytta långt bort. Är det någon, som de äro mera angelägna om, så lemna de et barn qwar at se om honom. Men är det en Piga eller Dräng, eller någon annan af mindre angelägenhet, så lemna de hos honom allenast wed och mat, då han undertiden får ligga halfwa månaden, innan någon besöker honom.

Ottonde Capitlet.

Om

Lapparnas Kropps- Statur och Klädebonad.

§. I.

De Lapparna allmänt hafwa namn före at wara mycket små och korta til wårstien, för hwilken orsak de ock i fordnatider af en del blifwit kallade Pygmæi, eller Dwärgar, är allom kunnigt. Schefferus (m) gifwer dertil samma orsak, som til deras qwinfolks förmenta ofrukttsamhet, nämligen den starka kölden och swaga spisen. Jag kan just icke för
min

min del samtycka dertill för ofwannämde orsaker. Det är wäl icke utan, at de i de fläste Lapmarker befinnas måst korta til staturen, men så har jag ock märkt en blandning af stora och små hos dem, som hos alt annat folk: warandes mästste delen til wårten medelmåttige, dock jemwål i somliga Lapmarker nog många, som hafwa en laaglig karls fulla längd til tre alnar och der öfwer. Alt de synas i öfrigit små, tillskrifwer jag til en del deras skor, på hwilka de aldrig bruka några klackar: hwartil åfwen deras maner at sita krokot, hänga hufvudet ned, etc. torde något hjälpa, ändock jag i öfrigit hos en stor del funnit en så råt och rat gestalt, som hos andra.

§. 2. Man kan icke säga om dem, at de af naturen hafwa fått någon wansfävelig och disproportionerlig skapnad, som en del hos dem tyckas hafwa anmärkt, hwilka mer torde hafwa dömt af kläderna än kroppen. Och, om de befinnas brunlätte och swarte, så kommer sådant dels af en öwårdsamhet, dels af det de wistas mycket i rök och wäder. Men at en stor del af dem åfwen äro hwitlätte, får man ock förmärka, lika som man ej kan neka en del af deras qwinsfolk det lofordet, at de besitta alla de egenskaper, som höra til en medelmåttig färg, ring och skönhet. Manfolken äro merendels gröfre och bruka undertiden skagg, ändock jag sedt få, som haft särdeles wårt dertill. Men bägge könen tyckas hafwa det besynnerligit, at de hafwa swartaktigt hår, spitsiga bakar, toma kinder, samt breda ansikten, etc. Alt

Alt de i gemen blifwit holne wara lättare, än annat folk, har man ment komma deraf, at de ej bruka salta sin mat. Jag, som funnit salt hos dem så brukeligt som hos andra, kan ej ellers säga, at de äro just lättare än andra; men wäl, at de äro wige och snälle at löpa, flifwa, skjuta, etc. då de blifwa dermed öfrwade. Äro jemwäl til en del starke, samt hårdige, så at man må undra, huru de ofta med sina jagter och skjutsningar kunna hårda ut.

§. 3. Alt någon obehagelig luft skulle wara med detta folket förbunden, har man öfwer alt trodt, hwilken jag märkt måst härröra af det de wistats länge i lusten, då de ock wid sina stockeldar måst bränna både sig och sina kläder, utan at få aflåda sig, hwar igenom en sådan stank blifwit förorsakad då de kommit til andra. I deras kjoor, hwarest de fått, som andra, dageligen klåda af och på sig, har jag ej märkt en sådan luft. Som jag desutan twärt om äfwen hos annat folk kânt samma luft, då de warit som Lappen en tid ute, ei fått byta samt torfa sina kläder, o. s. w. Men med Tiggare Lappar på Landsbygden låra wara andra omständigheter, emedan det är bekant, at de betjena sig af sådan mat, som är mindre beqwäm och renlig, det de rätta Lappar anse för orent, och torde de utom des af sina tiggematsäckar undfå en sådan luft, som är mindre behagelig, och så widare.

I öfrigit måste jag bekänna om detta folk

fet, at ehuru deras hus och lefnadsfatt ej tillstär-
 dja dem at holla sig så renlige och snygge, beslis-
 ta de sig likväl åfwen om den delen så mycket
 möjeligit är, ja mer än mångt annat folk. All-
 drig någon morgon har jag sedt någon Lapp, an-
 tingen hemma eller på resor stadd, då han ej twas-
 git sit ansikte och sina händer, utom det de jem-
 väl oftare, besynnerligen då de skola handtera
 mat, plåga två och tvåtta sig.

§. 4. I klådebonad finner man dem kläs-
 da sig på höfswiskt samt dem anständigt sätt och
 maner. Men emedan de, som alt annat folk,
 göra en åtskilnad emellan Högtider och hwar-
 dagar, så göra de ock en skildnad på sina kläs-
 der. Deras Högtidskläder har jag tilförne
 sagt kunna räknas ibland deras dyraste och förs-
 nämsta egendom, besynnerligen de stycken, som
 de skaffa sig af sölswer. Ibland desse räknar
 man billigt deras brukeliga Sölswerbälten, som
 bestå af breda listor, på hwilka Sölswerplåtar
 antingen kantige, som Tärningar, eller runda,
 äro fästade, så tåta intil hwarandra, at af sielfs-
 wa remen, på hwilken de sitta, föga eller intet
 kan synas. Deße plåtar äro (åfwen som Mal-
 jorna, dem qwinfolken plåga hafwa på sina bröst-
 lappar eller fragar och fjortlar fästade) med lös-
 sa hängande löf öfwer alt beprydde, som plåga
 vara förgylde åfwen som sielfswa Tärningarna
 på bältet. Men ringarna, som de hafwa på
 fingren, äro breda, samt med ritningar bepry-
 de, och åfwen til en del med förgyllda löf be-
 satte.

§. 5. Deras rockar både mans och qwins (*Kapte*) äro gjorde nästan som kostor eller nattrockar, dock hopsyddde framman, undantagande öfwerst i bröstet, dem de sedan fästa omkring sig med en gördel, at de se ut, som man plågar utmåla de gamla Österlänningar. Qwinnfolkens fjortlar (*wolpo*), äro nästan så gjorde som våra Fruentimers *Robbes*, undantagandes at de äro rynkte i ryggen, samt småsware och kortare, äro af rödt, blått eller grönt flåde. Sammaledes deras *njalmesfata* eller hufwor, gjorde af flåde, på hwilka är en öpning öfwer hufwudet och för ansiktet, samt igensyddde nedan för hakan, så at de behöfwa draga dem på sig, dock så, at de täcka wäl omkring pannan och hufwudet, samt ligga ned på ryggen, arlarna och bröstet, som qwinfolkens reshufwor hos oss, dock längre, at de undertiden räcka ned til midjan.

§. 6. På hufwudet bruka en del manfolk mössor med bräm af allehanda bättre och sämre djurskin, en del allenast fullmössor af flåde utan bräm. Men qwinfolken hafwa röda flådesmössor eller hattar, som se nästan så ut, som hattar på brännwinspannor: dock äro i öfrigit moden på deras mössor ej allenast i hwar Lapmark, utan ock ofta i hwar by skiljaktiga. Somligstädes bruka qwinfolken flåta sina hår med nedhängande lockar under det de binda öfwer pannan och åt öronen breda flådes rimsor, som pansyncken. Allt detta räknas merendels til deras Högtids prydnad, ändock jag ock sedt i somliga Lapmark

marker en del förmögne, besynnerligen af qwin-folken, dem jag i deras kojor funnit i hwardags wisten klådes, klådde, samt med Gölfrwer, Mal-jor och annat biefs bepryddde.

§. 7. Men eliest och gemenligen bruka de fläste sådana rockar, som äro gjorde af Wal-mar, det de köpa af Borgersskapet. Om win-tren betjena de sig allmänt af muddar, som ock äro af åtskillige både bättre och sämre slag, efter som skinnen äro fine och swarte til. De aldrabäste äro de skin, som tagas af Kalfwar, hwilka äro slaktade den tiden på som-maren, som de äro alraswartaft, gemenligen Olofs eller Larsmågo-tiden. Sådana plå-ga de antingen sälja eller ock bruka dem sjelfwe som Högtidsplagg. Sedan äro de muddar min-dre dyre, som äro gjorde af äldre Kalf-Araf- eller Bajskin, dock för beständigheten hos dem mera brukelige. Deße muddar både bättre och sämre äro igensyddde framman, som andra de-ras klåder, och binda de dem omkring sig med gördlar. Under samma muddar, så wäl som under sina rockar bruka de måst snöda skinklå-der eller undermuddar (wändandes på de ytre håren ut och på de inre inåt kroppen), dem både män och qwinnor fästa omkring sig med Tenbälten, gjorde nästan på samma sätt, som de af Gölfrwer. På deße bälten sitter en pung broderad med Tenn, i hwilken de hafwa sina eldsaker, pen-ningar, tobak, etc. äfwenwäl hänga wid samma bälten hans Kniffslidor, nålhus, sax, och en stor

hop stora Nåfingsringar, bundne ihop och nedanom hwar andra. Ju flere ringar de hafwa wid sidan, ju bättre mena de sig wara pryddes.

§. 8. På hufvudet bruka mansfolken små fullmöfkor, men qwinsfolken långa: bägge slagen måst af klåde. Byxor bruka mansfolken merendels af sämsk, med hwilka kalsuckor eller halfstößlor af Renbillingar äro sammansyddes. Qwinsfolken bruka sådana wintertiden af walmar, men sommartiden bara half- eller stubb-strumpor. Men både strumpor och stößlor fästa de med långa band fast wid skon ofwan för fotleden. En stößlor, sådana som wi köpa utaf dem, bruka de aldrig sjelfwa; utan både män och qwinnor bruka wintertiden sådana halfstößlor eller skast, som sagt är, af Renbillingar, hwilka räckta allenast ned til fotleden och ofwantil ihopsyddes med de omtalte Sämsk- eller Walmarbyxor. Under desse stößlor plåga de ock hafwa strumpor af Walmar eller klåde af samma längd och beskaffenhet.

§. 9. På skobonaden göra de ock skildnad winter och sommar. En sommartiden bruka de kängskor, som Finnarna, til hwilka de af Borgerskapet plåga köpa läder. Men om wintern brukas de så kallade och bekante Lappskor, som göras antingen af Renhårnor eller Billingar, i bland hwilka de äro starkast och dyrast, som äro af Brun-Rens hårnor gjorde. Emedan deras strumpor ej räckta ned i skon, så bruka de i des ställe alltid hö, det de i sömliga Lapmarker arztigt weta at bulta, kamma och försårdiga, at
det

det blir mjukt som Lin. Deras sommarhand-
skar äro gjorda af sämsk, men dem de bruka om
wintren äro af Renbillingar, i hwilka de
äfwen plåga lägga hö, eller ock fodra dem med
andra skin, som äro mjuka. Omkring halsen
hafwa en del fragar af Jekornswansar, en del af
Barg, Björn eller Mård, så framt de nännas
sådana waror til egen tarf och nytta anwända.

§. 10. Til sängkläder bruka Lapparna måst
skin, undantagandes Ranorne, eller tjocka Fild-
tar, dem de köpa i Norrige. Under sig lägga
de utom Björkriset, som ligger omkring hela fo-
jan, Renshudar, en eller flera, efter som de wil-
ja ligga mjukt til. Oswanpå hafwa de måst Får-
skinsfällar, dem de köpa i Norrige, eller ock
fällar af Renshudar, som ock Renbillingar,
på hwilka de gemenligen lägga en Rana. De-
ras fällar äro ock måst hopsyddde som säckar wid
fötterna. De rika hafwa ock stora och wakra
Fårskins fällar klädde med rödt eller blåt klåde,
dem de bruka då det skal wara wäl. Underhuf-
wudet hafwa de inga dynor eller kudbar, utan
skin och Lappmuddar samt andra gångkläder.

§. 11. Gemen är wid deras kläder til märkan-
des, at ehuru de nu bruka Walmar, Klåde,
Ranor och annat sådant, måste de dock i äldre
tider, och förr än de begynte komma med annat
folk i handel, hafwa varit sådant förutan.
För hwilken orsak både Scytherne och de beskris-
was af äldre Historie-Skribenter för sådana,
som ej wiste af andra kläder än skinwaror.

Tionde Capitlet.

Om

Lapparnas omganges art och Moraliska opförande.

§. 1.

Deras opförande och sätt at i dagligt omgånge omgås med hwarandra förekommer en främmande i förstone nog twungit och obeleswadt. Det kommer förnåmligast derutaf, at och Lapparna skola då skicka sig efter de främmandes maner, som ej annat kan, än blifwa twungit för dem. Under detta finner man dock at de hafwa fins emellan sina egna maner och nationåla seder at i aft taga. Handtagande är så hos dem, som det hos oss warit, almänt i bruk: hwarwid de wid hälsningar altid bruka det ordet *buerist* eller *puorest*, hwilket betyder så mycket som salve eller hell, såll. Det en del i somlige Lapmarker begynt bruka *pure peitwe* (god dag), *pur' iddet* (god morgon), *pur' ecked* (god afton), *Jubmel waddus* (Gud gifwe), etc. sådant hafwa de lärdt antingen af oss eller Finnarna. En deras rätta hälsnings formul i alla Lapmarker både norr och söder är det omtalte *puorest*. Och är deras *puorastattet* det samma som hälsa någon närwarande, men *warrodaga sarduoet*, då man bes

der

der andra hålsa någon frånvarande.. Då de spisat, taga de alla hwarandra i hand, ja sielfwa man och hustru, warandes besynnerligit at ingen wid samma tilfälle får taga husbonden i hand eller hustrun, innan de sielfwe först gifwit hwarandra handen; och om någon obekant bjuder det til, så blir det honom nekt och affslagit.

§. 2. At kyssa hwarandra, besynnerligen wid hålsningar, lærer ej wara hos Lapparna något nytt maner det de lärdt af andra, utan gammalt och nationält, emedan det ej allenast brukas öfwer alt, utan är ock til wijsa omständigheter åtskilligt ifrån andra folks sätt och bruk i dy mål. Ty, som de eljest wid sina anors och släktliniers i afntagande äro mycket noga, så hafwa de ej allenast, som ock förr är nämt, på hwar släkt et besynnerligit namn, utan ock emot hwar och en, en besynnerlig årebewisning, efter som de äro dem längre eller närmare skilda. Då altså twänne råkas, som äro fötslige Syskon, så kyssa de hwarandra på munnen. Längre ifrån, som twänne Syskonebarn, på kindbenet. Men längre i släkten sätter den ena sin näsa emot den andras: warandes ock somligstädes i akt tagit, at de göra någon skildnad då skyldskapen är på fäderne och moderne, i det de lämpa sig mer anstingen åt högra eller wänstra sidan, o. s. w.

§. 3. Som Lapparna beholla gemenligen sins emellan en noga subordination, så kan man ej annat säga om dem, än at de bewisa sina Förman och Lärare all skyldig lydno och undergiftwenhet,

het, då man med förnuft förhåller sig emot dem. Jag har flera resor förmärkt, at då man welat rådgöra med dem om några nya anstalter och inrättningar hos dem, hafwa de beropat sig på de äldsta i sit folk, som de höllit före wara sticckelige at falla omdöme om alt, och höllit oanståndigt at tala för än de. I synnerhet hysa de all tilbörlig wördnad för sina Domare, som ej hafwa swårt före at förmå dem til hwad som billigt kan wara. Flere resor har man ock hört dem erkänna det för en särdeles Guds nåd, at han sat Konung och Öfwerhet öfwer dem, funnande wäl se huru olyckeligit det folk wore, som ej hade den förmon, utan finge lefwa tygelsfritt och ordningslöft.

§. 4. Men i öfrigit regeras de på sit sätt af en stark ambition och högfärd, den de måst wisa i ord och åtbörder. Swar af sker, at de fins emellan äro mycket mistänksamme och afundsjuke, ja jämwäl, då det bär dertil, mycket hårdsinne. För en ringa orsak har det händt at de brukat knif och swär emot hwarandra. Dock har man ej så många exempel at det kommit til dråp, ändock det ärligen plågar i somliga Lapmarker komma bort folk, som ingen wet berättat hwarest de tagit wägen. Men de kunna wäl ändå i wilda skogen omkomma. Dock tror jag ock, at många dråp i somliga Lapmarker blifwa förböljde: En, ibland andra skadeliga plågseder de hafwa, är jämwäl den, at om en begått både hor och mord eller någon annan grof förbrutelse,

brutelse, så mena de det bör alt wara förgått och förglönt, då de med en tjenlig wedergållning funnat tilfridsställa wederbörande målsägare eller angifware. Hårtill kommer ock, at sådana misgjerningar, som ej komma an på någon skada til deras egodelar, äro de benägne at dölja med hwarandra, som hor och dråp; men håremot tjuftveri, woldsverkan och annat sådant plåga de ej så gerna dölja, så framt ej en tjenlig förlikning dem emellan i godo blir träffad.

§. 5. Til hor och låttfärdighet äro de nog bögde, och det undertiden så håstigt, at en wisk Prestman berättat sig med alswarsamt tistal nåpligen funnat hindra dem ifrån en sådan synds werkställande, då han märkt dem wilja sådant fullborda. Dock blifwa de på många orter i god tuft och ärbarhet bibeholdne, så at lönsfelåger är sällsynt. Och utaf tjuftveri höres i somlige Lapmarker sällan eller aldrig; men i andra brukas den odngden så tidigt, som hos annat folk. I handel och wandel äro de ganska egenmyttige, och skal en obekant se sig wäl före, om han i handel med dem ej på något sätt skal blifwa bedragen. Dem som äro i nöd och på något sätt behöfwa deras hjelp, kunna de grusweligen twinga. Jag wet at då de warit, til exempel, i brist på tobak, som gemenligen plågar ske kort för marknaden, hafwa de måst gifwa hwar andra en Serstyswer och mera för et qwarter, då de sjelfwe i Norrige ej gifwit

fort mer, än en half Carolin skålpundet. De äro så mistrogne, at då man af dem welat köpa sig winterkläder, har man ej ens fått se waran, innan man wist dem, om man hast af råtta mynt-sorten, nämligen Holländska Riks-dalrar in specie. De, som ordentligt handla med dem på deras Marknads-platsar, torde dock bättre kunna komma til råtta med dem, då det kommer måst an på byte af sådana waror dem Lapparna hafwa så nödige, som andra hafwa deras, hwarom framdeles skal talas.

§. 6. Så är det ock fatt med deras skänker och begåfningar, hwarmed de ej annan afsikt hafwa, än egen winst. Och den, som på det sättet får något af dem, lär måst tilstå, at han det samma wäl dubbelt får betala, om det annars skal wara wäl. Deras sker, at ehuru de måste öfwer natten herbergera dem, som gå emellan deras byar och tigga, samt gifwa dem en eller par gångor mat, hwaraf en del tagit sig tilfälle at berömma deras friskostighet och barmhertighet emot de fattige(n), så äro de likwäl i sjelfwa werket, och då de fattige anlita dem om något, ganska obarmhertige och hårda emot dem, emedan de weta sig ej hafwa någon tjenst utaf dem igen. De rike och förmögne gifwa ofta hwar andra wakra och hederliga begåfningar, emedan de weta sig så så godt tillbaka. Men de fattige så ofta ej köpa något af dem för penningar,

(n) Se Scheff. Lapp. pag. 39. seq.

gar, så framt de ej hafwa specie Riksdalrar, fleggrandes sina waror alt efter som de höra köparen wara mer eller mindre nödig om dem. Och wet jag exempel på dem, som fått både frysa och swälta ihjäl, under det de ifrån de andra Lappars kojor blifwit afwiste; ja och ihjälslagne, då nöden drifwit dem at olofligen angripa de andras matbodas, ändock ingen welat eller just warit i stånd sådant at öfwerbewisa dem. Och ehuru de borde och jämwäl kunde för sådant och andra dylika gerningar blifwa straffade, så plåga de gemenligen under sådana ryktens upkommande förfoga sig bort til andra orter, hwar rest en del Betjente emot all billighet taga emot dem. Men at i Lapmarken komma under en annan Jurisdiction, är för flera omständigheter nästan samma, som at komma i et annat Rike.

§. 7. Til wållust och lättja äro de mycket benägne, och så länge Lappen mår wäl och är i sin wålmaat, så kan man näpligen inbilla honom, at någon bättre werld än denna är til. Det har händt, at då de af döden blifwit ansatte, och sedt sig ej mer åga någon förhoppning til hälsans återwinnande, hafwa de låtit framhafwa för sig de bästa matsaker de haft, samt sina högtidskläder, sölswer och pengar, at dermed säga na åtminstone sina ögon den lilla tiden de funnat hafwa öfrig: och hafwa ej eller om något annat welat tala eller höra talas.

§. 8. Jag wet icke, om jag må säga at betakta folket äro af naturen flenmodige och rådde,
eme

emedan jag tyckes mig kunna med mera fog säga at de äro til större delen mer behjertade, än man trodt dem om. Schefferus (o) råfnar åfwen den köld de lefwa uti för en orsak dertil, at de af naturen äro rådde. Håremot plågar Strabo citeras: *quo magis ad septentrionem & oceanum vergunt homines, eo sunt bellicosiores.* Som man ock ej med skäl lårer kunna säga, at de Nordiska folken, som lefwa i kölden, äro flenmodigare, än de södre, som lefwa under warmare climat, etc. Härmed må wara huru det kan, så är det wist, at en del Lappar blifwa lätteligen så skrämde, at de hastigt swimma eller hafwa sig som de mistat wettet: hwilket dock är orwist, om det kommer af flenmodighet, eller någon annan egenfkap. I Kyrkorne har det ej allenast skedd, at man funnit hela hopen affswimmade, utan det har ock händt, at en del undertiden sprungit op, samt begynt slå dem, som sutit på si dorna om dem. Alf det någon hastigt ropat, eller et eldfol oförmodliat spakat, har jag sedt en del i sina kjojer åfwen således hafwa sig. Då de på detta sättet blifwa skrämde, plåga de likasom hoppa op, och wåja ej om de hafwa knif eller yra i händerna, utan hugga til den närmaste. Jag har sedt dem, som gjort efter alt besynnerligit, som de sedt andra göra. Om någon annan wridit munnen, pekaf fingren, dansat eller annat sådant, hafwa de gjort alt lika: och då det warit öfwerståndet, frågat, om de burit sig

sig något oanståndigt åt, emedan de sagt sig ej wetat hwad de gjort. När åssan går, plåga en del stoppa igen sina öron, at de deraf ej må blifwa förskräckte; emedan de i öfrigit tro, at Gud då antingen sjelf omedelbarligen, eller genom någon annan, som jag längre fram får omtala, låter höra sig. Dersföre mins jag, at då en wif af en händelse kom at fråga om de i fiällen hört så stark åska som här, fick han til swar: *Kullui Jubmel ain wesumen tibma kesi*, etc. det år: Gud hördes ännu lefwa förleden sommar.

§. 9. Alt Lapparna mycket frukta för Soldate tjenst, år nogsamnt funnigt. Men deraf kan man ej sluta til någon flenmodighet hos dem, es medan wår natur finnes för et sådant stånd dragga en hemlig räddhoga, och man ser ej sällan huru de af allmogen hos oss, som warit trösgast at gifwa sig i det ståndet och sökt undanslyfter, ofta gjort i längden bästa gagnet. Om ock Lappen blir Soldat, har han sedermera ej hopp at, som andra, någonsin få komma at bo i sit Fädernesland, hwilken omständighet ej litet bidrager dertil, at han icke gerna wil gå i feldt: Til förtigande at detta folket ej har om en del fiender, besynnerligen Ryssarna, stort bättre begrep, än gemene man hos oss om Hund-Turken. Dock wet man flera exempel på dem, som de förflutne åren nästan från alla Lapmarker låtit leja sig til Soldater. Imedlertid har dock et och annat rykte at Lapparna skulle med wold blifwa

wa tagne til Soldater, de förflutne frigsåren uträttat, at man i somlige Lapmarker haft wisa tider swårt före at få dem til Kyrka. Ty, som de äro mycket mistänksamme, så finna en del få fånge människor deruti sit nöje at bedraga dem, samt utspida falska rykten hos och ibland dem. Warandes besynnerligt, at ändock Lapparna ligga undertiden ganska långt ifrån hwarandra skilde / kan dock et sådant rykte innom en kort tid sprida sig omkring alla Lapmarker.

§. 10. Mycket plåga Lapparna resa omkring och hålsa på sina wänner och släktingar, då de fånga hwarandra på sit sätt efter råd och ämne. I deras samwäm går det nu mycket tyst och wacker till; sedan man så sparsamt säljer och förer brännvin i Lapmarken. De plåga undertiden, i synnerhet ungdomen, roa sig med allehanda spel och lekar, samt spela på bråde nästan gjordt som Wargspel: löpa til måls, flifwa i trån, etc. Men både unga och gamla plåga mycket roa sig med Kortspel, som de göra sjelfwa af Furubark och måla med Renblod, hwarigenom de blifwa tämligen wäl åtskilde ej allenast til färgorna, som äro *Spada* (Spader), *Acker* (Klöfwer), *Tila* (Ruter) och *Sjerta* (Hjertor), utan ock til deras wärde, som *Konogas*, *Rua*, *Sneuta*, etc.

§. 11. Med strängaspel och annan sådan Musit har jag aldrig hört dem omgå. Uti deras sång, som de kalla *juoikem*, kan man ej märka någon särdeles konst wid första åhörandet; som

som man fast håldre skulle tycka, at det kommer närmare tjuta än sjunga. Dock låter den ej så aldeles illa, då man utan præjudice hörer på dem, som äro dertill wäl falna. Rimslutningar höras inga, dock uprepa de mycket och på många gehanda sätt samma ord, hwarigenom et ämne af intet värde kan blifwa både betydligt och behagligt. I det målet, nämligen hwad ordens uprepande angår, kan jag ej närmare exempel gifwa, än Debore Sång uti Domare Bok. 5. Cap. besynnerligen uti 3, 5, 7, 11, 12, 13, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 30, verserna. En sådan deras sång angår dels deras Renar, resor och flyttningar, dels deras ålsfogs saker, frierien, djurfången, wäderleken, jämwäl spådomar och alt sådant mer, som kan tjena andra Poëter til ämnen.

§. 12. I deras sammankomster och samqvärm hafwa de ofta för sed at genomhålla annat folk, samt bruka mycket annat fåsångt tal; hafwandes dock undertiden en del sina qwicka infällen och bons mots, hwarigenom de söka at göra sig behagelige. De plåga ock wara benägne at sätta öfnamn på folk, warande så Lappar, som ej har et sådant namn, det de andre gifwit honom, och måste undertiden tela, at det framgent hos andra deras Förmän och Kronobetjente blir brukadt för et tilnamn, emedan man i somliga Lappmarker, hwarest äro stora byar, skulle ofta hafwa omöjeligt at göra skildrad uppå dem, om man ej af sådana namn fin-
ge

ge betjena sig. Til löje, ofta öfwer ingen ting, äro de nog begifne: kunna ock, om det bär på ondskan, jämnväl swärja, ändock jag måste gifwa dem det lofordet, at mycken svordom och bannskap är ej hos dem så gångse och brukelig, som hos många andra folkslag. Imedlertid har jag sunnit deße och dylike sätt och maner at swärja, bland hwilka jag omgäts, nämligen: *Perkel, Satan, Kirbma* eller *Germas* (Orn), *Paha bägga*, *pahalatje* (hwarmed de förstå den Onnda), *mannos helvit* (fare til helwiti) / o. s. w.

Zionde Capitlet.

Om

Lapparnas Snille-gåfwor och brukelige Wetenskaper.

§. 1.

SWad Synrach säger om dem, som omgå med boskap och drifwa Orarna med gislen (o), nämligen at de weta ej annat tala om, än Orar; det kan man säga om Lapparna, ej allenast hwad deras tal angår, som gemenligen ej är om annat, än de saker, hwarmed de dageligen omgå, utan ock deras förnufts öfningar. Ty, ehuruwäl de äro just icke så dumme

dumma, som mången trodt, hafwa dock hitils inga bokliga konster blifwit brukade eller idfjade ibland dem. Att de af naturen ej äro så aldeles dumma och enfaldige, som man hollit dem, har man nog samt rönt. Men emedan man på narraktigt sätt omgås med dem, hafwa de haft nödigt at skicka sig så tillbaka. Men när man förnuftigt wis omgås med dem, får man ock höra förstånd hos dem, och är fåfängt at utom goda skäl och grund påbörda dem något at tro eller lita på. Men då de så höra riktigt tal och raisoner, äro de lätteligen om en sak öfwerlygade, sållan förr.

§. 2. Man har funnit, at en del sjelfwe updfattat sig Characterer och medelst dem hulpt sig fram, at sig til minnes uptefna sina Christendoms stycken. En sådan war för detta i Urieplög i Wite-Lapmark, som sina Christendoms frågor och swar hade uptefnat på et bråde, utan at hafwa af någon lärt våra bokstäfwer, eller eljest läsa i bok. Åfwenwål har en sådan nyligen i Ume-Lapmark budit til det samma: och har hans Sjålesförjare, som det blifwit warse, och sjelfwa skriften sedt, sådant til alla omständigheter wetat förtälja. Men hos Lapparna i gemen har man aldrig funnit några tekn til bokstäfwer, undantagandes deras Runstafrar, som jag framdeles wil omtala, och deras bomärken, hwarmed den ena plågar skilja sina husgerådssaker ifrån de andras.

§. 3. Uti de så kallade Theoretiska wetens-

skapet hafwa de ej gerna förskaffat sig större insigt, än hwad som antingen kunnat lånda dem til dageligt bruk, eller som kunde passa sig til deras widskeppelser. Af det sednare slaget är alt det, som jag framdeles kommer angående deras afguder, truldom och sådant mer, at omtala: afwenwål deras tankar om åtskilliga geniis och wårdnader, samt allehanda slags andar och folk, som bo i lusten, på jorden och under jorden, om hwilka en och annan frågat mig, ändock jag ej kunnat få rätt sammanhang på, hwad begrep och tankar de egenteligen hafwa om alla desse. Det är ock troligt at de ej wetat det sjelfwe.

Men i öfrigit och hwad de dageligen behöfwa wetat, eller eljest kunde förekomma dem, äro de nog hemma. En, ingen Lapp är, som ej har och wet et särskildt namn på hwarendaste led i hela Renens kropp.

§. 4. Om Lapparna hafwa, at tacka sit klimat eller sin spis och lefnadssätt derföre, at de gemenligen finnas hafwa en god och beständig hälsa, är mig obekant. Men det är wist, at en del sjukdomar, som hos oss äro mycket gångse, äro hos dem sålsynta. Grofse har aldrig någon människa haft i Lapmarken: Pest och alle andre hetfegige sjukdomar äro rare, Koppor afwenledes på många ställen, så at jag twiflar om uti hela Gellware Församling skola finnas öfwer 4 eller 6 personer, nämligen af Lappar / som i sin lifstid haft Koppor. Icke des mindre har detta folket så mycket hos dem stått, besittat sig om at upöfwa och

och idla Låfare-konsten, ändock de ej långt kommit dermed. Emot ögneshjukan, som hos dem mycket wankar, dels emedan de wistas så mycket i röken uti deras kajor, dels emedan solen, då skaresnö blir om wårtiden, otroligt angriper deras ögon, plågar man i somliga Lapmarker antingen bruka Enolja at stryfa utan på ögnelocket eller gallan af en Swan och Örn, som släppes in i ögat, eller ock låta de en annan wända utin på ögnelocket och skrapa bort med en knif det, som efter deras mening förorsakar ögonens swaghet; och har jag ofta under en sådan Cur sedt bloden strömmwis rinna ur ögat. Men de hafwa utlåtitt sig deraf blifwit bättre.

§. 5. Af flottet eller det feta, som flyter ur Renost då man steker honom, plåga de bruka til läkeedom ej allenast wid förkylningar, utan ock för hosta, sår mun och en hop andra anstötter. Afwen som de bruka undertiden fåda til plåster, då de skära eller hugga sig. Zjäderflott hålla de för quint essence af all smörjelse; och är mig berättadt af en wis Prestman, som för 2 år sedan sägen Lapp-Niga, som brutit högre armen af, litet oswan för handleden, och blef allenast genom smörjande med Zjäderflott innom 14 dagar så botad, at hon med samma hand kunde föra mat til munnen, och wardt innan en månad aldeles färdig. Emot benbrott brukas hundskin, hwilket, så snart det är dragit af hunden, lägges warmt fring benet, och behålles tills det begynner surna, då et annat på lika sätt omvändes;

och fortfares dermed tills allt är botadt. En wif
Prestman har ock på detta sättet ifrån sitt ben-
brott på en kort tid blifwit restituerad. Och,
utom det de med stort begär eljest åta Angelica,
bruka de henne ock til remed för allehanda in-
wärtas sjukdomar.

Sina barn plåga de straxt efter födel-
sen bada uti spadet af kokad Allbark, hwarmed
skal uträttas, at barnen ej då blifwa af klåda be-
swårade; som ock ej illa träffar in. Men
spadet af kokad Bid-bark bruka de emot klåda
så wäl för barn, som för gammalt folk; hwil-
ket ock på somliga ställen i det bebygde landet kom-
mit i bruk, och wist sin goda werkan.

Oculister har man funnit ibland Lapparna,
som ej allenast på förenämde sätt skrapat och ren-
sat det inra af ögnelocket, utan ock med små tån-
ger gjorde af sin måkingstrå tagit himnan af sielfs-
wa ögat på folk, som warit mörksynne och nä-
stan blinde, hwarigenom de fått sin syn igen.
Så äro ock en del (hwilket dock är rart) får-
dige i åderlåtande, ej allenast på armarna, utan
ock på fötterna och hufvudet.

§. 6. Men i synnerhet förtjenar något no-
gare at beskrifwa et hufvudmedel, som de all-
mänt och i alla Lapmarker bruka wid alla anstöter
af hufvud-bröst-rygg- eller annan dylikt wärk,
nämligen Eldbränning. De göra af tunder eller
små teglor af en bönas storlek. Uti desse
tändes eld och lägges omkring det stället, hwar-
rest wärken beslunes vara håstigast. Då den e-
na

na brunnit ut, lägges en annan bredowid samma ställe: och dermed fortsfares til des kolet af sig sielf spritter bort. Ty, under sielfwa brännandet tager man noga i akt, om kolen ligga af sig sielfwa så stilla, at man med knifsudden eller något annat ej behöfwer holla dem qwar. I det fallet skal Curen wara såfångt och förgåfwes af lupen: och så länge det sker, har man ingen önskelig ändring at förmoda. Men när eldkolet spritter derifrån hastigt och likasom af sig sielf, som undertiden plågar ske til några samnar derifrån; då behöfwer man ej widare med brännningen fortsfara, emedan man gör sig hopp om sätter werkan, föregifwandes det mötte sjukdomen, som tog sit affsed. Äfwen är det et godt märke, när såret icke svartnar, utan hwitnar efteråt; samt när det under sielfwa brännandet gnisstrar: ja ock sedan, när det mycket swäller.

För en besynnerlig omständighet råfna Lapparna den, at man icke af annan eld får itända desse keglor, utan den bör genast medelst eldstått och flinta sättas i fnycket eller tundret, som man brukar til keglor. Hwilket ock bör tagas af Björken på den sidan som weter emot middags solen.

Huru wida Medici finna sig uti detta medel, kan jag ej säja, (*) men at det oftast tjenar Lappen för säker bot, derpå har man nog prof. För hwilken orsak samma Cur äfwen af Nybyggare och annat folk begynt komma i bruk. Man

(*) Se Doct. Joh. Fiellström Disput. de Medicina Lappon.

har sedt en ålderstegen hustru, som för hufvudwårk ofta låtit bränna sig, men fick ej någon lisa förr, än man brände henne fram i pannan wid sjelfwa härskörden, då hon efter stor smärta blef ifrån sin hufvudwårk aldeles fri. Man skal sällan finna någon Lapp, som icke bär något sådant bränmärke på sin kropp.

§. 7. Lungsoten holla Lapparna före wara öfverwunnen, då någon händelse möter den sjukka, som kan komma honom at genom 'opkastning på en gång afbörda sig alla de delar, af hwilka de holla före Lungsoten bestå. En, det har undertider händt, at när en sådan af en stark och hastig rörelse blifwit drifwen, at på en gång gifwa öfwer en otrolig myckenhet blodwar, har han blifwit ifrån samma sjukdom befriad. Förbenskul plåga de säga, om icke Lungsoten på det sättet får gå ut, så är ingen hjelp deremot at förmoda. Uti Ume-Lapmark äro många, som lägga samma omständighet å daga. Man wet en wis Lapp, som genom detta medlet återwant sin hälsa på det sättet, at han bant några slag af bastrep emellan twänne trån, lade sig deröfwer framstupa och gungade til des han fick fasta op, och kände sedan intil sin död, som skedde öfwer en 80 års ålder, ingen anstöt af samma passion. Huru man en sådan werkan kan med denna sjukas art och egenskaper jämföra, lemnas öfwen til Medicorum omdöme.

§. 8. Under förtigande af andra hos dem brukeliga sätt at återwinna hälsan, bör man ej lema

lemna en omständighet obemålt, i det de ock e
sällan taga fina tillhyfter til wisa personer, som
de holla före genom läsningar och annan widskæ-
pelse kunna hjälpa dem. Af sådana finnes här
och der någon enda, som de resa til och i såda-
na mål anlita, hållt då de fastna för några ha-
stiga och obekanta sjukdomar, om hwilka såda-
na weta göra besked, huru de blifwit sjuke, hwar
det skedde, med flere för annat folk förborgade
omständigheter. Det händer understundom, at
då detta folket, som hafwa sit hemwist meren-
dels på bara marken, blifwa af några giftiga
dunster och immor angripne, då de se weta at
andraga en hop löjeliga ting och handlinger, som
de andra blifwa påörådade at tro. Jag såg år
1742 et exempel härpå, at då en wis Raitom-
Lapp märkte at snön på en hans actia ej kunde
blifwa qwar, utan smälte bort, så at en rund
fläck på samma actia war bar och öppen, ändock
det snögade så starkt, at de öfrige actior näpli-
gen syntes til, öppnade han den samma, tog der-
utur det han hade i henne och lade annat i stället,
men blef under det samma dödeligen sjuk, samt
hans husfolk derefter. Man rådfrågade sig
straxt med en del af de wisa, som wiste at för-
stålia dem, huru pesten wore kommen i actian,
och huru han den samma kunde öfwerwinna,
hwilket skedde genom margfaldig widskæpelse.
Och emedan de holla en sådan truldom för myc-
ket god och loflig, hafwa ock en del begårt af
mig, jag wille komma och på samma sätt läsa
bort

bort denna eller en annan sjukdom, troendes jag kunde så wäl läsa, som desse.

§. 9. Ibland de wetenskaper Lapparna i dageligit bruk hafwa måst nödige, är jämwäl Tideräkningen, i anseende til deras Marknadstider, Kyrkofårder, flyttningar och annat sådant, hwar wid de hafwa nödigt at weta wisa terminer och årstider. I sådana mål hjelpa de sig fram med Runstafwar eller *Rime*, dem de bruka för *Ullmanach*, som äro på det sättet gjorde, som de uti vår Swenska landsbygd för detta öfwer alt brukelige. De äro måst skurte på sju stycken tunnna bräder eller Kenshorn, dock så, at det sjunde är allenast på ena sida påskrifwit: och emedan på hwar sida af bräderna äro måst fyra weckor, som de falla en månad, så blir efter deras räkning 12 månader i året. Så har jag sedt utskurte på fåppar.

§. 10. På månaderna hafwa de sina egna namn, ändock de äro på deras *Rime* sammaledes märkte, som på våra stafwar, och komma jemwäl måst at passa sig efter våra *Ullmanachor*. En, den förste eller Januarii månad falla de *Odde peirwe*, emedan de då som wi begynna et nytt år. Februarii månad falla de *Kuowamanno*, då winteren är som starkast. Martius heter *Njukija*, efter Swanorna plåga den tiden wisa sig. April fallas *Worakis*, emedan Kråkan begynner då synas. Majus heter *Tsobmos*, då Fåserna eller Grodor komma fram, som förmeras falla af himmelen. I somliga Lappmarker såjes

såjes denna månad kallas *Gartfogneles*. Midsommar-månad nämna de *Morbmes*, emedan deras *Wajor* eller *Ror* då kallas. Somligstådes heter denna månad ock *Salgit*. Julius heter *Petje*, den tiden *Jururna* och från löpa. Augustus kallas *Snelkja*, då *Renarna* blifwa snöde och håret fallit af dem. September falla de *Porke*, efter *Renarna* då fått nya hår. October *Rakat*, efter *Renarna* då stimma. November heter *Gälke*, då *Renarna* öfvergifwit stimma samt gå och vråfa. December *Pasfatis manno* eller helig månad: kallas ock *Jaulo-manno*, emedan *Julhelgen* då instundar.

§. II. Sina *Befotal* begynna de från Nyårsdagen, som de kalla *Kautsad* eller *Kaktsad peime* (ottonde dagen): och Trettondedags veckan falla de *Loppatie-wacko*. De följande veckor, som *Nutti* eller *Knutti-wacko*, *Heinrik-wacko*, *Paval-wacko*, *Kintal-wacko*, etc. äro til sina namn tagne ur våra *Calender*, intil *Suwija* eller sommar-nätterna ifrån *Tiburtii* dag. Men eljest hafwa de namn på alla de öfrige veckor, undantagandes en efter *Walbormåß-veckan*, som de ock derföre kalla *nammatu-wacko* eller namnlös veckan. Derester följa *Eirik*, *Urbanus*, *Henrik*, *Eskil*, *Mitsammar*, och *Petar-wacko*. Men deras rätta *Midsommars* (*Kaska-kes*) vecka är näst efter *Mariæ Besökelse* tid i *Julii* månad, som de kalla *Kassa Marie wacko*, då *Gåsen* blir rugg. Men efter *Kaska-kes-wacko* komma *Marget-Jacob-Wollis-Lauras-wacko*. Sedan *Orjek-wacko*, emedan de

ras tuåriga Ralswar begynna fallas årek. Weckan derefter falla de *Hobmelt* (humla), då löfwen begynna möglas och blekas. Så *Perti-Marje-på-ha ris* (h. förs.) *Mattus-Mickel* och *Pirgit wacko* (d. 7. Octob) Derefter *Dalwija* eller winternätterna. Så *Meiwa-Simun-Helgo Martus-Passatus-Kadai - Anteras - Anna-Lussi - Thomo - och Faulowacko*.

Då de fått sig Söndagsbokstafwen bekant, hafwa de ingen swårighet at weta hwad dag i weckan alla andre Helgedagar året öfwer innes falla, tagandes åfwen de omständigheter i aft, som böra märkas wid Skottår, dem de kalla *saskad-jåke*. Men namnen på dagarna i weckan, hafwa de åfwen lånt af oss, nämligen: *Manodaga, Tisdaga, Kaskawacko* (midveckan), *Toras dag, Pirjedag, Lavordag, Sotno-peuwe*.

§. 12. Uti Astronomien äro de wål ej stort hemma, men kunna dock måst märka när något mera owanligt tildrager sig på himmelen. Cometerna, som 1742 och 1744 synts, hafwa de tåmligen tidigt blifwit warse, kallade dem *Seipik-naste*, det är swantstiernor. Så hafwa de ock namn på en hop fix-stjernor, som *Karlewagnen*, den de kalla *Juoksa*, (båge) och *Orion*, som hos dem heter *Arona sobbe* (Urons staf). *Tjoke* (så heter et hjerta på boskapen) kalla de *Siustiernorna*. *Cassiopæa*, af hwilken de mycket plåga sluta hwad natten lider, kalla de *Sarwa*, o. s. w.

Astrologien, såsom til deras widskepelser mera tjenlig, är ej eller aldeles obekant hos dem.

Uf

Äf stjernornas ställning omkring månan, under det de märka sina hustrur gå med barn, plåga de ej allenast kunna sluta, om det skal blifwa goße eller sickenbarn, utan ock om barnet skal födas utan lyte, länge lefwa, wäl trifwas, o. s. vidare. Hwarom äfwen för Scheffero blifwit berättadt (O).

§. 13. Ät ock en del utaf dem haft någon släng af Bonde-practikan, har jag förnummit af deras Prophetier, dels om årswårten, dels om tilkommande wäderlef. Hvad det förra angår, har jag hört dem säga, at om trån rinna Pirgit-wacko, så skal det blifwa godt år. Äfwenwål när trån wintertiden äro fulla af snö, så at de bogna, o. s. w. Om det sednare har jag hört dem föregifwa, at då det Mathes-måsko och Wårfrudagen blåser sunnan, skal det blifwa warm sommar, men blåser det nordan, kallt. Sommaren wänta de så samma grad af värma, som vinteren höllit köld. Är det stark köld Jultiden, så förmoda de stark värma Midsommarstiden. Som wäderleken ställer sig på ny-och fullmånad i början af året, holla de före alla ny-och fulla månader skola til årets slut skicka sig. Då något moln kommit op på himmelen, som bögd sig til krof, holla de före, at sådant wäder skal komma, som blåser in uti målnets krof.

§. 14. Uti Staterne sträcker sig deras kundskap ej särdeles långt, wetandes en del näpligen de

de Sofnars och Församlingars namn, som gränsa näst intill dem. I deras Björnvisa hafwa de likwäl inrykt både Sverige, Engeland, Holland och Frank-Rike. Af Ryssland har en del något at säga. Men Ryssland (*Karjeli-rika*) är dem mycket bekant, så wäl som Norrige, på hwilket de hafwa åtskillige namn, som *Njarga*, *Wona*, *Måra*, o. s. w.

Swad de öfrige Wetenskaper angår, är ej särdeles at påminna, emedan man lätteligen kan föreställa sig Lappens insigt i Philosophien, då man betraktar honom sådan, som mer lägger sig på det som kan tjena honom til nytta, än curiosité: hwaras sker, at ändock han i somliga mål och i de ting, med hwilka han har at syssla, kan synas förwärfwat sig någon kundskap, så stöder sig dock den samma mer på wanan och förfarenheten, än några rediga begrep om sakernas natur och sammanhang.

Ellofte Capitlet.

Om

Lapparnas Afguderier/ Trulldom och Widstepelser.

§. I.

Huru nu mera alla Swenska Lapmarsker beråanna sig til det Christeliga namnet,

net, och äro jämnväl til en stor del uti deras Christendom emot mångas förmodan rotade och grundade, som man framdeles på sit ställe får omröra; så måste man dock på många orter i desse Länder ännu finna så mycket mörker och wilfarelse, at man föga Christligt kan märka hos dem, då man tager undan at de äro döpte och at de med munnen bekänna sig för Christne. Häraf sker, at på de ställen, hwarest et mindre antal af nitälskande Prestmän varit, eller der man för orternas afslagsenhet hwarken haft tillfälle at något ostare så dem til Guds hus, eller sjelfwe hunnit med at så ofta, som funnat behöfwas, besöka dem, finner man många hedniska afleswor och widskapelser, ja ock uppenbarligit afguderi och belätens tilbediande, som lärers skönjas af det, som jag i detta Capitel beslutit at korteligen omtala.

Sådana hedniska seder och opförande wil, ja de så mycket swårare låta förmå sig at afslåga, som denna Nationen är benågen at hysa ganska stor wördnad och höga tankar för sina gamla Förfäder, hollande gemenligen alt hwad de gjort och brukat för godt och lofligit. Och, som de gemenligen holla de äldre tider, förr än Christendomen blef hos dem fortplantad, för bättre och lyckligare, än de närwarande, samt deras Förfäder för rikare och mera wälmående, än de sjelfwe nu; så wet jag mig hafwa träffat dem, som beklagat at deras konster och widskapelser nu försallit, emedan de hade frusten

frukten deraf, nämligen fattigdom och en tilstundande allmän olycka, för ögonen: föga annorledes, än Judafolket bemötte Jeremiam (p). I hwilket mål jag beklagar mig måste berätta om detta folket hwad som fordom sadet om de Samaritaner, nämligen at de fruktade **HERAN** och tjente likväl afgudomen (q). De äro döpte och bekänna sig til det Christeliga namnet, men bruka dock hemligen sina afgudiska konster och hedniska åtbörder.

§. 2. Om desse saker, nämligen Lapparnas fruldom, widskapelser och afguda-tienster, har jag mycket hört och sedt både talas och skrifwas. Ut ock berättelserna om sådant äro undertiden nog skiljaktige, har jag äfwen i akt tagit, som kommit antingen af osanna rykten, eller ock, som mycket troligit är, af sedernas och manerens skiljaktighet i åtskilliga Lapmarker. För samma orsak har jag i dy mål ej dristat anföra något länt antingen af Scheffero eller andra, som sådant beskifwit, utan blott hwad jag med egna ögon sedt, eller af trovärdigt folk, besynnerligen testibus oculatis hört berättas, om det, som nyliqast skedt i dylika mål: och det i Baitom Församling, såsom et folk, som jag funnit med all rätt bära det namn de fått, nämligen at wara i Christendomen minst för sig komne bland alla Församlingar i Lapmarken. I hwilket afseende min Läsare ej får undra, om jag kommer att tala

(p) Cap 44: 17, 18.

(q) 2. Reg. 17: 23.

la om sådant, som antingen hos andra ej finnes eller ifrån deras berättelser något afwiker.

§. 3. Hvad altså förnämligast deras Afguder beträffar, så har jag märkt at de bära sig mycket likt åt med andra Hedniska Nationer i det målet, at ehuru de erkänna en Öfwer-Herre och Gud öfwer alt, som de kalla *Jubmel* (r), så hafwa de jämnwäl en hop andra naturer, dem de dyrka och tilbedja, en del såsom onda, hwilka kunna tilfoga dem ondt; en del som goda, hwilka kunna göra dem godt; finnande sig föranlåtne at med lika fog dyrka dem bägge, de förra at blidka och förmå til at ej tilfoga dem det onda: och hos de sednare at komma i en god åtanke, på det de af deras wälgörande ständigt måge wara delaktige.

§. 4. Som hufvudet för desse goda naturer är *Jubmel*, som sagt är, så har jag ock blifwit warse, at de werkeligen holla *Perkel* för en hufvudman för de onda. En, emedan detta namnet *Perkel* ej är något nytt ord, utan sådant som de äfwen brukat, innan någon af dem fått smak af den Christna Låran, så hafwa ej eller alla Lappar ännu fått deruppå samma begrep. De som ega någon kundskap om Christendomen, hafwa derom samma tankar, som wi om den Onda andan. Men de öfrige hafwa i sielfwa werket haft deruppå et sådant begrep, som de gam-

(r) Hwilket ord, utom den bemärkelse de nu som Christne hafwa deruppå, ej så egenteligen swarar emot *Deus*, som fast mer emot *Jupiter* hos Latinerna.

gamla Hedniffe Nationer om sit onda principio, som de mente wara lifa ewigt med Gud. Detta sluter jag af de berättelser jag på sit ställe til en del nämt, nämligen Perkel war i råd med Gud eller Jubmel då werlden skulle skapas, och at jemwål han war orsaken at intet alt blef så godt, som Jubmel wille hafwat. Och at han jemwål täflar med Gud om Allmagten, har man af andra deras berättelser förnummit. En wiß Lapp har, utom annat, wetat tala om en tid, då Perkel gjorde sig kådjor af järn, hwar med han bandt Jubmel, samt fastade öfwer honom et stort berg, då Jubmel låg under berget, utan at slippa derifrån. Sedan bandt Jubmel Perkel och fastade et berg öfwer honom. Men den Onda slet sig lös, så at stenar och dam foro himmels högt, o. s. w. Om uti alt detta afbildas någon strid emellan deras förmenta Stamfader *Jumi* eller *Jumo* (s) och någon deras fiendsman, *Birkal*, etc. kunde någon gifva; men emedan ingen Christen kan bysa så nedriga tankar om vår Allswoldige och hårlige Gud, ej eller så höga om den orene Andan, så skönjes nog samt, at både Jubmel och Perkel hos de fordrna Lappar och jemwål ännu hos de flentrogne kunna räknas för deras Afgudar. Det skönjes ock tillika, at de ej warit frie ifrån Anthropomorphismo. Och emedan de hafwa tilågnat den Onda jämte Gud en så stor magt, så undrar man ej, om de, som andre Hedningar, sökt

sökt på hwarjehanda sätt at bliota denna Ondas andan, på det han ej måtte tilskynda dem så mycket ondt, som han eljest wore i stånd at tilfoga dem. Det är altså nödigt för Lärarna i Lappmarken, det de besluta sig om at redigte evolve-
ra notiones Dei & Diaboli efter vår Christeliga Religion, på det det arma folket under desse namnen ej måge blifwa bedragne och förwilsade.

§. 5. Jag har tilförene förmålt huruledes Lapparna på den ort jag wistats hollit före, at Gud omedelbarligen låter höra sig, då åskan bulrar. Men jag har ock märkt at en del holla den, som förrättar sjelfwa actum, eller bulret för et lefwande ting och en särskild natur. Schefferus kallar det Thor eller Tiermes, som Lapparna eljest kalla *Aijeke* (*Aja, Atja*), som det ock hos oss blifwit kalladt både Thor och Storfader. Hos mina Lappar har jag märkt, at de holla det för et särskildt wäsende ifrån Gud, och jemwäl sådant, som är både godt och ondt, emedan denna naturen, efter deras berättelse, blifwit af Perkel stjälandes skapad i en stenklippa, utan at Jubmel skulle få weta derutas; men sedan Jubmel eller Gud fick det samma weta, gief han dit, samt hämtade ut och födde op honom. Och emedan denna Thorgubbe är således den Ondas barn, men Guds fosterson (efter deras eget ordasätt), så är han både god och ond; warandes hans förnämsta och egenteliga göremål at döda och förgöra alla Troll och spöferien, som ock

deras *Såite*, hwarom framdeles skal talas, ofta af åssan blifwa rörde; hwilket han, efter deras mening, gör med sin boga, Regnbogen/ som de kalla *Ajanjoksa*, eller Storfadrens boga. Och emedan han dermed gör människorna godt, at han utrotar dese Trollskaper, hwilket de finna sig pliktige at erkänna, hållt han ock i annor händelse, besynnerligen då han rörder deras helgedomar, kan göra dem skada, så bör hanjems wål räknas ibland deras fordna Afgudar. Men eliest har jag åter af andra Lappar fått inhämta om samma person följande händelse; at då en flicka hade i skogen satt sig wid et trä, kom den Onda och bad henne lägga torr Tjårwed i sin Mudd, den hon hade under hufwudet: men när han denna weden itåndt och hon blef warse at denne hade horn, wardt hon förskräckt och skulle fly, men slapp ej undan hans wåldsamhet, hwaraf hon blef hafwande och födde en son, som ouphörligen gret och wiste sig orolig. Gud kom och tog barnet med sig op i skyn, samt frågade hwilkom det wille vara til hjelp, anten sin Far eller Mor? Barnet swarade sig wilja hjelpa Modren och förfölja Fadren med all sin slägt, det han ock nu gör, far i lusten, flyfwer berg och slår eld i trån, då de göma sig under dem, o. s. w.

§. 6. At Lapparna ock trodt på någon, som de kallat *Saracka*, har den nitälskande Danska Läraren Thomas von Westen för detta berättat, och jemwål den samma beskriswit. Det är

wist;

wist, at man i somliga Lapmarfer brukat det ordet *Saragads* för et Nomen Appellativum, i stället för Creator. I Kaitom har man andra ord på skapare och skapa, nämlipen *Seunedie* och *Seunedet*: men *Sarak* är ej eller obekant, emedan det handt, at då man frågat dem hwilken som skapat werlden, har en del swarat *Sarak*. Jag har om denna person af Lapparnas mun ej funnat så något redigt begrep. Men efter berättelserna af andra har jag funnit dem holla honom nästan som en naturam naturantem, dock sårskild ifrån Gud, som werkar wid människors och andra creatures födelser, deras trefnad och bibehollelse, etc. och kärer altså äfwen kunna räknas ibland deras gamla Afgudar.

§. 7. Utom desse förenämde Gudar, som jag ej märkt dem hafwa under några bilder eller belåten tilbedit, har jag ock tid efter annan i aftagit, at de hafwa jemwål en hop andra genios, halfgudar eller något dylikt: wetandes jag ej hur stor åra de göra dem, eller under hwad wärde och Character de blifwa af dem holdne. Det wet jag, at en del föreställa sig sådana, som äro regerande dels i luften, dels på jorden, dels under jorden, dem de finna sig pliktige at på wist sätt hedra och wörda. Ibland hwilka jag ock kan räkna dem, som de mena ej allenast wara regerande wid hwart och et stånd och trefnadsätt, utan jemwål wid alla tider och månader i året, o. s. w. En af detta sista slaget har jag märkt dem hafwa på Februarii månad, som de

kalla *Kuotta manno*: äfwen för Julhögtiden, som de kalla *Julooherra* (Julherren), samt Julaf-tonen, som de kalla *Ruotta* eller *Draetta* (Drott). Hvad Julooherra är för en person kan jag ej wist säga, så framt de ej af en Hedniss *κακοζήλια* derunder förstå vår Krålsare. Men *Ruotta* torde wara någon af deras eller våra fordna Drottar, som gjort dem något godt, eller ock snarare ondt, emedan man af det, som framdeles skal berättas, nogsamit ser, at han hos dem blir dyrkad, som en annan *averruncus*.

§. 8. Att de ock jämte deße hafwa werfelis-gen, som andra Hedningar, tilbedit Afgudabelåten, är beklageligen rönt. Ty at någon nation skulle denna tiden tibedja stockar och stenar, har jag näpligen welat tro, innan jag i denna Lule-Lapmark tid efter annan fått med egna ögon se sådana styggelser. I Jockmacks Prestegård förwaras trenne sådana belåten, tilhugne med nya af rötter under liknelse af människor, hwilka om år 1738 blifwit tagne af en Raitom Lapp, som inför Håradsrätten sedermera bekände, huru han med bugande och tibedjande fallit dem til fota. Den ena kallade han *storjunkare* och war den största. Om de andra, som woro smärre, repræsenterade hans hustru, barn eller drängar, är mig obekant. Jag har jemwål sedermera tid efter annan flerstådes under mina resor blifwit warse sådana belåten wid deras offerlafwar, om hwilka framdeles skal talas, warandes ej annat, än rötter merendels af Björk, dem de wändt om
och

och med nya tiltåligt som et hufwud, utwisandes
 sjjelwa stommen eller stubben det öfriga af en
 fropp med fötterna. Deße stå antingen ständigt
 på sina wiße ställen, och blifwa dock ärligen med
 offer besökte, då Lappenkommer at ligga dem så
 när, eller upsättas de hwart år höstetiden meren-
 dels på de rum, der de slakta sina Brun-Kenar:
 eller äro de ock på stora berg och högder upreste,
 der de af en större myckenhet Lappar blifwa be-
 sökte och hedrade. Hwaras skönjes, at af deße
 Afgudar måste gifwas åtskilligt slag, blifwandes
 en del ansedde för Landsgudar, dem wiße Lap-
 par wid något tilfälle åt sig sjjelwa i synnerhet up-
 rest: hafwandes jag ock förnummit, at de un-
 dertiden göra woldswerkan på hwars andras
 Helgedomar, hwaras jag såg prof om wåren 1742,
 då en håstig fiendskap upkom emellan twänne Lap-
 par, emedan den ena hade huggit sönder hornen
 och benen, som den andra hade åt sina gudar på
 en lastwa wid sit kojeställe uprest. Om alla fö-
 renämde Trågudar heta Storsjunkare, kan jag
 ej försäkra; men at jag ofta under mina resor
 sedt dem på åtskilligt sätt gjorde, kan jag ei neka.
 At ock Lapparna sjjelwa falla dem så wål som si-
 na Stengudar undertiden *Passe* (t), har jag jem-
 M 3 wål

(t) Detta ordet *Passe*, *Basse* eller *Bisse* brukas nu
 af Lärarena i somliga Lapmarker i stället för *Sanctus*.
 Men i sjjelwa werket hafwa Lapparna förståt der-
 med sina Afgudiska Helgedomar. Om det är i någon
 slägtskap med de gamla Swenskaras *Baße*, *Bjess* eller
Basse (Se Rudb. Atlant. Tom. pag. 448), hwarmed de
 förståt den Ondas sjjel, lemna & til andras ondsöme.

wäl tagit i aft. Det är ock märkeligit, at de Erågudar jag sedt, hafwa måst öfwer alt warit förskade, samt med blod öfwerstrufne. I Rimi Lapmark och Trinnås berättar man, Lapparna hafwa på Gjällen dyrkat en Afgudinna uti en Eröstubbe eller eljest uti et Träbelåte, som de kallat Wiros-Acka. Denna hafwa de lifasom Latinerne Dianam hollit för et Skogsrå, samt henne offrat.

§. 9. På den orten i Lule-Lapmark, hwar rest jag warit wistande, äro i synnerhet deras Stengudar mycket gångse och allmänne. Om ock desse repræsentera Storjunkaren eller någon annan, är mig jemwäl okunnigt. Men jag har ej hört dem af Lapparna annorlunda kallas, än *Passe*, nämligen sielfwa ställen; men Stenarna falla de *Säite*. På dem har jag just icke tagit i aft någon särdeles skapnad efter någon människa eller djur; utan de hafwa warit sådana, som naturen tyckes sielf hafwa gjort dem; men hafwa dock merendels en sålsynt skapnad, som petrificater, frusiga och knotttriga. En del Lappar äro aldeles i den tron, at desse stenar hafwa lif och kunna gå: warandes ock undertiden flere på et ställe upreste. Gemenligen finnas de ligga wid bergsändar, wid uddar af Tråsk, på Holmar, wid Forfar, eller andra helgade orter: wetandes ingen, hwilken som lagt dit dem, eller när de kommit dit: utan man har welat inbilla mig, at desse ställen blifwit dem inrymde redan i första Skapelsen, o. s. w. En stor myckenhet af sådana

dana finnes i en del Lappmarker, ändock man har swårt före at få se dem, emedan ej gärna någon Lapp åtager sig at följa någon dit, af fruktan dem torde wedersfaras något ondt: som de hafwa at beropa sig på mångfaldiga exempel, huru de blifwit angripne til lif och hellsa, som desse ställen welat ohelga eller förstöra. Jag wet ock en wis Nybyggare, som igenom det han dristade angripa och förderfwa en hop sådana stenar, berättat sig mistat sin hellsa och krafter, etc.

§. 10. Desse Stenars magt plågar man värdera efter myckenheten och antalet af dem som dyrka dem och offra wid dem. Om så händes at man öfvergifwer offra på dem, så mista de ock sin magt, kunnande sedan göra enom hwarken godt eller ondt. Och sådana magtlösa samt af sig komna gudar, har man ej swårt före at få se, emedan ingen fruktar widare för dem.

Hwaruti deras magt egenteligen består, kan jag ej säga. Men at Lapparna förmoda sig både godt och ondt utaf dem, sluter jag af deras berättelser derom. En trovärdig Nybyggare, som såg huru en wis Lapp offrade hufvudet, föttern och wingarna af en Tjäder på en bekant sten wid *Sagga guoika* ej långt från Gellivare, frågade honom, til hwad ända han sådant gjorde? Då Lappen skal hafwa swarat, det skulle utaf allt detta våra andra och nya foglar igen, dem han skulle få skjuta. Och emedan de göra löften åt Desse stenar, då antingen folk eller kreatur sjukna,

sluter jag at de tro dem om til at hafwa helsa och sjukdom, lif och död i sit wold. Men at de ock förmoda sig ondt utaf dem, sluter jag af en wiß Lapps egen berättelse, som tilstått, at då han för några år sedan kom oförwarandes wid sin flyttning at gå för när intil en sådan *säie* wid Kåppowoma (et Nybysge til 3 mil norr om Gelliware), och trädde öfwer udden der stenen låg, så nära intil honom, at han kom på sielfwa siäten eller wägen, som stenen (si diis placet) hade långst efter landet öfwer til en udde midt emot, lofwade han, wid det han blef sådant warse, offer af Ox, Renar, Bajor, Får, Gjetter, etc. Men kunde likwål dermed icke blifva honom, emedan Bargar kommo samma natt ihop med hans Renar och gjorde honom en anseelig skada.

§. II. Wid en Sten ej långt söder ifrån Gelliware, som för detta varit Nederby-Lapps pars *Stuoramus Passe* och alrastörsta helgedom, liksom stenen på *Aran oime* varit Raitoms Lapps, ligger en stor Stårnra, som ingen rost skal kunna bita uppå. Samma hra har på det sättet kommit dit, at då en Lapp i äldre tider, wid namn Patto-podnie, kommit at drabba ihop med en Stallo eller Jatton (förmodeligen Bergtroll), som han märkte hafwa tilhold med sin Dotter (*); men kunde ej blifwa honom öfwermågtig, har han

(*) Om detta kom han således under wädret, at emedan Lappen hade sin soja bredd wid en Nyrå, öf-

han anropat denna stenen om hjelp. Men emeddan Gätten gjorde det samma, kunde ingendera få öfwerhanden; Ty, alt hwad Lappen lofwade ut, at gifwa åt sin hjelpare, det lofwade ock Gätten. Omsider lofwade Lappen sig wilja gifwa åt Stenen den yra som Gätten hade i sin hand, och i det samma blef han honom öfwermågtig, så at Gätten måste sätta lifwet til. Ifrån den tiden har yran blifwit beständig wid samma sten. Wid offrandet brukar man den seden, at man hänger henne på öfwersta hornet, hwaruti denna Stenens Afgudatjenst är skiljaktig ifrån alla de andra, som jag framdeles wil omtala. Denna yra blef om hösten 1745 af en Kaitom-Lapp borttagen, som skal hafwa lofwat i des ställe lägga dit hornen och benen af en Or-Ren, det han ock förmodeligen gjort.

§. 12. Hwad en del, jemwål i de bättre för sig Komne Församlingar, hafwa för tankar om en hop Änglar / som plåga uppenbara sig för dem, wet jag ej. Men at de hafwa mycket at tala om sina Änglasynner, hwarigenom de förmena sig wara bättre och heligare folk, än de Swenske, som ej se sådant, har mig af en wis Prestman blifwit berättadt. I hans Församling har en man sagt om sig sielf, at han en gång sedt twänne Änglar, som wiste honom en wacker grön ång, samt wid ändan en skön byggning. Och när han af

M. 5

desse

wer hwilken hans Dotter dageligen gick, blef han warse, at hennes fötter aldrig blefwo wåta, och förstod således at Stallo war henne öfwer Myran.

desse två blef anmodad at följa dem dit, men af en annan derifrån warnad, gåswo de honom hwardera en kindpust, så at halfwa huswudet swulnade och han hade en tid deraf stor wårk. Denna gången kom han på den tro, at det måste hafwa warit onda Änglar, i det han utlåt sig i desse ord: Nu kan jag se, at de icke äro gode. Utan twiswel hade han ock tilförene sedt sådana; Men emedan de ej förr lärt honom känna sig, så trodde han det de woro goda och helige Änglar. Flera dylika rykten och berättelser hafwa tid efter annan kommit för mig. Och blifwa sådana uppenbareller af dem, som hafwa någon liten kundskap om Christendomen och Änglarnas natur, holdne för Ängla uppenbareller; men af de andra, som näpligen hört talas om Änglar, för Gudar antingen Storsjunkare eller andra, som de mena undertiden uppenbara sig för dem.

§. 13. Om några Lappar holla, efter Schefferi berättelse (u), Solen i någon Gudomelig wördning, har jag wäl denna tiden ej funnat förmärka, dock har jag träffat Lappar, som berättat sådant fordna tider hafwa warit brukeligit. Ej eller har jag funnit at de, efter Damiani à Goës berättelse (w), holla elden för deras Gud. At de ock, besynnerligen Samtelands Lappar, skulle dyrkat någon under den bekanta Her-

(u) Lappon. pag. 98.

(w) De *Lappia situ & ejus regionis incolis*, apud J. Boëm. Auban. de moribus Gentium p. m. 499.

Herculis namn (Herkel-gud), har jag tilförene låtit mig inbilla: som jag jemwål minnes mig hafwa sedt et Academiskt arbete de Hercule utgifsmit i Upsala i förra Seculo, hwars Auctor berättar sig hafwa hört af Lapparnas mun en susurrum (så kallade man den tiden det Lappska språket) af något dylikt ord. Men det torde kan ske wara kommit af något misshörande, at då Lappen sagt *Perkel*, kunde det uti dens öra, som warit om språket okunnig, lätteligen blifwit *Herkel*. Atminstone wet man ej i de norra Lappmarker, så mycket mig bekant är, af någon sådan Gud. Om *Perkel* har jag tilförene något utlåtit mig. Men om Lapparna hafwa fått detta ordet af de gamla Hedniska folkslag, som dyrkade *Herculem*, och sedan ändrat det samma uti *Perkel*, emedan sådana ombytelse är just ej hos dem owanlige, dertill dristar jag hwarken neka eller jafa.

§. 14. Huru och på hwad sätt hwar och en i synnerhet af desse främmande Gudar blifwa hos Lapparna tjente och dyrkade, kan jag ej til alla delar säga. Man låter ock näpligen wara i stånd at utnämna några wiså reglor derwid, emedan jag är af den tankan, at sjelfwa ordningen och sättet at tjena dem låter ej hafwa bättre sammanhang, än grunden, på hwilken deras Gudars wäsende och antal sig stöder. Jcke des mindre wil jag blott uppräknå de sätt och maner jag blifwit warse, samt hwad öflige ceremonier derwid funnat blifwa mer bekante.

Huru de dyrka de Gudar och Naturer, til hwilka de ej hafwa några bilder, är mig okunnigt: undantagandes hwad jag om den förr omtalte *Kuowa-manno*, samt *Jaulo-herra* och *Ruotta* funnat få höra af Lapparna sjelfwa förtäljas. Nämligen, hwad den första angår, berättade en gammal Hustru, det hennes Föräldrar plågade en wiß tid i Februarii månad binda hö och gräs, sådant som de hafwa i sina skor och wantar, wid hornen på deras Renar: då man sedan med ringar och annat skrammel, samt bultande påackijorna, bad *Kuowa-manno* äta. Hwaras tillika skönjes, at de höllo denna Naturen ej allenast för et lefwande kreatur, utan ock sådant, som kunde lefwa af hö, samt behöfde genom at lehandas buller och gny påkallas, etc.

§. 15. At man at den så kallade *Zul-herr* ren plågar offra små skep eller båtar, besynnerligen under något gjordt löfte, derpå har jag sedt flera prof. Dessa båtar om tre qwarterns eller högst en alns längd hafwa warit tilhuggne med hysa af *Furutrå* med master uti, samt hår och der förskade och med Renblod öfwerstrufne. Sådana båtar göra de gemenligen färdige til den tiden de slakta sina offer-Renar til *Zul*, emedan de skola under slaktandet med blod bestrufas. De jag sedt hafwa warit högt uppsatte uti stora *Granar*, dock ej hängande, utan liggande på några af samma *Granar* ihopwefne qwistar, warandes öfwen sjelfwa *Granarne* förskade hår och der, samt et godt stycke op med blod öfwerstrufne.

Dessa

Deſe båtar finner man ej annorſtådes, än omkring de ſtällen, hwareſt de Gultiden haſt ſina kjoer och tilhold. Til hwilkens åra de omtalte offer-Renar ſlaktas är orwiſt: men at wid deras Gulkjoer (eller nu mera, et godt ſtycke derifrån), altid finnes offerlaſwar, ſådana ſom jag framdeles wil omtala, har jag flera reſor märkt: ligande på bemålte laſwar ej allenäſt hornen af de ſlaktade Renarna, utan ock alla ben af det kött, ſom de då äta, och ſom är af ſamma Renar tagit.

§. 16. Ut *Ruotta* plåga de åſwen ſamma tid hänga Näſwer-ryſwor eller små trattar af Näſwer gjorde, op i höga trån, hwilka trån äro måſt på twänne kanter tålgde och förſade. Uti deſe ryſwor lägga de et ſtycke af all den mat, ſom de äta om Gulafſton och Gilmorgon, hwilket ej är Kött, utan gemenligen Öſt och Mjöl, eller ock Fiſk. Haſwa de Mjöl, ſå göra de en kaka om en Riksdalers ſtorlek, men en god tum tjock, den de fylla med litet Mjöl och Öſt, ſamt ſteka på glöden. Samma kaka lägga de uti en af de omtalte fårillen, i hwilkens brädd twenne träſpielfar äro ſtufne om en half alns längd, gjorde ſom ſpador. Detta blir ophängdt bredwid kjoan, hwareſt det ock warder ſittandes; hwilket tillika med de öfriga ryſwor, i hwilka deras öſtwerleſwor bliſwa förwarade, äro deſtinerade åt den förr omtale *Ruotta*, på det han, eſter deras förregiſwande, ej må ſkada deras qwinſolk på et wiſt ſätt (*ne ventrem illarum cerebret ſeu perforet*).
Schef-

Schefferus talar om desse offer något annorlunda, hwilket man ock torde somligstådes brukat. Men emedan en Lapp berättat mig derom, som i sin enfaldighet ej trodde at sådant skulle wara någon widskepelse, så har jag följt hans tal, och lemnat andras berättelser å sido.

§. 17. Deras offerlastwar, som jag flera resor nämnt, göra dem den tjensten som Altare, men åro gjorde af trä och stå på 3 eller 4 stolpar, ifrån 2 til 4 alnar högt ifrån jorden. Då de offra något på dem, lägga de oswan på och omkring dem Gran och Björkris, samt qwista trån nedantil på alla sidor der omkring. Desse hafwa de antingen wid wiså tilfällen bak för deras kojor: eller åro de upbyggde på andra ställen, hwarrest de hafwa sina Trågudar, hafwandes oprest Tråguden antingen oswanuppå, eller, som allmännare är, bredowid lastwen, liksom stödde han sig mot honom. På desse lägga de Renshorn eller det öfriga som jag kommer at omtala. Men på de lastwar, som stå wid Stengudarna, hafwa de mest de offer, som wildiuren eljest kunde draga bort.

De förnåmligaste offren, som de på eller bredowid desse lastwar lägga och tilågna sina Gudar, åro gemenligen hornen och benen af sina Renar, hållt de Brun-Renar, som han slaktar Mathsmågotiden om hösten. Desse offra de både på Sten och Trågudar. Utan twiswel låra de hafwa någon wis skildnad, då de skola offra åt åtskilliga Gudar, som mig är obekant. Men så mycket jag funnat inhämta, tjena de sina Stengudar,

gudar, då de äro dem så nära: men eljest de aftrå, dem de antingen göra nya, eller ock besöka de dem på de ställen hwarest de förrut oparest dem. De, som hafwa Trumma, såjas rådsfråga sig med henne wid många tilfällen då de, samt hwad de på åtskilliga Gudar skola offra, o. s. w.

§. 18. Utom de offer, til hwilka Lappar na ärligen finna sig förpliktade, har jag funnit, at de offer, som han gör för nöds skull och under något löfte, falla honom undertiden något kostsammar. En, om folk eller deras kreatur blifwa sjuke och wantristwas, eller ock om eljest något widrigt möter dem, så göra de löfte åt en wiß Gud (den de antingen sjelfwa hafwa bästa förtroende til, eller den deras Trumma pekar uppå), eller ock åt flere tillika at offra det eller det, om de winna sin önskan och undwika det onda. Det som de i ringare mål, til exempel om en Ren sjuknar eller wantristwes, lofwa, plågar ej gerna sträcka sig längre, än til horn och ben af Renar. Til exempel, när en Ren sjuknar, så gör Lappen löfte, at om han kommer sig före igen och lefwer, wil han en wiß tid slakta honom, samt ej hugga sönder eller låta förkomma något ben, utan altsammans förwara åt den Guden, som han gör löfte åt, och som han menar skal kunna hjälpa sig. Hwad Lappen sålunda lofwar, holler han troligen, och då han slaktar en sådan Ren, hugger han icke et ben sönder, utan delar honom led ifrån led, samt förwarar benen. Om en hund

hund råfar draga bort något deraf, så måste han sätta sit lif til, och man offrar et af hans ben i stället. Man plågar ock undertiden så wäl wid desse som andra tilfällen smörja desse Gudar, dem de hafwa under några bilder opreste, med blodet och fetman af den Ren som slaktas, samt åfwen, som Schefferus berättar, låta et stycke af hjertat och lungan följa med offren, dem de hänga i trån: jämwäl binda hwita och röda etc. trådar om hornen på den Ren, som slaktas för et märke åt hwilken Gud han blir förård. Men om de, efter Schefferi berättelse, med en hwit trå betefna Solen, en röd Storjunkaren, en swart åt de döda, kan wäl wara sant, ändock jag ej wist wet säja derom.

§. 17. Men är det i något wigtigare ärenden, som Lappen finner sig föranlåten at göra löfte, så kommer det ock undertiden an på andra Creatur, som Bockar, Getter, Får, samt Kattor och Hönstuppar, dem han köper och skaffar sig från Landsbygden, ehwad de må kosta, sedan han en gång lofwat dem.

Hwad Stengudarna, eller de så kallade Sätte i synnerhet widkommer, så tyckas de af Lapparna blifwa holdne i långt större helighet, än de af trå. Man plågar omkring somliga stänga gårdessgårdar, ibland tämligen widt omkring. Om någon skjuter Jcfornar, foglar eller andra djur innom samma gårdar, det är innom stens rå, så måste han taga fötterna, busvunden med wingarna och trä på stenen, men det öfriga

riga beholder han sielf. Man brukar på somliga ställen hwart år lyfta op stenarna och lägga friskt Granris under och omkring dem, hwilket Lappen gör med blottadt hufwud och frypande på fyra fötter, åfwen som då han eljest går at offra: Då han jämnwål af stenens tyngd eller lätthet kan sluta om han är ogunstig eller gunstig.

Utom Keshornen och annat offer, som omtalt är, hwaraf på många ställen finnes en otrolig myckenhet, som Uttebackar samlade, ses ock undertiden omkring sådana ställen en ansenlig hop Nåswer-ryswor fulla med matsaker och smörning. Ty, likasom Fjäll-Lappar och de som hafwa Kenar offra gemenligen horn och ben, samt öfwerstryka sina Gudar med Kenblod, så hafwa ock Fiskare-Lappar sina heliga stenar, Råd och wårdnader wid sina sjöar, dem de kalla *Saiwo*, hwilka Gudar de, utom andra föråringar, som oftast smörja med fiskflott: hwaraf, efter deras tro, skal förorsakas, at uti bemålte sjöar merendels är fetare fiskslag, än uti andra. Ju tididigare de smörja sina stenar, ju mera och fetare fisk förmena de sig få. Ehuru Fiskare-Lappar kunna således hafwa sina egna särskildta stenar ifrån de andras, så finner man dock sällan någon sten eller Såite, som ej af bägge blir tjent, så framt de annars ligga så til at bägge nå dem. De Lappar, som hafwa Kenar och fiska tillika, göra ock bägge delar, nämligen offra horn och ben, samt tillika smörja och ryftra dem.

§. 20. Hwad angår de öfrige ceremonier

nier och maner förr, under och efter sjelfwa offerandet, så är wäl sådant til en del skiljaktigt hos Gjäll- och Fiskare-Lappar; men kommer dock merendels på et ut. Bägge gå de til och ifrån offerandet icke genom den rätta kosedören, utan genom en helig dör, som är en liten öpning bak på kajan, genom hwilken ock Gjäll-Lappen bär måst alltid in sit fött, åtminstone af sina offer-Kenar, och Fiskare-Lappen sin fisk, besynnerligen då han fiskar uti de helige sjöarna. Genom samma dör får aldrig något qwinfolk gå, som ej eller öfwer hans sjät, då han går at offra eller fiska. Fiskare-Lappen får aldrig hafwa något qwinfolk med sig til hjelp, utan måste förse sig med folk annorstädes ifrån, då han wil draga not i samma sjöar, om han ej har sjelf tilräckelig manshjelp: som ock aldrig något qwinfolk får på långt holl komma in til de ställen, hwarest desse helgade stenar äro upreste, ej eller fara omkring dem, så at om de wid sin flyttning ifrån Gjällen gått på höger om dem, så måste de wid deras flyttning tilbaka gå på samma sida, fast det woro tio mil til krof, emedan det eljest skal komma an ej allenast på helsan utan ock lifwet. Så tilstädja de ej eller en del andra saker komma at föras omkring desse orter: hwaraf jag år 1733 såg ögonstenligt prof, då en wif Lapp wågrade mig en tafhud til lön på min pagage-ackia, föregifwande at hon, efter den kosa jag föresatt mig, skulle komma at sårdas omkring et passe, hwaraf han sig en stor olycka förmodade.

de.

de. Lade ock til, at der hon warit ny, hade det ej haft stort på sig; men emedan han henne länge brukat, wore det fara wid.

§. 21. Då Fjäll-Lappen går bort at offra, så måste hans hundar sättas i band. Slipper någon hund lös och kommer at gå öfver hans fjät / så skola odjuren straxt komma ihop med hans Renar; och om inga odjur äro å fårde, skola hans hundar i deras ställe bita, sarga och döda boskapen. Fiskare-Lappen sätter ock samledes sina hundar i band, då han går at offra eller fiska i de belgade sjöarna. Då desse draga not i samma sjöar, så de aldrig nämna GUD. Den fiske de så måste de antingen wid samma sjö rensa och göra op, eller, om de bära honom hem oopgjord, låta honom komma in genom bakdören. Benen gifwa de icke sina hundar, innan de förrut lagt dem i kallt watten, o. s. w.

§. 22. Det ömfeligaste är at se då Lappen (både Fjäll-och Fiskare-Lapp) går at offra. Ty, då han kommer så när, at han ser rummet, hwarest Guden bor, så tager han af sig mössan samt begynner buga och böcka sig, och då han kommer närmare intil, börjar han frypa på fyra fötter intil des han kommer intil stenen, hwarest han lemnar sina offer. Om han brukar derwid något tal eller andra complementar är mig ofunnigt.

Et besynnerligt offer är det som Schef-ferus nämner, och som jag äfwen tyckes haf-

wa funnit några spor til denna tiden, nämligen at man undertiden gör Afgudabelåten, dem man strart eter offrandet tillika med offren gräfwet ned i jorden (x). Jag har funnit allehanda belåten och bilder (åfwen under liknelse af Renar) jämte åtskillig slags offer i marken nedgräfsde och öfwerhöljde. Jag har ock sedt dem gräfsne blott under snön, samt hölgde med trån och ris, för modeligen emedan de antingen för is eller sten ej sluppit ned med dem i sjelfwa marken. Det synes som skulle sådana offer wara destinerade åt dem, som äro rådande under jorden, liksom de lägga på marken och hänga op i trån åt dem som äro på jorden och i lusten regerande.

En omständighet mins jag mig än hafwa hört wid offrandet, nämligen at då Lappen går til och från offrandet, får han ej ens tala, då någon kunde möta eller eljest råka honom. Detta har jag ej sielf sedt, men holler det så mycket troligare, som jag märkt huru en del Fiske-Lappar, under det de äro på sina fiske-sången,

(x) Hwar wid dock Schefferus (pag. III) litet mistagit sig; ty under det han verterade Spirri Nilles ord: den de sedan tillika med benen i jorden nedergrafwa, uti hwilka synes wara någon twetydighet, och owist, om particula den skal swara emot Renen eller Afguden, har Schefferus gifwit Latin derpå: *postremo rangiferum una cum ossibus defodiunt in terra*; der litwål Auctoris mening lärer förmodeligen wara: den de, nämligen Afguden, sedan tillika med benen etc.; åtminstone är det nu obruteligit at Lappen offrar åt sina Gudar någon hel Ren.

Gen, ej wilja tala; och om man kommer oför-
warandes på dem, så fly de, som wildjur, un-
dan, at de må slippa uplåta munnen. (*)

N 3

§. 23.

(*) Det berättas, at i Lule-Lapmark har för 30 år
sedan sig tildragit, at enår Vesten ibland Rendjuren
begynt gå i swang, hwarigenom en stor myckenhet
af dem bortdödt, hafwer en Lapman trågit och med all
uptänkelig slit flera resor om dagen insunnit sig hos sin
och grannarnes Afgud, som de hade i skogen, i mening
at han skulle hjälpa honom. Men enår ingen bot der-
å fölgde, förelade denne Lapman sin Afgud en wiß tid
med utlåtande, at om han wille blifwa ärad och dyr-
kad för en Gud, så skulle han åtminstone innom samma
tid stilla sjukdomen; Men i annor händelse blifwa för-
bränd och aldeles utrotad såsom en bedragare. Den
förelagde tiden gick til ända, och Rendjurs störtningen
påstod lika fult. Lapmannen lät fördenkul sit gjorde
slut gå i werkställighet medelst en stor stockelds göran-
de ifring och ofwanpå Afguden, hwilken så mycket förr
blef förderfwad, som hela Bylaget i många tider den
samma med åtskillige feta saker smort, och således hade
elden med honom en större kraft, än uti annor osmord
sten.

Just då detta påstod, blef Lapmannens försaran-
de hos Byamännen bekant, hwilka derföre mangrant
sig på platsen instälte, och i fult upsåt wille dråpa up-
hofsmanen, samt honom, såsom försoning hos Gu-
darna, låta förbränna. Men han gaf deremot tilfäm-
na, huru ofta och trågit, som han denne Guden på
sina knän och med bårt hufwud troligen tilbedit och om
hjälp anmodat, samt ändteligen honom en wiß dag fö-
relagt, at stilla fånads störtningen med tilsäjsle och
hot, som förmålt är. Och emedan han ingen hjälp å-
stad komma funnat, ty har han honom med allan rätt
såsom en bedragare förbrändt, jämte förmodan: at om

§. 23. Ut Lapparna, utom deras Ufgu^{deri}, hafwa jämnväl namn före at wara starke i hwarje handa Truldoms konster, är en sak, som är så allmänt bekant, at nästan ingen, som hört detta folket nämnas, ju hollit Lapp och Trollkarl för Synonyma, eller et och samma ord. Ut ju mycken widsképelse fins hos detta folket kan jag ej neka; men tror dock at ryktet gjort deras konst til många delar större, än hon är. Ut all widsképelse fordomdags kommit ifrån Norden, har varit en gammal sägn, hwilket Herodotus skal hafwa gifwit de gamla Skribenter anledning at tro, som sagt at Scytherna, från hwilka en hop helgedomar sig utspridt fring hela werlden, hafwa fått de samma ifrån Hyperboreis etc.(y). Ut förtiga hwad en del Utlänningar weta förtälja om oss i Sverige, så är det bekant, at så af den gemena höpen i de södre Provincier äro, som ju tro, at man i Norrland är i alla Truldoms konster mycket öfswad. I dese ländert, hwar rest sådana konster äro mindre bekante än nästan på någon annan ort, har man samma tanka om Lapparna. Då jag kom til Ume-Lapmark hördes ej af sådant, utan man hölt före, at man i Lule-Lapmark sådant brukade. Dese sköto åter

ffuls

han varit den rätta Guden, som gjort himmel och jord med alt hwad deruti finnes, så hade han wäl kunnat borttaga sjukdomen och alltid friat sig för elds förtäring, hwarmed the uti ondskas församlade Lapmän blefwo stillade, samt låto sig åtnöja med hwad som skedt war.

(y) Conf. Plin. Hist. Nat. L. IV. c. 12,

ſkulden på Finnarna, o. ſ. w. Dock hwad jag hos deſe af något wårde i dy mål hört och funnit, ſkal fort bliſwa berättadt.

§. 24. Uti Belliware Församling, hwarſt man kan räkna af Lappar til hundrade matslag, dem jag allesamman wäl känner, har jag ej öfwer par personer fått namn uppå, ſom bliſwit holdne för ſådana at de funnat i detta målet något göra. Jag talar ej om dem, ſom brukat allehanda ſtrock och widſkepeller, emedan ſådant ſker ſnart allmänt, utan blott om dem, ſom ibland Lapparna bliſwit holdne för Trollkarlar, och ſom funnat genom Truldom göra ſin näſta något godt eller ondt. I hwad mål de funnat göra godt har jag förr tit en del nämt, och beſtår förnämligast deruti, at de förmenas med någon läſning och andamedel kunna hjälpa någon til helſan. De bliſwa alſå af dem, ſom äro i nöd, beſökte; hwilka tillſå, at deras hjälpmedel ibland hulpit, och ibland ej. Afwen holla de det för en god Truldom, at de kunna göra igen hwad ſtulit är. Men ibland de många ſtölder, ſom ſkedt ſedan jag kommit dit, har jag ej ännu hört någon enda på det ſättet haſwa fått igen ſit, ej eller kan någon påminna ſig ſådant haſwa ſkedt. Så haſwa de ock wiſa läſningar emot Spökerien (*æpparlockus*), hwilka dock jämwäl brukas af dem, ſom ej äro Trollkarlar; men deſe måſte de haſwa lärdt af ſina grannar, emedan man uti ſådana läſningar undertiden fått höra klara Skrif-

tenes språk ur Davids Psalmer och andra böcker.

§. 25. Hvad den Truldomen beträffar, med hwilken man plågar tilfoga någon ondt, som är at sända skott på honom och hans kreatur, med mera sådant, så har jag ej hört någon berättelse, som jag kan säja om sådant kunna aldeles öfwertryga mig. Alt de undertiden hotas at göra hwarandra ondt, som dock är en ilslughet hos dem, deraf kan man ingen ting sluta, så länge man ej rönt at deras hot haft någon werkan. Alt man undertiden hört dem joicka och sjunga några onda önsfningar, som jag märkt ej wara olika Busra önsfningar i Herröds och Bosæ Saga. Det kan ej eller göra något til saken; emedan man har exempel på dem, som hotat förtrolla den andra, och jämswäl med de wanliga Truldoms Formulairen önskat ondt öfwer honom, hans hus och egendom; dock dermed ej det ringaste uträttat. Den enda berättelse, som warit uti förenämde Församling af någon trovärdighet, skal hafwa tildragit sig 1741 om hösten, at då en wiß Lappshustru, som begårat af des Far sin afledne Moders kläder, men fick icke, hotades göra honom skada, blefwo dagen derpå några och 30 Renar för honom förskingrade. Detta är alt hvad jag hört i dylika mål ibland det folk, som hafwa namn före at wara de alrawildaste. Sådana Trollpackor förmenas hos Lapparna hafwa lärdt konsten af de Swenske, emedan de til en del

del måst warit någon tid wistandes nid på landet. Warandes ock beklageligt, at man wet Nybyggare, som blifwit hitsände ifrån Wermeland och andra södre orter, hafwa gjort sådana konst(er), som satt alla Lapmarkens Inbyggare i förundran.

§. 26. Jag nefar ej, at Truldom kan brukas så wäl ibland Lapparna som andra folkslag, och måst hos dem, som minst weta; emedan jag wäl wet hwad den onda Anden uti och genom otrones barn kan uträtta, och drifwar för ingen del at draga de exempel och berättelser i twifwelsmål, som af så lärde, förnuftige och hederlige Män blifwit rönte(z), som hos Schefferum och andra berättas. Men jag har den tron, at den Högste ej någonsin tilstادت eller tilståder, at dese konst(er) blifwa så allmänt brukade, som man föregifwit. En, det är för mig obegripeligt, huru någon nation kunde blifwa beståndandes, hos hwilken et så grusweligt Trolleri föröfwas, som man för detta berättat om Lapparna. Hos dese har jag wäl

N 5

måst

(z) Hwaribland jag ock kan räkna hwad en wis Prestman i en annan Lapmark för mig berättat, om hwilkens trowärdighet jag ej må twifla, nämligen at de genom Truldom plåga skada och döda hwars andras Menar, samt at de undertiden upmana hwarans dra dertil, då den, som är swagare i konsten, ej får taga sådant illa op, om han blir wunnen, utan plågar hálre utlåta sig i byliska ord: Nu min Bror, aldrig tänkte jag du hade warit så stark i konsten, etc.

märkt så många tråtor och twistigheter, som hos annat folk. Med Truldom höres ganska sällan at de skada hwarandra, men wäl antingen medelst lag och rätt, eller hugg och slag. Om samma konst blifwit nu i de fläste Lapmarker mindre öfwade än förr, sedan man märkt, at de största Trollkarlar warit gemenligen de största stackare, är mycket troligit. Men det är wist, at de äro ganska få, som lägga sig deruppå: och då de samme något besynnerligit uträtta, så är det ibland dem så sällsamt och underligt, som hos oss. Och emedan jag således har orsak at tro, det en stor del, som blifwit talt om Lapparnas Truldom, warit blott grundadt på gemene mans lösa rykten och berättelser, så holler jag det för injurieuft emot sjelfwa nationen at tilwita dem en sådan last, för hwilken en och annan ibland dem kan wara håstad, och til hwilken de gemensamt draga en sådan leda, som någon af oss.

§. 27. Swad altså Schefferus skrifwer (a) om Trollknutarna, genom hwilkas oplösande de sjöfarande kunna få så starkt wäder och wind de wilja:

Hip potades, quidat pro munere ventos,

Curvet ut impulsos utilis aura sinus. Ovid.

eller om et slags djestlar, som Lappen förwarar i en pung, ur hwilken han dageligen utsläpper en, och kallas *Gan*, hwilken skadar folk och boskap samt sönderbråkar hållar; eller om Tyre; eller

(a) Lappon. pag. 144. seqq.

ler at de med sin Truldom kunna komma skeppen på hafwet i deras håftigaste lopp at twår stadna och blifwa för alt wäder orörlige, samt mycket annat, som af gemene man fringsföres; sådant är denna tiden ohördt på de orter jag varit i Lapmarken wistande. Schefferus, som om alla desse saker ej fant något hos hodiernos Scriptores, af hvilkas Skrifter och berättelser han sig eljest be- tjente, mente sådant hårröra deraf, at desse ej varit wid sjösidan wistande, utan woro *homi- nes mediterranei*. Men om sådana saker blifwit den tiden bedresne af Lapparna i Norrige och Wästersjön, emedan Norrske Skribenter i syn- nerhet citeras, så hade det i Pite- och Torne- Lapmarker ej kunnat wara obekant.

§. 28. En annan sak är det med detta fol- kets nästan fring hela werlden bekanta Spåtrum- mor (*Gobdas*), dem jag wäl ej ännu fått se i Lap- marken, men måste dock tilstå, at de på somli- ge orter torde ej ännu aldeles wara komne ur bruk, eller förglömde, ändock man för de skar- pa inquisitioner, som derwid blifwit gjorde, ej widare, än i löndom dermed omgår. De som sådant bruka, göra det i sådan tyshet, at nåp- ligen deras eget folk få weta derutaf, emedan de weta det kommer på lifwet an, och at de af andra, som sådana ej bruka, lätteligen kunde blifwa angifne. Och detta är orsaken, hwar- före ej eller någon dristar sig at dem och de ce- monier, man derwid brukat, redigt beskriwa. Jag kan således ej med någon trygghet här- om
nt

nttra mig widare, än hwad jag af allmänna rykten fått förnimma; nämligen, at de bruka dem för orakel, i det de, i anseende til de figurer deruppå äro målade, förmena sig kunna få wetta hwad som tildräger sig på fjärran orter, om deras Björn- och djuriagter skola wäl lyckas, hwar af wisse sjukdomar äro timade, och huru de kunna botas (b): på hwad sätt och med hwilka offer de wisa tider kunna bäst behaga sina afgudar o. s. w. Ty emedan de hafwa i alla sådana händelser wisa och särskildta märken målade på Trumman, inbilla de sig få säker och tillförlitelig kundskap om alt, sedan deras ringknippa under wisa sånger och slag på Trumman medelst en hammare, som är gjord af Renshorn, på et wist märke eller figur stadnat. Detta skulle jag anse för et gäckelspel eller en blott widskepelse utan effect och werkan, om icke Lappens beswimande, som med så många säkra och ofelbara witnens besannande blifwit rönt, tyktes hafwa något besynnerligt med sig, efter man säger at han under sit slående och sjungande faller ned som wore han död på jorden, och wid upwak-

nans

(b) I detta målet wet jag exempel på en wiss Lapp i Nederbyn, som fastnade för en tid tillbaka i en swår sjukdom, och rådfrågade sig fördenkul med sin Trumma. Och emedan under operationen lotten föll på en af hans bästa Renar, lät han straxt slagta honom, i mening och hopp at få på det sättet själfleswa. Men det liste ej, emedan han måste straxt ders på i egen person stelf dö.

nandet wet berättat hwad på fjärran orter skedd och annat, som han begärt få weta. Men detta händer ej androm, än dem, som hafwa namn före at wara Trollkarlar och äro således med den Ondra Andan i en närmare bekantskap och förbindelse. Ty, de andre, som bruka desse instrumenter, hafwa dem blott som medel at få weta något hemligt (*): hwilket förekommer mig som wä-

(*) Det säjes at för 40 år sedan, skal det tildragit sig i Lule-Lapmark, under påstående upbörds stämning, at en Lapman om en afstonsund kommit til Lapfogden, och sig beklagat, huruledes en af des grannar, som han ock namngifwit, för honom bortstulit något Silfwer; men hade dock dertill intet laga bewis. Fogden lät fördenskul följande dagen sammankalla de Lapmän af bylaget som wore wid marknadsplatsen, och bestodo af 10 eller 12, samt anställte ransättning på följande sätt:

Fogden lät ställa et bord ut på marken, och Lapmännen rundt deromkring; förkunna de derpå, at han om den angifne stölden ransaka skulle, och satte Compassen midt på bordet, hwilken han kallade sin Spårtrumma, och gaf de närwarande tillkänna at sedan han trillat Compassstifwan ifring, skulle det derpå utsatte teket, som bestod af en fogels fjäder, stadna gent emot Djufwen. Då snart stifwan stannade, och teket wiste, efter Fogdens förut gjorde tillställning, midt på den angifne Lappen, begjarte han få sjelf å nyo trilla om stifwan, både andra och 3die gången; men bägge gångarne hade teket ock en lika utwisning, hwilket icke allenast uträttade så mycket, at Djufwen tilstod sin utöfwade stöld, utan ock infant sig natten derpå hos Fogden med begäran, at få köpa des Trumma, som

wåra Kast-böcker eller Lyckohjul, som wål äro af förståndigt folk för ro skull gjorde, men ofta af de enfaldige til widsképelse brukas. Den som åstundar utförligare sammanhang häruppå, finner sådant hos Schefferum (c), emedan jag, som ej ens fått se dem, dristar ej eller vidare beskriwa dem.

§. 29. I somlige Lapmarker har man wetat berätta om den konsten at göra det den andra måste löpa Warg, ändock sådant på de andra och måste ställen är ohörddt. För några år tillbaka berättade en Lapp uti en wiß Församling för sin Siälesörjare, at då han skulle taga skinnnet af en Warg, fann han under huden et Tenbålte samt pung och knifslidor. En annan berättade för många år, äfwen för Håradshöfdingen i orten, at en wiß man kommit och bedt honom om förlåtelse, at han året tilföre, såsom Warg, dräpte tre Renar för honom, det ock denne sig påminte. Jag wet, at en sådan sak holles ibland de lärde inter paradoxa vulgaria. Jag har sådant ej sedt. Men är det sant, så lärer det wara den Ondas gåckeri, hwarmed han biuder til at apa efter Skaparens underwerk på Nebucadnezar.

§. 30. Af gammalt hafwa Lapparna brukat åtskillige widsképelser med sina döda. At de

un-

han förmärkt wara långt starkare än hans. För Compassen böd han ock anseelig betalning.

(c) Lappon. Cap. IX.

undertiden offrat några år Renar til deras åminnelse, blir åfwen af Scheffero (d) förmålt, som berättar (e) dem holla sina döde såsom Deos minores gentium, och således offra dese manibus såsom sina andra Gudar. De döda, eller deras manes, berättar han fallas hos Lapparna sitte (f). Jag har ej annat ord hört uppå de döda, än *Jabmig* eller *æppar* (g), (så falla de barnen, som dödt utan döpelse), och Lapparna hafwa jemwål tilstått, det man undertiden en lång tid brukat offra åt dem. At de eljest haft sålsamma tankar om dem, har jag märkt dels derutas, at när de swept dem, hafwa de sedt noga efter om sweptningen wål betått hela kroppen, föregiswande at själen, om kroppen ej wore wål omswept, skulle slippa bort, dels emedan de på somliga ställen brukat lägga tobak, nra, några terra stickor samt eldsaker, etc. uti Likkistan. I Åsele Lapmark

(d) Pap. 317.

(e) Pag. 117.

(f) Hvilket lærer komma af en orätt version af de orden *maite verro jabmike sitte*. En då man gifwit deruppå et sådant Latin, *quodnam sacrificium poscitis manes?* så kunde det synas som wore sitte och *manes* swarande emot hwarandra. Hade Anonymus skrifwit: *Quodnam sacrificium, manes, poscitis?* så hade Schefferus förmodeligen ej misstagit sig, ehuru det dock eljest synes antingen wara mindre accurat verteradt, eller de Lapske orden orätt utförde.

(g) Undantagande *rauke*, det de bruka likasom wi det ordet salig om de döda. Til exempel *attjam rauke*, min salige fader.

markt blef man för en tid sedan warse sådana saker, då man wid Kyrkan af en händelse komat byta om Likkista. I Kaitom har det warit brukeligit, at när den dödas slågtingar eller goda wänner farit förbi de ställen, på hwilka de haft sina Lik obegrafna, hafwa de kastat åt dem et stycke tobak. För en gammal widsképelse kan det ock råfnas, at de somligstådes plåga nedergraswa med Liket de klåder, i hwilka någon blifwit död, samt merendels förtåra den Renen wid grafölet, med hwilken den döde blifwit förd til grafwen, som ock sedermera des ben i jorden begrafwa.

Hurudan tanka de eljest haft om sina döda har jag funnat sluta af en wis Laps utlåtelse öfwer en man som dödde i sin bästa ålder. Gud hade ej/ sade han, så snart tagit en sådan man til sig, om han honom ej behöft och haft arbete, at sätta honom göra. Det är ock wist, at aldrig sattes den Ren för ofet mera, som dragit en död til grafwa.

§. 31. At de jemwål på många ställen bruka allehanda skroct med djur och fiskesången, utom de Ufgudiske konster jag tilförene nämnt, har man tid efter annan försport. En trowårdig Bonde på Landsbygden berättade, at då han för en tid tilbaka hade en Lapp i sällskap då han wille skjuta en Björn, blef han, sedan de fått djuret, tillika med de andre följeslagare af samma Lapp warnad at ej smörja sina skor med denna Björnens ister, med föregifwande, at der han det gjorde, skulle en Björn taga lifwet af honom.

nom. Deſe, ſom ej wille tro Lappen, gjorde twårt emot hans förmaning. Hwarpå hände, at ſamma Lapp året derefter, under det han gick wall, måſte ej allenast för en Björn ſätta lifwet til, utan ock bliſwa af honom i grund opåten. Om detta är ſant, hwilket dock ſamma Bonde betygade, måſte det utan twiſwel haſwa härkommit af någon djefwulſt förpliktelle, den han ſig tiſförene underkaſtat. Eljeſt kan jag ej dertil gifwa ſkäl.

§. 32. Öfrigit är det wiſt, at detta folk, hållt wid Björnjagter, bruka många Ceremonier, om hwilka hwareſt de tagit dem, antingen af ſina grannar, eller ſjelfwa updiſtat dem, är owiſt. Man wil ej nämna om Spåtrumman, af hwilken de betjent ſig at få weta om deras jagt ſkulle lyckas eller ej, emedan derom något tiſförene är nämnt; utan de haſwa derwid wiſa joikningar och ſånger, dem de bruka dels då de dråpit Björnen och under det de föra honom hem, dels då de komma fram, ſamt äta op honom, etc. hwilka wiſor äro af Scheffero til en del beſkrefna (h), ändock man tror, at deſe wiſor äro i Lapmarkerne något variable. Då de draga honom utur ſit bo eller hide, plåga de piſka honom med riſ, och den ſom är baneman ſlår gemenligen en Måſings nagla uti ſin byſa, eller hänger han något ſådant märke på ſin hals, det han bär en lång tid antingen ſom et heders

D

teſt

tekn at han gjort en så berömlig gerning, eller af någon widskrepelse, kan jag ej wist säga. Besynnerligit är det, at de uti sina wisor ibland annat afslägga sin tackfäjelse hos honom, at han låtit dem dråpa sig och ej gjort dem skada: samt at deras hustrur måste wid hemkomsten tugga Albarf och spotta dem i ansigtet, sjunga segerlånger, samt skynnda sig ut genom den rätta dören, under det de komma sjelfwe in genom heligdören. Björnen koka de på somliga ställen op merendels på en gång, och byta sedan köttet; men hustrur det koka de helt och hollet, samt förwara wål hufwudsskålen och benen, som skola begrafwas, och om en hund drager bort något ben, så måste han sätta sit ben i stället, lika som förr är talt om offren. En del tilstådja ej sina hustrur och barn äta af köttet. Somlige tillåta sina hustrur at äta deraf, åtminstone wiða delar, men det skal ske genom en Nåsingsring, den de sätta för munnen. Somligstädes plågar man gråfwa ned ej allenast, som förr måldt är, hufwudsskålen och benen, utan jemwål et par skidor, byswel, knif, et stycke Nåsing, etc. hwarmed han utan twifwel skal hjelpa sig fram i den andra werlden. Om feligit, at desse människor wilja änteligen tro det Björnen skal upstå och lefwa efter döden, när de likwål äro sjelfwe nog twifwelaktige om deras egen upståndelse, ändock de undertiden säga sig tro, at de efter döden skola lefwa, eller, efter deras ordasätt, wandra i den andra werlden. Hwad öfrigit härwid wore at berätta, och som af Schef-

fero på anförde ställe bliwit widlyftigare omtalt, går jag för fortheten skul förbi.

§. 33. Så har det ej eller hos Lapparna varit obrukeligt at låmpa både Guds dyra ord och jemwål våra Christeliga helgedomar til sina widskapelser. Jag har tilförene något nämnt om deras läsningar, som til en stor del befinnas wara tagne ur Guds heliga Ord, men genom deras widskapeliga bruk skändeligen misbrukade. Jag wille tro, at de tagit de maneren til at förka sina Afgudabelåten, etc. af bilderna, som de sedt uti våra Swenska Kyrkor, som jag ock har hollit före, at de Fartog de plåga hänga op i trån, åro efterdömen af de Skepp, som man plågar hänga op i somliga Kyrkor på landsbygden och jemwål i Lapmarken, ändock jag finner Schefferus hafwa andra tankar derom (i). I Jockmocks Kyrka war för en tid mycket i bruk, at man hemligen bar in en hop byltor och slarwor af allehanda slag, dem de stoppat under wäggarna och i holen wid Kyrkogolfwet. Men sedan deras Capellan lät söka op alla desse gömflor och för deras ögon offenteligen bränna op dem, har man ej hört widare deraf.

§. 34. Utom hittills omtalte Lapparnas Afgudar och widskapelser, kunde man ännu uppräcka en hop af mindre wårde, der ej detta gjorde tilfyllest at wisa, det tilståndet i somliga Lapmarken är ännu nog beklageligt. Man kan

ej eller neka, at de ju uti alt detta äro, som i tungomål, seder och opförande, fins emellan olika och skiljaktige: och jag har märkt at de numera, sedan Guds hel. Ord begynt wisa sin werkan ibland dem, mycket kommit i oordning med sina konster, hwaras är skedt, at man nu har swårare före at komma under wådret med sjelfwa sammanhanget af deras Afgudatjenster, än fordomdags. De som ännu lefwa i sit mörker kunna ej beweas at rätt beskriwa sina konster, ej eller drista de det göra. Och de, som fått smak af Christendomen, blyas merendels wid at tala om sådant; hwaras händt, at då jag fått se ögonstänliga märken til något dylikt, hafwa de se sökt ej allenast at förtiga det, utan ock at wända det til andra ändamål. Jag har just ej eller warit så mycket angelågen at utspana deras werk, efter jag sedt man kunde ingen nyttig sanning upfinna, om man än wiste et noga sammanhang på hela deras Afgudatjenst, ej eller någon nytta dermed skaffa, emedan det fast nödigare är, at håfwa otron och mörkret ur deras hjertan och sinnen, då det öfriga lærer af sig sjelft, med Guds hjelp, småningom förswinna, o. s. w.

§. 35. I medlertid får man mer än ofta förundra sig, då man hör en del af detta folk så redigt och förnuftigt tala och utlåta sig om alt annat, men i sin Afgudatjenst bära sig så oförnuftigt åt. Hwaras man har tilfälle at utroña, huru djupa rötter en wedertagen widste-
pet

pelse och wane kunna hafwa i en människas hjerta. Och, emedan jag sedt Nybyggare, som varit så wäl för sig komne, at de låst i bok, samt haft både Bibel och andra andeliga böcker, men genom omgånget med Lapparna blifwit bögde til en hop af de upräknade widskapelser, dem de brukat utan estertänka och blott af en wana samt naturlig råddhoga för landsens helgedomar, har jag haft tilfälle at göra öfwer detta folket den anmärkning, at det lärer både falla swårt och gå långsamt til, innan man får alla deras widskapelser ifrån dem. I medlertid är på de fläste ställen en god begynnelse gjord, och i anseende til Guds heliga Ords dageliga tilwärt och förökelse i denna werldenes del, har man at trösta sig dermed, at ändock sådant för människom är omöjeligt / så äro för Gudi all ting möjliga (k).

20ste Capitlet.

Om

Christendomens fortplantande och
tilwärt ibland Lapparna.

§. I.

At det kunde bewisas at Lapparna wa-
ro Abrahams barn, så finge man kan-
se

D 3

se

ste ej säga om dem, at de varit Hedningar. En Lapp i Ume-Lapmark förtröt så högt för några år tillbaka, det en af hans Stålesörjare sagt om dem, de woro värre än Hedningar, at han wille för et sådant tilmåle anslaga honom wid Prestes-visitation. Det må wara härmed huru det wil, så kan jag med godt samwete säga om dem, at de varit Hedningar och gått til stumma Afgudar: hwarpå jag uti nästföregående Capitel förmodar mig hafwa gifwit tilsäckerliga prof. Och är jag försäkrad, at de i äldre tider måste i den delen hafwa sticket sig ännu gröfre. Det är ock kunnigt at det med deras omvändelse til Christum gått nog långsamt til, som förmodeligen mycket härkommit af deras flyktiga lefnadssätt, wida aflägsenhet, samt språkets okunnighet, hwilket alt kunnat hindra både dem och andra, som deras andeliga wälfärd åtagit sig at befrämja.

§. 2. At våra fordna Konungar ifrån urminnes tider gjort försök och stora omkostningar på detta folket at ibland dem fortplanta Christendomen, är af Kyrkohistorierna och andra documenter bekant. Man har orsak at tro med Scheffero, at sedan de i Konung Magni Ladulås tid kommo under Swenska Cronan, har man ej underlåtit at omvända dem til Christum. Som ock Högstsal. Konung CARL IX bewist sin rätt på Lapmarkerne ibland annat derutaf, at Konung Eric af Pommern, som reserade omkring år 1400, hade skrifwit Upsala Ca-

Capitel til, at de skulde förordna Presters uti Lapmarken (1).

Man wet just ej, huru wida de samma besälning efterkommit (m); men det är wist, at Lapparna ännu til en del tyckas behölla några Ceremonier tagne af Påswedömet. Det måsta man under de Papistiske tiderna hunnit uträtta war, at de kunde förmå Lapparna i somliga Lapmarker at låta döpa sina barn, samt under Christna Presters närwarande och wälsignande träda i Äktenskap; hwartil Lapparna förmodeligen af de Swenska Konungar blefwo i förstone twungne. Gmedlertid är det wist, at de ej hunno den tiden komma til den ordentlighet, at man kunde säga om dem, de woro Christne. Ty, ehuru Damianus a Goës berättar, at man i östra Lapmarkerne hade under polens högd af 84. gr. et

D 4

pråg

(1) Lappon. Cap. VIII. pag. 64.

(m) Om man altid haft sådan nit, som Damianus a Goës berättar (se hans *Deplorat. Lappianæ Gentis* skrifwen til Påswen Paulus III. d. 1 Sept. 1540. bifogad J. B. Aubani *mores gentium* p. 494) om Johanne Magno Gocho, sedan han war briswen ifrån Rifet, så hade man något funnat uträtta. Ty, om honom säjes: *nihil magis cupit, nihil acrius meditatur, quam quo pacto hæc gens ad Christi fidem reduci possit: nihil flebilius deplorat, quam quod se auctore (id quod sæpe animo voluerat) hæc miseranda pecudes adhuc propter impiam religionem, per Christianam fidem Christi oves factæ non sint: nec tam queritur se ab archiepiscopatu, vel bonis arvis depulsum, quam quod careat nervis, auxilio & facultatibus, quibus hanc Lappianam plagam, & medicari, & sub Christi jugum mittere, & Romane Ecclesiæ conjungere possit, etc.*

prågtigt och kostbart Tempel helgadt åt den hel. Andrea, hwilket af lärda och uplysta män blef förestått (hwad han dermed förstår, är mig okunnigt), så bekänner han dock uti förre nämnde sin Skrift til Påstven i Rom, at detta folket ej kände vår Frälsare Christum, eller wiste af hans Lag, etc. Orsaken säger han wara dels Prelaternas dels Abdelens (hwarmed han förstår Biskoparlarnas) omåtteliga egenmyttighet, som ej tolde at desse blefwo Christne, emedan de i den händelsen ej kunde lägga så ochristeliga utlagor på dem, som nu medan de woro Hedningar och ej wiste sin frihet, eller hwad de woro skyldige at gifwa sin Skwerhet.

§. 3. Det wet man, at ehuru de nästgränsande Prestes på Landsbygden torde desse tider hafwa ibland rest op til dem i somliga Lappmarkar, och de jemwäl, genom Commerce med de Swenska och Norrska folken, kunnat komma til någon ringa kännedom af Guds Ord, så at de wiste af Christo, låto sig döpa och sådant mer; så höllo de sig likwäl ej til några wiså Församlingar förr än i Konung GUSTAV den Förstas tid, som under alla andra hålsosamma inrättningar ej eller glömde bort detta folket, i det han ej allenast satte deras Politie i bättre stånd, hwarom framdeles något skal talas, utan böd ock til at med större eftertryck plantera den Christna Låran ibland dem, samt sända Prestes til dem (n). Då ock Lapparna den följande tiden

(n) Ibland hwilka Dn. Michael Agricola, Dn. Benedictus och Jonas Buræus äro bekante, af hwilka den

tiden blefwo underwiste i Christendomen, så mycket möjligt war, af Presterna i de nästgränsande Swenska Församlingar, hwilka merendels reste op til dem at minstone Marknadstiderne at se dem i det målet til godo.

§. 4. At ännu widare fullborda detta nyttiga werket, låt Konung CARL IX. omkring år 1600 upbygga Kyrkor i Ume-Pithe-Lule-Torne-och Kimi Lapmarker. Hwilkä Kyrkor nästan på en gång förfallit, och äro nya på de sällaste ställen! De förflutne ären igen opsatte. De Kyrkor blefwo den följande tiden måst rådnade såsom Annexer under de nästgränsande Landsförsamlingar, intil Drottning Christine tid, som på somliga ställen låt bygga ordentliga Prestgårdar samt förse Församlingarna med egna Prester, som skulle wid sina Prestebol blifwa ständigt wistande: låt ock i Pite-Lapmark nya Kyrkor på beqwämligare ställen upbyggas, af hwilka dock en del ej kommo at nyttjas innan de af wäld blefwo upbrände.

§. 5. Ifrån den tiden har man ej allenaast kommit allt längre och längre til andamålet, i det man efter handen öft antalet på Församlingarna medelst nya Kyrkors och Annexers

D 5

up

siste war Abbot i Bure-Klöster (Se Högw. Herr Biskop Rhyzelii Monasteriol. Sviogoth. Cap. XIII); men blef, sedan Klöstreet war utdömdt och ödelagdt, sänd til Lapmarken, at der låra Guds Ord och bygga dem Kyrkor; men der omsider af Lapparna förtrollad til sin syn, at han måste åter bege sig derifrån.

upsättande, flera Presters förordnande, o. s. w. utan man har förnåmligast desse förslutne ären om Missionariers affsändande, samt Scholars inrättande i de fläste Lappmarker warit sorgfällig, under det man sökt genom goda sticck och ordningar de förr anlagde Församlingar at uprätta, stödja och wid magt holla.

Den första Lapp-Schola blef, efter Schef-feri berättelse, anlagd af Konung GUSTAV ADOLPH i Wite-stad omkring år 1619. Men i anseende til de af honom nämnde swårigheter, nämligen at holla en Lapp-Schola wid magt utom Lappmarken och holla den Lappska ungdomen dit, blef åter af Kon. GUSTAV ADOLPH fastställt, at Scholan i Lyfsele i Ume-Lappmark skulle inrättas, hwilket skedde genom då warande Riks-Rådet etc. sal. Herr Johan Skytte, som af egna medel köpte af Cronan 400 dal. Silf:mt Hemmans Ranta i Ume Sökn och den til samma Schola donerade. Om denne Scholas öfriga inrättning, ses widlystigt hos Schefferum (o). Så har ock en skadelig misstänka hos dem, som haft sin bättnad af Lappmarkerne, somliga tider warit Lapparnas omwändelse til hindern. At Högsfälig Konung GUSTAVS I. nyttiga anstalter ej singo eftertryck, dertil war, efter en del wåra Scribenters berättelse, orsaken, at man begynte holla Presterne misstänkte at upköpa af Lapparna dyrare skinwaror, och förbödd dem att

så at ostare resa dit, än en gång om året. I senare tider har wäl afunden och mistanken ej kunnat så wida komma; men huru högt den onda Andan genom en del människor sökt at hindra alla nyttiga inrättningar, kan man til en del skönja af den berättelse, som den nitälskan- de Danska Läraren sal. Thomas von West gjort om de smådetidningar, som de handlande i Norrige om honom och hans företagande utspredde.

§. 6. Men at man under alla goda anstalter ej ändå de förslutna tider fått alla anlagda Församlingar i det stånd man önskat, dertill hafwa warit flera orsaker. En, utom detta folkets flyktiga lefnadsfätt, som hindrar dem at så ofta, som de borde, infinna sig wid Kyrkornes, och warit en orsak at jag funnit folk, som warit öfwer 20 år gamla, hwilka aldrig i theiras lifstid sedt någon Prest; så hafwa ock större delen af Lärarena haft mycken swårighet och hinder af deras ofunnighet i språket, då de antingen på et främmande språk eller genom en olärd tolk måst föreholla sina åhörare Guds heliga Ord, hwaraf det ensaldiga folket haft ringa eller intet gagn och nytta. De som warit Lapfödde och således förstått språket, hafwa gemenligen slagit sig til liderlighet och undertiden fört et för detta folket förargeligt lefwerne. Af de andra hafwa ganska få besittat sig om at lära språket, och en del af dem, som emot sin wilja blifwit det samma mågtige, hafwa det ej welat tillstå eller betjena sig deraf,

deraf, af fruktan de hade då aldrig någon besordring derifrån til någon annan ort vidare at förwänta.

§. 7. Så har man ock at beklaga, det man i Lapmarkerne ej kommit at betjena sig af de böcker, som tid efter annan blifwit til den Lapskanationens tjenst uplagde. Jag har på sit ställe utlåtit mig om det Lapiska tungomålets skiljaktiga dialecter. De samma hafwa twifwelsutan warit förnämsta orsaken, hwarföre man hellit berörde böcker, som efter någon wis dialect blifwit skrefne, för obrukelige, och deraf har det skedd, at hwar och en, som förstått språket, har sällan eller aldrig betjent sig utaf dem, utan brukat sin egen version af Evangelier och böner, så, at man uti en Lapmark hört det enda Sader war wäl på tjugu sätt och maner läsas. Ja, det man kan förundra sig öfwer, så hafwa en del böcker, som blifwit uti wis Lapmarker verterade, warit mindre med samma Lapmarks dialect öfwerenskommande, än de, som tilförene efter andra dialecter blifwit öfwersatte. Och emedan man tyckes wilja tro, at ingen af de utkomne Lapiska böcker, som blifwit efter någon wis dialect med bested skrifwen, skal finnas mer af wikande ifrån någon dialect i Lapmarken, än vår Swenska Bibel ifrån det språk, som talas af allmogen i våra måsta landsbygder; så torde ofunnigheten, afunden och obetänksamheten mycket hulptil til, at berörde böcker, som med Publici stora bekostnad blifwit uplagde, ej kommit

mit at nyttjas til det ändamålet, som höga Öfverheten och deras berömmvärda Auctorer påfäst.

§. 8. På det man skulle försöka all ting och all möjlighet, så har man, under det man märkt deße hinder, budit til at fortplanta Swenska och Finska i Lapmarkerne, lifasom man fördom årnade göra med Latinen i Christenheten. At Finskan, såsom med deras språk närmare kommande, skulle kunna i Torne- och Kemi-Lapmarker fortplantas, plågar man disputeras både pro och contra. Men wid mine utiförenämde Lapmark holne visitationer, har jag funnit wid samma språks bruk mångfaldiga brister förelöpa. Imidlertid är det wist, at Swenskan är på de fläste ställen omöjeligit at så implanta hos dem, at de dermed kunna wara tjente. Ty ehuru en del kunna wäl Swenska, nämligen sådant som wi bruka i allmänt tal, så kunna de likwäl af en Swenssk Predikan ej hafwa någon nytta, det jag flere resor försarit, och det de sielfwa tilstå. I öfrigit är jag af den tankan beständigt, ehwad någon kan hafwa at inwända deremot, nämligen at ingen förstår bättre et främmande språk, än sit eget Modersmål eller det han dageligen talar, samt at det låter falla swårt och nästan omöjeligit at hos et folk på det sättet utrota et gammalt och implanta et nytt tungomål. (*)

§. 9.

(*) Conf. Herr Biskop Doct. Juslenii Lexic. Fennicæ Prefat. §. 15.

§. 9. Om någonsin hepp varit at få detta folket til en önskelig ordentelighet, så är det wisserligen nu, sedan vår Höga Öfwerhet, besynnerligen wid 1733 års Riksdag, gjort de författningar, som skulle synas, under den goda Guds wälsignande, hafwa til alla delar den frukt och eftertryck, som vår Nådige Konung af Högstbeprißlig Kongl. Mit påsyftat och allarätt sinne gemensamt önskat. En, under det ibland och så många hårliga anstalter blifwa ärligen och dageligen gjorde til vårt kära Fäderneslands wälfärd och widmagthollande, har man ej obilligt behjertat det wi haft och hafwa innom vårt Rikes gränser et folk, som wandrat i et Hedniskt mörker och lifwål nu öfwer halffemte hundra år erkänt sig för Swenska Undersåtare. I anseende så wäl til denna som andra bewekande orsaker har Hans Kongl. Maj:t til detta verkets befrämjande desse åren låtit samla så tilräckeliga medel, som til Kyrkans och Capels upbyggande, Presters och Schole-Besjters underholl, etc. kunnat pröfwes nödige, och hwars brist hittils varit så många goda Förslag och nyttiga inrättningar til hinders, som beklageligen bekant är, o. s. w.

§. 10. Och, at ingen ting af alt hwad i människo-magt kan stå måtte fattas eller underlåtas, låt Hans Kongl. Maj:t i början af år 1739 förordna så höga Personer och högtuppsyste Män, hwilka, under namn af *Directeurer öfwer Ecclesiastique-Verket i Lapmarken*, skulle åta-

ga sig at holla wård och styrsel öfwer et så angeläget Werks utförande, samt med sin myndighet, ömhet och sorgfällighet uträtta, at alla tjenliga och til ändamålet ländande medel måtte utan swårighet kunna winnas, alla hinder lätteligen motas och förebyggas, samt alla upståndeliga steg och utvägar tagas, som kunna lända ej mindre til skickelige Lärares utväljande, upmuntring och förswar, än hufwudsakligen sielfwa Nationen til upväckelse, hugnad och fromma, o. s. w.

Denna Ecclesiastique Direction består af 3ne Herrar Rikens Råd och Academiærum Cancellarer, Archie-Biskopen, Justitiæ Cancellaren och Justitiæ Borgmästaren i Stockholm, de som nu äro, eller framdeles uti samma Embete komma kunna.

§. II. Under alla desse förenämde högst nyttige anstalter har man ej allenast befunnit den Lapska Nationen så läraktig och böjelig til Gudaktighet och en Christelig ordentelighet som någon annan, utan man har ej eller förspott någon brist på dem, som welat åtaga sig desse wilssefärande Fären at uppsöka och sammanfålla, som höllit all möda och arbete, hellsa, lif och krafter osparde, och således dageligen fått med fågnad förfara, at öknen och ödemarken i denna werlde nes del begynner lustig warda och wildmarken glädjas och blomstras såsom en lilja, etc. (P).

En,

Sy, ehuru man i somliga Lapmarker har ännu nog ämne och orsak at klaga, så kan man dock om en del säga at de redan äro i Christendomen wäl för sig komne och grundade. Och af de andra, som ej ännu hunnit komma så wi-
da, rönas på de fläste ställen ej annat, än årliga framsteg och förbättring af goda skick och ordningar, sedan antalet på Kyrkor, Capeller och Scholar, som ock Predikanter och Lärare efter handen blifwit ökad, och med et ord, allting genom goda inrättningar och anstalter bragt i ordning och sammanhang.

§. 12. Antalet på Församlingarna eller Kyrkorne äro wäl ej ännu swarande emot Landets widlyftighet / dock i anseende til deras belågenheter och anläggningar så tillräckelige, at så Lappar i hela detta Landet låra finnas, som ej åtminstone wiða tider om året kunna komma til sina Kyrkor, och som af sina Sjålesörjare ej skul-
le kunna då och då blifwa besökte. Dese Församlingar wil jag i det följande korteligen up-
räkna.

§ Jemtlands Lapmark, som ligger längst i söder, har hittils ingen wiß Kyrkoplats warit, emedan dese Lappar, som förståt något Swenska, måst hollit sig til de på Landsbygden nästgränsande Församlingar. Dock har i Januarii Månad 1746. Mag. Olof Sebrelius, efter 5 års tjänstgörande wid Åsele Lapmarks Schola, blifwit såsom Pastor dit förordnad, och fått Annexan Föling til Moderkyrka bestående af 13 Bönder.

§. 13. Ungermandlands Lapmark har til medlet af förra Seculo ej haft egen Kyrka, utan blifwit med Gudstjenst besörgd wid Anundsjö Församling. Sedan Kyrkan, efter Drottning Christina's befallning och på Lapparnas trägna och enhälliga begäran år 1648 blef upsat, lydde hon en tid, efter Kongl. Resolution af år 1686 til Anundsjö, såsom Annexa, dock så, at Pastor war pliktig holla der ständigt en Capellan. Men sådant warade ej länge, efter man fant det en så fringspridd Församling behöfde sin egen Herde. Gick altså denna Församling egen Pastor, som ständigt bodt i Ålele, och äfwen nu har, wid et Capell närmare Själlen belägit, jemte Olgomai sjön, wiåa tider om året, sin Lapska Församling tilsamman. Här är, om år 1730, en Schola inrättad, hwarest sex Lapbarn jemte Schole-Mästaren har sit årliga underhold af Kronan (q).

§. 14. Ume-Lapmark har sin Hufwuds Kyrka i Lycksele (r), som ligger wid Uma-Elf,
 Y

12

(q) Pastor är nu förtiden Herr Petrus Forsberg, och Schole-Mästare M. Olof Hedenstedt.

(r) Schefferus (pag. 75) wille hållre det skulle heta *Lycksals*, förmodeligen emedan det Norrlandska ordet *Sel* war honom obekant, hwarmed man förstår de ställen i Ålfwerne, hwarest inga foråar finnas, utan är spakare watn. At ock samma ord warit öfwer alt brukteligit, ser man af de Sotnars och Byars namn, som Selånger, Selö, Degerfel, etc., som af samma ord blifwit fordom nämnde.

12 mil ifrån Ume-stad. Kyrkan, som blef bygd i Konung CARL den IX tid, är förfallen, och en ny i stället, år 1735 opsatt. Om Scholan är till förene något talt, och der underholles årligen 10 Lapbarn. Sorsele är en Annexa dertil, och ligger 12 mil närmare Själlen wid Bindel-elswen. Der bor ständigt en Commminister, och Kyrkan, som blef bygd wid medlet af förra Seculo, är borttagen och en ny år 1744 i des ställe upbyggd. Wid Stor Ume Tråff lärer åfwen et Capel komma at upbyggas til en del af samma Församlingstjenst sommartiden. Utom Lycksele Svensska Församling, som består af Nybyggare, är den Lapiska fördelt i fyra Byar (s), nämligen Umbyn, Wapsten, Kan och Gran (t).

§. 15. § Pite-Lapmark blef uppvå Konung CARL IX des befällning af Andrea Pithens. Pastoren
Kyr

(s) Dessa Byar (på Lapiska *Sita, Gelde*) kunde med håttre skäl kallas Län eller Fjerdinglager, emedan i somliga Lapmarker mången sådan By består af mer, än 100 Skatt-Lappar, och man jemwål flerstådes i hwar By har Marknadsplats och Tingsställe. Schefferus (p. 27) gör samma anmärkning, och holler före det swarar emot Latinernas *Pagi*, då de nämnde *pagus Tiguri-nus, pagi Suevorum*, hvarmed förstodos *non vici aliqui aut juncti aliquot agrestium ades, sed partes spatiosa alienius regionis, quales Graci appellarunt nomos*, &c.

(t) Församlingen förestås nu förtiden af Kyrkoherden Herr Petrus Fjellström. Schol-Mästare är Herr Bernhard Ask, Commminister Herr Angr. Alenius, Adj. Eric Lindal.

Kyrka upbyggd, förmodeligen wid Gråträsket. Uppå Drottning Christinæ besallning, af år 1640, blefwo fyra Kyrkor bygde, nämligen Silbojock, Nasafjäll, Arwidsjaur och Arieplög; hvarigenom hela Pite-Lapmark blef indelt i flera Pastorater, och flera Kyrkor der bygde, så at i Schefferi tid upräknas 4 til antalet nämligen Gråträsk, Arwidsjaur, Storawa-wik och Arieplög, utom Silbojocks och Nasafjells Kyrkor, som bägge förestodos af en Pastor. Wid slutet af samma Seculo blefwo genom Kongl. Resolution af den 5 Febr. 1696, Arwidsjaur och Arieplög förenas de, då i samma Lapmark blefwo 2ne Pastorer, nämligen i Arieplög och Silbojock, intil år 1734, då Hans Kongl. Maj:ts Resolution utföll den 26 Junii, at Arwidsjaur skulle blifwa et särskildt Pastorat, men Silbojock läggas som Annexa til Arieplög. Har altså nu

Arwidsjaur sin egen Pastor, och ligger Kyrkan wid påß 12 mil ifrån Pite-Stad. (w)

Arieplög ligger om 10 mil från Arwidsjaur närmare Fjällen wid stora Hornavan. 1743 blef här en Schola inrättad för 6 Lapbarn. Wid Silbojock Silfwerhytta inemot Fjällen är nu en Annexa til denna Församling, der Pastor har wisat tider om Sommaren sin Församling tillsammans. Arieplögs Kyrka, upbyggd i Drottning Christinæ tid, nyttjas ännu. Hela Församlingen består af fem Lapbyar, nämligen Sörwåsterbyn, Norr-

Wästerbyn, Lokte, Semisjaur och Arie-
plog (x).

§. 16. Uti Lule-Lapmark äro äfwen två-
ne Pastorater, nämligen Jockmock och Gelli-
vare.

Jockmocks Kyrka, bygd i Konung CARL
IX tid, är förfallen, men nyttjas dock ännu.
Ligger 16 eller 18 mil från Lule-Stad. Här är,
omkring år 1730, en Schola inrättad, hwarest
6 Lapbarn underhollas. *Quickjock* Silfverhytta
ligger om 15 mil närmare Själlen, och är Anne-
xa til Jockmock, hwarest ock Pastor måst stän-
digt bor. Hela Församlingen, utom Nybygga-
gare, består af fyra Byar, nämligen *Sirkas*, *Tur-
pen*, *Jockmock* och en del af *Sockjock*. I Jock-
mock bor ständigt en Commminister (y).

Gellivare Pastorat blef 1742 afföndradt ifrån
Jockmock, med hwilket det tilförene varit et, har
sit namn af Gellivare-Järngrufwa, hwarest
Församlingen blef anlagd, och läser ligga midt
under Norra Pol-circulen til 16 eller 18 mil i
NNW. från Lule-Stad. (*) Här är ej ännu
någon Schola inrättad, ehuru hon synes vara
nödig. Vid Killingesöwon är et Capel inrättadt
när

(x) Pastor är Herr Johan Læradius och Schol-Mästare Herr Johan Öhrling.

(y) Numvarande Pastor är Herr Olof Modén. Com-
minister Herr Jonas Högling. Schol-Mästare Herr Carl
Lund.

(*) Pastor Pet. Högström, Missionarius Herr Joh.
Zelberg.

närmare Själlen wid Kaitom-Elfven. Men *Nafrilokt*, som redan i Schefferi tid war förbrändt, är nu mera onyttigt. Hela Församlingen består, utom en hop Nybyggare, af tvåanne Adalar, nämligen *Kaitom-woma* och *Teusa-woma*, samt Nederbyn, som är en del af *Sockjock* (2).

Uti alla förenämde Lapmarker holler man nu mera Gudstjenst på Lapparnas eget Modersmål, ändock ingen af de upräknade Lärare warit Lapsödd eller af Lapsk härkomst. Men i de Församlingar, hwarest äro Nybyggare, holler man på bägge Språken, nämligen Swenska och Lapska til skiftes.

§. 17. I Torne-Lapmark äro ock tvåanne Pastorater, nämligen Juckasjerfwi och Kautokeino.

Juckasjerfwi (på Lapska *Tjockeres*) ligger om Torne-Elf, wid pass 34 mil från Torne-Stad. Kyrkan, som blef uppsatt i Konung CARL IX tid, wardt förfallen och en ny för en tid sedan uppsatt. Annexa til detta Pastorat är *Enontekis*, ligger 14 mil längre emot Norr och betjenes af en Comminister, som der ständigt bor. För den gamla Kyrkan, som bygdes af Konung GUSTAV

P 3

I.

(2) En Lård Man har i sin Disput. om Torne (p. 22) ment, at en del af denna Lapmark heter *Orjas*, nämligen den delen af *Sockjock*, som gränser til öfwer Torne Socn. Men emedan Lapparna hwar för sig kalla dem, som bo söder om sig *Orjas*, som betyder söder, så kan ingen wiß tract bindas til det namnet, föga anmärledes, än *Hesperia* hos de gamla.

I. år för en tid sedan en ny upbyggd. Scholan blef inrättad 1744. I denna Församling holder man nu Gudstjenst på Lapska och Finska til skiftes (a). Rounala Kyrka, som Schefferus talar om, ligger 6 à 7 mil från Enontekis, är ännu i behold, men nyttjas ej. Klockan är förd til Enontekis.

Kautokeino är det andra Pastoratet och ligger norr om Siällryggen 50 mil up om Torne. Dertil hörer en Annexa Utsjocki, som gränisar ungefer 10 mil nära NordCap. och belågen 30 mil ifrån Kautokeino, dit Pastor wisar tider om året rest; lärar framdeles med Enare blifwa et årsfildt Pastorat. Men 1742 blef en Schol-Måstare ditsänd, som jämte Scholan står Församlingen före (b). Kyrkorne i Kautokeino och Uts.

(a) Presterne i Juckasjärwi: Past. Herr Joh. Tornberg, V. Pastor Schol-Mäst. Mag. Lars Engelmark, Commminister Herr Salomon Tornberg, och Adj. Herr Isaac Grape.

I denna Juckasjärfs Kyrka finnes en taffla, på hwilken Frantsoferne de Fercourt, de Corberon och Regnard år 1687 den 18 Aug. låtit skrifiwa följande Latinska verser:

*Gallia nos genuit, vidit nos Africa, Gangem
Hausimus, Europamque oculis lustravimus omnem,
Casibus & variis acti terraque marique,
Stetimus hic tandem, nobis ubi defuit Orbis.*

I Juckasjärwi Församling äro 4 Lapp-Bhar, nämligen Sariwoma, Talma, Rautuswoma och Kalaswoma.

(b) Pastor vacant. Schol-Måstare Herr And. Helander.

Utsjocki äro bygde på Kon. CARL den XI be-
fälning.

§. 18. Uti *Kimi Lapmark* är et Pastorat *Ku-
samo*, som ligger emot Rysska gränsen. Hufvuds-
församlingen består förnåmligast af *Jinnar*, hvil-
ka, som Nybyggare, upodlat landet. *Sodankyla*
är en Annexa, hwarest bor en Commminister:
och *Enare* et Capel, 60 mil ifrån des Moder-
Kyrka, först anlagdt och upbygdt år 1639. Dit
reser Pastor om wintertiden. Denna *Kimi Lap-
mark* hvars Inbyggare haft den förmon at de
kunnt nyttja Rysska böcker, skal wara i Christen-
domen wäl för sig kommen och har blifwit ifrån
Hedendomen omwänd af den nitålfande Prest-
mannen *Gabriel Tudero*, omfring år 1670 (c).

Hit bör ock räknas *Kimijärwi Församling*,
hwarest en Kyrka i Konung CARL IX des tid (andra
berätta af Drottning Christina) förmodeligen til
Lapmarkens tjenst bles oybygdt. Men emedan
halfwa Församlingen består af Lappar, och den
andra halfwa af Bønder, så hörer Församlingen
dels til *Kusamo* dels til *Kimi Moderkyrkor*. (*)

Kimi Lapmark hörer allena til Åbo Stift,
men alla de andre til Hernolands.

§. 19. Af alt detta skönjes, huruledes uti
wåra Swenska Lapmarker äro denna tiden utom
10 Pastorater och Moderkyrkor, äfwen 10 An-

(c) Nuwarande Pastor är Herr Jac. Kydenius, och
Commminist. Herr Henric Wigelius.

(*) Se M. Pet. Nic. Mathesii Disp. de Ostrabothnia, p.
30. V. D. Comm. i *Kimijärwi* är nu förtiden *Nils Fellman*.

nexer och Capel här och der til Allmogens nytta och beqvåmlighet inrättade; ibland hwilka äfwen sex ordenteliga Scholar med deras Scholē-Mästare blifwa årligen af Kronan underholdne. De ordinarie Församlingarnas Lärare njuta alla, utom den tionde och rättighet dem bör af Allmogen (d), årlig lön i Spanmål och penningar af Publico. Här til kommer at i somliga Lapmarker blifwit missionarier affände, hwilkom åligger at tilse det alt skickeligen och ordenteligen tilgår, wara de andra Presten til hjelp, beshynnerligen wid Skriftresor och husbesök, under sina resor göra möten och stämningar med Lapparna uti de dertil förordnade Capel och Kyrkostuswor, äfwen wäl biwista visitationerne wid Församlingarna, o. s. w. Dese njuta, utom nödiga Respenningar, de förmoner och besfor²

(d) Efter Högstsal. Konung Carl XI. förordning af den 15 Jan. 1696, gifwer hwar Skatt-Lapp Pastor i tionde 2 par Laphandskar, eller et halft Lisp. Gåddor. Uti Påskmål et Gråwert af hwar person, som besöker Rattwarben. I Julkost och näst Marknadstiderna et Lisp. af Rött eller Fiff, samt en Renost efter hwar gode Renko, som Lappen eger. I Likstol efter Skatt-Lapp eller des Hustru en Ren, för andra Lik et halft Lisp. Gåddor eller 2 par Handskar. För Lysning och Brudewigning; samt Barndop och Kyrkogång, lika mycket, eller 12 Gråskin, etc. Hwilken ordning, om den framdeles til erhollande af en likare proportion emellan de rikare och fattigare ibland Lapparna, samt bättre utkomst för Lärarena i några mål står at förbättras, gifwer tiden.

fordran, som Hans Kongl. Maj:ts Nådige Bref af den 16 Jan. 1739 förmår och inneholler (e).

§. 20. Utom desse så wäl ordinarie som extraordinarie Lärare i Lapmarken, blifwa äfwen Församlingarna undertiden besökte af sina Biskopar: i hwilket mål Sal. Herr Superintendenten Doctor Sternel på de fläste ställen i sin tid dem hugnade; warandes märkeligit, at man somligstådes i Lule Lapmark wet berättat, det sal. Herr Doctorn war den första, af hwars mun de fått höra Guds Hel. Ord predikas på Lapska, som sina Tal låt på samma språk öfversätta, och sedermera så tydligt utförde, at Lapsparna det wäl förstodo, hwilket förefom dem ej mindre hugneligit, än sällsamt och undran wärdt (f). Så blifwa ock de Lapska Församlingar esomoftast besökte af sina Probstar, som äro de nästgränsande Kyrkoherdar på Landsbygden, hwilket gemenligen sker Marknadstiderne; då äfwen Häradshöfdingar, Fogdar och andra Kronobetjente äro på de wanliga ställen wistande, samt Borgerskapet i Städerne; hwilket, jämte det i somliga Lapmarker äro Bruk och Masugnar i gång bragte, samt Nybyggen (så

P 5

at

(e) Ibland desse äro nu förtiden, Mathes. Leetoren i Hernosand Mag. Petrus Holmbom, Pastores i Åsele och Gellivare, samt Herr Anders Alenius wid Sorsele Församling i Ume-Lapm. och Herr Joannes Zelberg i Raikotom.

(f) In til år 1741 har ej någon Pastor varit i Lule Lapmark, som förstådt Lapska språket, utan brukat Tolk.

at uti mången Lapmark är nu förtiden större commerce och rörelse än på mången annan Landsort) tjänar det at upodla detta Folket ej mindre uti Christeliga seder och ordningar, än en Borgerlig omgånges art och opförande. Bore allenast til önskandes, at det Swenska folkets förargeliga lefwerne ej måtte of förebås, då man wil til en Christelig dygdewandel dem upmuntra: samt at det ej måtte sannas om of hwad skrifwit står: För Edra skul warder Guds Namn försinådadt ibland Hedningarna (g).

Trettonde Capitlet.

Om

Lapparnas Politie och Borgerliga samhålden.

§. I.

 M Lapparnas Politie i forna tider, utförer Schefferus (h) så mycket som möjligt funnat wara at utspana. Man skulle tro, at detta folket innan de kommo under Swenska Kronan, måste of förmodeligen, som andra Provincier här i Norden, hafwa haft sina Konungar, Förstar eller andra För- och Öfvermän (efter Poëtens utsago

Blar-

(g) Rom. 2: 24.

(h) Cap. XII.

*Biarmia, Bothnenses, Helsingiaque aspera, Lappi,
Et quæ præterea est Gens arcto subdita, Reges
Possedere suos.* Eras. Mich. Læt.),

som man i gamla Bref mångastådes finner uttryckeligen nämnas Lapp-Bongar, hwilse som tilkom at skipa rätt emellan; och ibland dem, emedan detta folket ej mindre än andra människor hafwa både benågenhet och tilfälle at skada och göra hwarandra ondt. Jcke des mindre är troligst, at deras Politie måste den tiden hafwa stått på mycket swaga fötter, och at desse deras Förstar måste ej hafwa warit i stort annat anseende, än som Capita Familiarum: måste ock, i anseende til den ringa Commerce Lapparna drifwit sins emellan, hafwa warit många til antalet, torde hånda en i hwar Lapmark, eller ock i hwar och en af de Tracter, som wi nu kalla Byar.

§. 2. Efter en del Scribenters berättelse, skal Lapmarken först wara wunnen under Sverige af Konung Algoth, som sågs hafwa lefwat 1182. Sedan skola Uplala Kongar måst rådt öfwer Lapmarkerna in til des Sverige kommit i Brödra skifte. Det wet man wist, at Konung Magnus Ladulås, som regerade år efter Christi börd 1276, och ej kunde tola, at detta folket, som lågo innom Sveriges Rikes gränser, skulle wara ifrån Riket affsondrade, och tillika ej åttade nödigt, eller snarare möjligit, at med wapn och stridshand angripa dem i de widt aflågsne ödemarker, hölt likare at de af privata personer hålst och snarast skulle kunna öfwertalas eller

öf-

öfwerwinnas, samt utlofwade til den åndan at dem, som kunde bringa dem under Sveriges Krona, at så ega dem under sin lydno och wålde.

Birkarlarne, som bodde i Sotnarna i Wästerbotn förr än der bygdes Städer, woro mågtige och drefwo stark handel så wål på landsbygden som i Lapmarken, åtogu sig detta, och drefwo jämwäl dels med list dels med wold samma sak i werket, så at de fläste Lappar funno sig föränlatne at gifwa sig under Sveriges Krona. Om desse Birkarlar hafwa sina namn af Bergs Karlar är owist, åfwen wål om de, efter Schefferi mening, woro komne ifrån Birkala Sotn i Björneborgs Län, emedan det är troligare, at de kallas Birkarlar af det gamla Swenska ordet *Bierka* eller *köpslaga*, för den handel de drefwo i desse landsorter, samt at både Birkala och Björkö / etc. torde åfwen af samma ord fått sina namn, o. s. w. (i).

§. 3. Hårom må wara huru det kan, så är det bewisligt, at de af Konung Magno Ladulås fingo Lapmarken til egenodom, då de upboro all Skatt af Lapmarkerne, blott at de gafswo Kronan årligen några Timmer Gråwerk til wederkånslo. Deße regerade en tid i desse län-
der

(i) Se Disput. de Westrobotnia p. 23. At de eljest funnat blifwa kallade af Lapparnas *Bir*, *Birra*, *Birkarer*, eller andra ord, är ej eller albeles olift. I medlertid lærer Lapparnas *Borgal*, *Berkar*, wara så snart tagit af desse Birkarlar, som af det nu brukelige *borgare*, etc.

der nästan efter eget behag och godtycke. Damianus a Goes råknar dem ibland Swenska Noblessen, som förr är sagt; och det är wist, at en del woro mycket mågtige, samt blefwo af Lapparna ej annorledes än för Konungar ansedde. Den följande tiden måste de ej allenast wid Sjösidan haft sammankomster med Lapparna, utan ock wisa årstider rest op til dem, förmodeligen på en del ställen, som äro nu Kyrko- och Marknadsplatser, hwarest de handlade med dem, upboro utlagorna af dem, samt beslitade sig så mycket möjligt war derom, at hafwa öfwer dem behörigt upseende, at de menlöse kunde til dem hafwa tillflykt och de orättträdige frukta för dem, o. s. w. Ehuru man dock wil tro, at desse säga mera på sin winning än folkets i stånd bringande: warandes Damianus a Goës förr omtalte flagan för Påfwen i Rom just ej aldeles utan grund, som tillskrifwer dem orsaken, at ej Lapparna kunde blifwa til Christendomen omwände(k). Ty, som denna rättigheten war ärfdelig

(k) Hans ord äro ibland annat desse: *Vetant eos Christianos fieri, ne subditi suavi jugo Christi, aliquid lucelli eorum tyrannidi & rapacitati subducant, & aliquid ex vectigalibus decrescat* - - Nam si Christiani essent, liberi essent ab illis vectigalibus & tributis, quibus ipsi ut ethnici multantur - - impatientissime ferunt, si illi Christiani facti, non longe plus vectigalium ipsis penderent, quam ceteri Christiani suis Principibus pendunt: ac proinde deformem istum & sacrilegum questum fidei ac religioni Christianae, contenta tot animarum salute, anteponunt. - -

lig och tilträdde undertiden af folk och barn, som hellswe behöft ej mindre än Lappen låta sig i Guds Ord och et Christeligt lefwerne underwisas, så skedde det at egennytta och högmödet togo hos dem mer och mer öfverhanden, hwarigenom de omsider blefwo bewekte at föra sig op emot detta folket icke efter samwetet, utan efter som egennytta och deras kitslighet påyrkade.

§. 4. Högstsalig i äminnelse Konung GUSTAV den förste, som blef warse dessa oordningar, begynte at lägga en bättre grund til deras Politie, hwilken i de sednare tider besynnerligen i Konung CARL IX och följande Konungars tid blifwit stadfast och förkofrad, samt til det mål kommen, som den nu i de fläste Lapmarker befinnes.

Sy sedan dessa Riksarls herrawälde blef afstumpadt och på slutet aldeles uphåfwit, hafwa Lapparna så wäl som andra undersåtare i Riket småningom lärt förstå hwad förmon det är at hafwa en Christelig Konung til hufwud och försvar. De erkänna til största delen Sveriges Konung för deras rätta Öfwerhet; och ändock en del gifwer skatten til Dannemark och Ryßland, hwarom framdeles skal talas; så finna de sig dock hafwa största fog och orsak at holla sig hit, så wida alla nyttiga inrättningar både i Ecclesiastique

varitiam sane inexplebilem, & impietatem intolerabilem, ac à piis pectoribus armis & scriptis, denique totis viribus expugnandam etc. Vid. Loc. antea cit. Conf. Scheff. Lapp. pag. 158.

que och Politiska mål åro af våra Swenska Konungar både anlagde och wid magt holne. I synnerhet hafwa de desse åren funnit sig i alt detta; kunnandes jag witna at de med så tacksamma hjertan erkänna Öfwerhetens wälgerningar emot sig, som någon annan; och har jag ej en utan många gånger hört dem beprisa Vår Konungs stora Nåd, som gör dem så mycket godt, sätter så öm och samwetsgranna Domare och Förmän öfwer dem, samt låter om så många goda och nya inrättningar med så stor kostnad anstaltas ibland dem, o. s. w.

§. 5. Hela Lapmarken hörer under Västerbottens Landshöfdingdöme, undantagande Jämtlands, som lyder under Väster-Norrlands. Landshöfdingarna falla de i de Södre Lapmarker Landsherra, men i de Norra Maherrar de förra efter Swenskan och de senare efter Finska tungomålet. De bära för dem och deras befalningar all tilbörlig wördnad, och räkna ej för en ringa förmön at få i Lapmarken glädja sig af deras närwarelse: i hwilket mål äfwen nu warande Högwälsborne Herr Baron och Landshöfdingen Gabriel Gyllengrip på de fläste ställen tid efter annan dem hugnar.

Under Västerbottens Lagmansdöme lyder äfwenwål Lapmarken, Jämtelands fjäll undantagande.

§. 6. Alla Lapmarker höra denna tiden til trenne Håradshöfdinge Jurisdictioner och Jämtelands Lapmark under den fjerde. Åsele Lapmark

mark har samma Håradshöfdinge med Ängersmanland, hwilken Närstiden alla år reser opføre til Lapmarken. Ume-Pite-och Lule-Lapmarker höra til Västerbotns södra Jurisdiction och blifwa nu för tiden årligen besökte af Håradshöfdingen Herr Olof Anzenius. som strax efter 13de dags tiden holler Ting i Lycksele Församling, sedermera i Arvisjaur Pålsmåstiden, och sist i Lule-Lapmark wid medlet af Februario, under det han af Lapska allmogen blir ledsagad ifrån ena Marknadsplatsen til den andra.

Torne och Rimi-Lapmarker höra til Västerbotns Norra Jurisdiction, som beklådes nu förtiden af Håradshöfdingen Herr Mich. Eurenus Höjer, som årligen reser opføre til Lapmarken, begynnande på Juckasjerwi, straxt efter Trettondedags tiden, fortsarande sedan med de öfriga, nämligen Enonteckis, Kautokeino, samt Aviohare, som är blott et Tings-och Marknadsställe, och Utsjocki. Derefter til Enare i Rimi-Lapmark, samt de öfrige Marknadsplatser, nämligen Sombio, Kimikyla, Kuolajerf, Kulamo, Sodankyle och Kittila, hvar est han sluter. Denna Tingsväg skal bestiga något öfver 300de mil, och plågar återkomsten under tiden dragas ut til öfver medlet af Martii månad.

6. 7. Wid alla deße förr omtalte ställen äro Tingsstuswor och andra nödiga hus för Håradshöfdingarna, som de kalla *Lagaman*, ordentligt opsatte. Nämndemän tagas af Lapparna, och

och kallas somligstädes *Tolfmanna*, somligstädes *Kotadesålna*, och är samma systa ej mindre i Lapmarken begärlik och hederlig hollen, än på Landsbygden. Hittills och ännu berjena sig Håradshöfdingarna öfwer alt af Tolkar, emedan de ej sjelfwe äro språket mågtige, och Lapparna ej eller förstå något annat språk så wäl, at de deruppå kunna föra fram sina saker. Om och desse, äfwen som Tolkarne wid Församlingarna, kunna framdeles någon gång affskaffas, och Domhafwande sjelfwa förstodo Parternes språk, wore det en högst angelågen sak.

§. 8. Samma tid som Ting holles i Lapmarkerne, blifwa äfwen utlagorna betalte. Nu förtiden äro ej wiße Lapsfogdar förordnade, som för detta, utan hwar och en Lapmark är med det närmaste Fögderi på Landsbygden förenad, då Fogden (*Sunde*) sin tillslagne Lapmark på de ordentliga Tingsplatsar årligen har at besöka. Angermanlands och Umeå-Lappar göra sina utlagor til honom som är Krono-Fogde i Umeå (k): Arvidsjaur och Arieplög til Viteå (l): Jockmock och Gellivare til Luleå (m), samt Torne- och Rimi-Lapmarker til Torneå (n). För desse äro äfwen på alla Tingsställen särstildta husarum ordentligt opsatte, i hwilka de sig uppehålla under det upbörden förehafwes. Låns- och Fierdings-

Q

(k) Nu för tiden Herr Joh. Nortman.

(l) Bar Herr And. Björk, men är nu död.

(m) Denna tiden Herr Mårten Sandström.

(n) Nu förtiden Herr Anders Hackzell.

dingsmän äro i hwar Lappby tillsatte, och kallas de förre *Länasmanna* och de senare *Skickare*. hwilkas göremål är samma som på Landsbygden.

§. 9. Hwad sjelfwa Skatten angår, ses af Scheffero, at den i fordna tider varit åtskillig. Nu mera och sedan i K. CARL XI tid en Commission blifwit förordnad til Lapmarkens Skattläggning, betala ej Lapparna några wiske persedlar in natura, som förr, undantagandes Presternas rättighet, hwarom tilförene är förmått, samt Ringsgåstningspengar, för hwilka Håradshöfdingarna undfå matpersedlar in natura, som kallas *Nåsten*.

Sedan Konung CARL IX förordnat at wiske land skulle åt wiske hushold och Familier utdelas, har man ej haft någon swårighet at få weta hwad Kronan af hwar och en Lapmark borde inslyta, då hwart land och fiskewatn blifwit behörigen taxerad och wiske Lappar tildelt. I de Lapmarker, hwarest på alla land en sådan taxering är gjord, betalar en Skattlapp efter sit lands beskaffenhet ifrån en daler sölf:mt til en och 2 Riksdaler och mera i contant. Bliu hans land öde, så tillsättes en annan, som samma skatt betalar. Men uti de Lapmarker, hwarest en sådan taxering ej är gjord widare än en wiske summa lagd på hwar By, participera de allesamman efter hvars och ens förmågo uti samma summas utbetalande och nyttja sedan alla land och fiskewatn promiscue och om hwar andra.

§. 10. Utom den Skatt Lapparna gifwa til Sverige, hafwa äfwen en del at utgöra til Dannemark och Ryßland, emedan de ligga wisa tider om året i de länder, som höra Danne- mark och Ryßland til. Dese erkänna dock ej trenne Potentater för deras Öfwerhet, eme- dan de öfweralt holla sig efter Swenssk Lag och Förordningar, erkänna sig til våra Rys- kor och Lagsagor, och göra således altid åts- skildnad emellan *Wona Konoges*, *Karjeli Konoges*, och *Maijen Konoges*, det är Danmarks Konung, Ryßlands Konung och Vår Konung. I de Södra Lapmarker betala de skatt til Danne- mark, hwilka en tid om sommaren plåga up- peholla sig innom Norrska gränsen; dock plå- ga de somligstådes ej gerna med sådan säker- het som eljest wåga sig dit, då ofrid warit emel- lan Sverige och Dannemark. I Juckasjerf- wi och Enontekis betalas inga utlagor til Dan- nemark utan blott til Sverige. I Kautokei- no, Aviovare och Utsjocki betalas dels til Sverige dels til Dannemark. Håremot be- talas i Rimi Lapmark til Sverige och Ryß- land: undantagandes Enare Lappar, som skatta til Sverige, Dannemark och Ryßland, samt Kittila, hwarest Sverige allena har skatten.

§. 11. På alla förenämnde ställen, hwarest Ting och upbörd holles, äro utom hus och ko- jor, som Lapparna för sin beqwämlighet låtit upfatta, äfwen nödiga hus och bodar, af hwil- ka Borgerskapet i Städerna sig betjena, un-

der det Marknad holles i Lapmarkerne. Den rätta Marknaden holles i hwar Lapmark samma tid som Ting och upbörd derstädes ske; dock är äfwen i somliga Lapmarker i sednare tider kommit i bruk at holla Wårmarknad Mathesmåso- eller Wårfrudags tiden, då Borgerskapet alla reser opføre. Der rätta så kallade Stormarknad der påstå i somliga Lapmarker inemot par veckor, men Wårmarknaderne allenast få dagar. Hwar Lapmark är tillslagen den närmaste Köpstad; hörande Angermanlands Lapmark, dels til Hernoland, dels til Umeå: Piteå Lapmark til Piteå, Luleå Lapmark til Luleå, det öfriga til Torne-Borger-
skap, undantagande Kemi, hwarest äfwen Uleå Borgare från Österbottn drifwa sin handel.

§. 12. På desse Marknadsplatser hafwa nu pengar kommit mer i bruk än tilföre, då man måst brukade byta Waror emot Waror, ändock äfwen nu samma sätt at handla är mycket gängse. Damianus a Goës berättar, at den tiden plågade Lapparna sielfwa fara siöledes til sina Grannar at byta Waror, då Handelslen skedde blott med tecknande utan at de talade något ord med hwarandra, som han mente ske *ob linguæ barbariem & asperitatem*, &c. (O). Nu förtiden behöfwa hwarcken Lapparna segla til sina grannar, emedan deras Handelsmän sielfmante komma til dem, ej eller slippa de sårdeles långt ned på bygden siöledes, undanta-

gan

gandes i Norrige, hwarest de undertiden betjena sig af båtar, dock ej egna: som de ock ej behöfwa med teknande göra någon handel, emedan de hjelpa sig med hvarsannars språk til råtta, som förr är nämnt. Så sker ock ej all handel genom byten, utan ock med penningar (p), i synnerhet om Lappen har några dyrare waror, då han ej nöjer sig, med mindre han får Holländska Riksdalrar in specie. De waror, som Lappen har nödige af Borgaren, äro förnåmligast Salt och Tobak, Mjöl, samt Klåde, Hampa, Balmar, Kitlar, Grytor, Sölswerstedar, Maljor, Bålten, Ringar, Stop, Yxor, Knifwar, Saxar, Oxhudar, Krut, Bly, Byxor, Nålar, Håfringar, Syringar, Tenn, Swastwel, Winer, Öl, Fikon, och mer

Q 3

så

(p) Deras räkning i gemen på penningar är ej lika i alla Lapmarker. I Gellivare församling räknar man måst efter wigten, och holder 4 Sexstyfrar, det är efter deras räkning 2 dal. Kop:mt, för *loda*, det är et lod. *pele nubb loda* (halft annat lod) för 3 dal. R:m. En styfwer falla de *Orre* (Jern, emedan gammalt köp varit i öre Sölswermynt för et Gråskin) samt *Huitur*. En Sexstyfwer, som hos dem gäller för 2 mark, falla de *Remse* (Prints). *Orta* är 1 dal. 16 öre Kop:m. *Laddi dala* (en Bondbaler) är en dal. Kop:m. En *Carolin* är 4 Sexstyfrar: men en specie *Carolin* falla de *jorba Carolina* (en rund *Carolin*). *Slåtta dala* är 4 dal. 16 öre Kop:mt. Men *jorba slåtta dala* falla de en dubbel *Carolin* in specie. *Pådos dala* eller *Skatte dala* fallar man 6 dal. Kop:m. i löspenningar. Och *jorba dala* eller ock *dala* i gemen kallas en *Riksdaler* i specie, o. s. w.

sådant. Håremot får Borgaren af Lappen, utom alla de Skinwaror som jag förr sagt finnas i Lapmarken, Renkött, Renshudar, Ostar, Muddar, Stöflor, Skor, Handskar, Giss, etc.

§. 13. Priset på alt sådant kan ej utsättas, emedan det ej allenast i hwar Lapmark är skiljaktigt, utan ock nästan hwart år. Det kommer til en del deraf, at den ena waran stegras op efter den andra, då misshwärt eller andra orsaker i en del göra någon ändring. I hwilket mål deras Köpmän skulle ofta omöjliggen kunna hafwa sin utkomst, om deras waror skulle gälla altid lika. I medlertid sker dock deraf, at under en sådan bytning kan man ofta få en wara för bättre pris ur andra och tredje handen, än ur den första, o. s. w.

Så finnes ock på warorne och deras godhet en stor skilnad Lapmarkerne emellan, hwar af åfwen en olikhet på priset mycket förorsakas. Ty, emedan til exempel, Gråverket befinnas wara ju längre söder ju samre, håremot Muddskinnen ju längre det bär i söder ju swartare och bättre, så har det skedd, at för desse waror gifwes olika skäl. Och så är det nästan med alla Skinwaror ja sjelfwa Renlagen beskaffadt, at hwar och en Lapmark har snart sagt wisat djur af bättre art och värde än den andra, samt således mera begärlige och följakteligen dyrare.

§. 14. Utom den handel Lapparna hafwa med vårt Swenska Borgerskap wintertiden, så hafwa

hafwa och Fjåll-Lapparne under deras wistande wid Wåstersjön sommartiden nödigt at drifwa någon liten handel på Norrige. I synnerhet som de den tiden behöfwa Salt och Tobak, samt Brånwin, Ranor eller Rnor, Kor, Får och mera sådant. Och emedan det Norriska folket ej erkänna andra penningar än Holländska Riksdalrar och Danskt mynt för goda, så bör det ej tillskrifwas Lappens mistånksamhet eller enfaldighet, om han ej gerna wil på denna sidan andra penningar emottaga. Den tiden Lapparna äro på den tracten, hafwa de ej särdeles waror at förnytttra utom Renostar och Bastrep; En sommartiden fås inga dugeliga Skinwaror, ej eller slagtas då några Renar, som om hösten och winteren. Järn och Kopparfåril plåga de ej sållan köpa på denna sidan, det de sedan med någon winst sälja åt det Norriska folket, äfwen wål fjåder och dun, som de köpa af våra Nybyggare och föra med sig öfwer Fjållen. Som de och på andra sidan plåga i de flåste Lapmarker upköpa Fisk, besynnerligen Gill, samt Ranor, undertiden och Tobak, det de sedan hos oss förnytttra, hwilken Tobakshandel dock ej sträcker sig längre, än til Lapmarkens inbyggare.

§. 15. Förutan förenämnde handel, som Lapparna drifwa med Borgerskapet och Landsfolket på denna och andra sidan, idka de jemwål en handel sins emellan, besynnerligen de förmögnare, som ej allenast sälja åt de andra Renar, Rött, Ost, Mjolk och andra matsaker,

fer, utan jemwål Tobak och annat sådant, som de sjelfwe i någon myckenhet köpt op och sedan minutwis sälja ut åt dem, som sådant behöfwa. Detta sker ej alltid med penningar, utan jemwål emot andra waror, som Hudar, Muddskinn, etc. Det de åter sälja med någon winst åt Borgerskapet. Om deras opförande i dylika mål har jag tilförene på et annat ställe något rördt, nämligen at de äro mycket egennyttige och sätta priset på waran sällan efter samwetet, men måst efter som de märka sin nästa, som af dem sådant behöfwer, wara om waran mer eller mindre angelågen. Och kan jag i gemen om deras frågd och böjelse i detta mål säga, at de äro i sin handel mycket beswikelige och bedrägelige / så at den, som icke förstår deras ränkor / kan knapt af dem wara o-
bedragen (q). Om deras natur är sådan, eller om de, som Schefferus menar, lärt sig bedraga andra genom det deras grannar begynt wara bedrägelige emot dem, är bägge delar troligit. Men at handla med dem på det sättet som hos honom berättas fordom hafwa skedd, då man lemnade ute de waror man wille bortbyta, samt gick bort och lät Lapparna taga bort dem, lemnande på samma rum sina waror i stället, utan at råkas eller talas wid, sådant skulle förmodeligen denna tiden ej wäl lyckas, så framt man kan tro, at det någonsin warit brukel git.

§. 16. Som man hittills hollit Lapparna vara af en mycket bårwande och rådd natur, har man åfwen i anseende til deras flygtiga lefnad ej sökt få något gagn af dem wid friggstjensten. Ut dock en del frivilligt låtit wårswa sig til Soldater, har man tid efter annan rönt, åndock Soldatenamnet warit och är hos dem obehageligt. Man wet ock exempel på dem, som i det ståndet fört sig med distinction op och jemwål derwid gjort lycka. Orsaken hwarföre de ej gerna wilja gifwa sig dertil, har jag tilförene nämnt, åfwenwål huru man på många ställen i Lapmarken ej funnit dem så rådde och klenmodige, som mången trodt. Om man framdeles bjuder til at i det målet få dem i ordning, kommer på tiden an; i medlertid skulle i den händelsen ej allenast många, som nu gå och wråka, få sin föda, utan man torde ej eller finna brist på dem, som både för nöd och lust skul woro färdige at i det ståndet lefwa och dö; jag menar om de, som andra, finge utom ofredstider i sit land och ibland sit folk vara boende och wistande. Om de äro benågne at rymma, så skulle de ej långt slippa, om Lapmarken wore på samma sätt roterad som Landsbygden, emedan de på ingen ort skulle vara wälkomne eller blifwa beskjddade. Hvad gagn man kunde göra med dem, må andra döma. Ut frukta de fly bort til Norrige, som hos gemene man warit en allmän tanka, är såfångt; emedan för en Lapp at gifwa sig under en an-

man Krona, är ej lättare än för annat folk, om ej i något mål långt swårare. En, at holla en GjällLapp qwar i Norrige öfwer winteren, det är at förspilla hela hans wälfärd; emedan han måste nödvändigt hit, så framt han wil beholla någon Ren wid lifwet. Men för de andra Giskare och Skogslappar, som ligga närmare war Landsbygd, at flytta bort och ur Rifet, faller det ännu swårare.

§. 17. Jag wille tro at Lapparna ej skulle wara ossickelige til Sjömän, om de blefwo wäl anförde. Åfwenwål til Fabriquer och Manufacturer, allenast de blefwo tilöfwade. Men som man i Lapmarken ej har tilgång til några Rå ämnen, så mycket mig är bekamt, utom Rågor och Råfwer, hwaras de hittils gjort Bastrep, Korgar och Snusdosor, etc. lärer någon Fabrique i Lapmarken för aflågsenheten näpligen kunna inrättas. Och at taga dem derifrån samt sända dem til någon annan ort lärer ej eller kunna ske. En ehuru föraktligt detta landet för andra warit eller är, så lärer Lappen ej med godo kunna bewefas at flytta derifrån, emedan han hyser för sit fädernesland så stor Fårlek, som något annat folk för sit.

Quid melius Roma, Scythico quid frigore pejus?

Huc tamen ex illa barbarus urbe fugit.

Ovid.

§. 18. Wid Grufwor och Bruf skulle detta folket til åfwentyrs ej wara onyttigt, om man först lärde och underwiste dem om arbetet, och

och sedan wål belönte dem. Men som man för detta wid en del af de i gång bragte werken nästan för mycket, och undertiden emot allt samwete och billighet warit Lapparna til för stor tunga, i det man utom annat ofog twingat dem at arbeta och föra Malm så långt man wille för huru mycket man wille, och i öfrigit på wißa stål-
len fört et nästan hednist och förargeligt lefwerne ibland dem; så har det, efter mit omdöme, skedd, både at ingen wålsignelse wid desse werken welat blifwa, samt at Lapparna ej åstunda sådana werk ibland sig, af hwilka de weta sig hafwa sit förderf och undergång. Förden-
skul har man märkt, huru de på många orter enhålligt sammansatt sig at ej allenast sielfwe sådant förhindra, utan ock både med lof och hotelser afholla dem, som warit i begrep några Malmer ibland dem at upptäcka. Det har för en kort tid tilbaka skedd, at man uti en hel By gifwit af hwart Matlag en Ren åt en wiß Lapp, som opwist en rik Gölfrermalm, at han det med någon lampa måtte åter afböja, det han ock wiste i werket ställa. Men eljest plågar wid sådana tilfällen mer hot och trugsmål, än mustor wara ibland dem brukelige emot dem, som tid efter annan opwist wackra prof af allehanda slags Metaller. Hwaras har skedd, at då man welat följa dem dit de sådant tagit, hafwa de på flera sätt uträttat, at man ena gången efter den andra sedt sig wara bedragen. Om man altså wil hafwa sådana werk fram, måste man ej wi-
sa

sa sig dermed söka detta folkets undergång, utan låta dem i alt hafwa sin förra frihet på land, skog och fiskewatten, etc. Då de lära på siffrone sjelfwe kunna finna den nytta de och det allmänna i gemen af sådana werk i framtiden finge åtnjuta. Då de ock til åfventyrs derwid kunde tjena det allmänna til större nytta och gagn, än man förmodat.

Fjortonde Capitlet.

Om

Nybyggare i Lapmarken.

§. 1.

Serutan de rätta Nationåla Lapmarkens Inwånare, som jag beslitat mig om at hittills beskriswa, hafwa jemwältid efter annan satt sig der ned åtskillige Swenska och Finska Bönder, i mening at upodla landet. Huru länge dese derstädes sutit är owist, ändock jag twislar om något Nybygge skal wara stort öfwer hundra år, men de måsta öfwer 50. Schefferus, som tryckte sin Lapponia år 1673, har ingen ting nämt derom, emedan få den tiden lära funnits, som man fast håltre den tiden war af den tankan, at ingen såd kunde i Lapmarken wåra. Dese Nybyggare hafwa af Höga Öfwerheten blifwit med synnerliga

liga Privilegier benådade, hafwandes sina frihets år, under hwilka de äro fritagne för all skatt och utgift. Och ehuru de sedermera betala en ringa penning för sina land och Nybyggen, äro de dock in perpetuum för all annan Krono utlaga befriade. I de södra Lapmarker skulle man tycka, at sådana icke hade särdeles swårighet at taga sig op, emedan man har sedt nogsama prof, at då Gud wälsignat årswårten på andra ställen, hafwa jämwäl de haft deraf sin goda del. I Åsele och Lycksele Lapmarker äro af sådana et wackert antal; hwarföre man ock i samma Lapmarker holler hela sommaren Gudsstienst på Swenska, men wintertiden på bågge språken. Håremot wet jag i Piteå-Lapmark ej at nämna öfwer 2ne i Arieplogs församling, men i Arwidsjaur icke en, som likwäl ligger närmare Landsbygden. Antingen det kommer af sjelfwa jordmonens ofruktbarhet, eller at en del Bönder på landet tilwälla sig rättighet til Fiske-watnen för långt op, som på många andra ställen sker, eller ock at ingen welat ataga sig til at sätta sig der ned, eller andra orsaker, är mig obekant.

§. 2. Somligstädes förbeholla Lapparna sig sjelfwe sina land, och tilståndja ej gerna at någon Nybyggare sätter sig hos dem ned, emedan de frukta at de förderfwa deras stogar samt bränna op deras land och mulbete. En, hwar-est Nybyggare äro, plåga ej sållan skogseldar komma lös, som ländar Lappen til ruin: för hwilken

ken orsak näppeligen något folk lärer i den delen vara warsammare än Lappen, efter han knapt i mannaminne får komma wed sina Kenar på de ställen, hwarest skogseld en gång gått. Dels hafwa Lapparna affsknad i anseende til det at Nybyggarne plåga fördrifwa och utöda WildKenarna, utom andra olågenheter de finna sig utaf dem. En, sedan en Nybyggare fått rota sig, går det gemenligen så, at Lappen måste antingen öfwergifwa sit land eller undergifwa sig Nybyggarens wilja. Och är altså ej underligt, at Lapparna på somliga ställen sammangaddat sig at på alt sätt hindra, det någon myckenhet af Nybyggare ej må komma at bo och rota sig ibland dem.

§. 3. I de norra Lapmarker skulle det synas swårare at sättja sig ned för det kalla klimatet skal. Jag har förr omrört, at man på somliga orter sedt jorden på deras ångar hela sommaren botntjälad. På fiskewatnen synes ock mångestädes vara owist at lita, emedan at fiska om wintertiden faller, för den tjocka isen, för beswårligt; och, ehuru ålfwerne gå om wåren ibland nog tidigt op, så plågar dock på de stora Tråssen isen mångestädes ej gå bort förr, än in i Junii och Julii månader. Icke des mindre finnas i Lule-Lapmark en anseelig hop Nybyggen, samt i Torne Lapmark ännu flera; och i Kemi Lapmark består snart hela Kusamo församling af Nybyggare. Ja, norr om sjelfwa Själsryggen hafwa åfwen Nybyggare wid ålfwerne

ne satt sig ned, der de så en sådan ymnighet fisk, i synnerhet Lax, at de deras lefwa, byta sig såd före och således hafwa sin utkomst.

§. 4. Förutan Swenskar och Finnar, som satt sig ned i Lapmarken som Nybyggare, har man äfwen förmärkt det Lapparna sjelfwa i somliga Lapmarker, besynnerligen Kimi, begynt här och der bygga sig hus och bruka jorden. En, då deras Renar dödt bort, hafwa de satt sig ned på de beqvämligaste ställen af sina land, timrat up Stuswur och Pörten, som Finnarna, köpt sig for, samt tagit op åker, hwarmed de jämte fiskandet hulpit sig fram. I de södra Lapmarker har sådant ej gerna blifwit spordt, ändock de skulle tyckas hafwa bättre tillfälle dertil; utan när deras Renar dö bort, gifwa de sig antingen blott at fiska, eller ned på landet at gå wall, eller tigga. I medlertid skulle jag tro at alla Lappar, om de hade skifflighet at söka sig ut goda hemställen, och kunde öfwer talas at taga sig sådant före, medan de woro rike och förmögne, skulle de utan twiswel ej allenast komma dermed til rätta, utan ock i roligare tilstånd, då ock landet kunde tillika blifwa upbrukadt. Och, om det är möjligt at småningom antingen med lock eller trug förmå dem dertil, står til tiden. Men at de förmögne skulle hafwa lätt före at komma sig på det sättet fram, tyckes ej slå mig feli; som jag ock eljest är af den tanka, at alla Finnar hafwa fordom, äfwen som deße, småningom begynt taga sig fast. I Lule-Lapmark wet jag en wiß Lapp,

Lapp, som försökte at wara tillika både Lapp och Nybyggare: Fördensfull bygde han sig hus på et wist ställe af sit land, samt köpte Kor och satte hustrun med somlige af barnen deruppå, som arbetade på jorden och skötte sin boskap; men sielf bodde han i Tjäll tillika med de öfriga barnen, samt for med sina Renar omkring. Af hans barn äro nu trenne Nybyggare, nämligen uti Kilwowa, Purna och Kappowoma, men de öfrige äro Lappar.

§. 5. Ehuru man wet, at en stor del af alla dese Nybyggare äro anseeligt förmögne och sitta i tåmligt wälstånd, måste man dock tilstå, at de fläste, oaktadt deras stora Privilegier och förmöner, icke besunnits göra någon särdeles lycka. Detta härrörer först af den swårighet man har at utröna och igenfinna de orter, som äro til Nybyggen mera dugelige. Ty ofta blir man warse, huru gansta olif sådeswärt förspörjes wara emellan 2ne Byar, som ligga när och undertiden bredowid hwarandra: hwilket kommer ej så mycket af jordmonen, som fast mer af andra omständigheter, som gör at en ort är mer eller mindre frost och köld undergifwen. Jag har förr nämnt, huru öfwerst i Lapmarkerne finnas Nybyggen, för hwilka ej et enda korn frusit bort, äfwen de tider, då eljest hela landet blifwit med oår och miks wärt hemsökt. Häre mot wet man andra Nybyggen, hwilka, ehuru de legat närmare Landsbygden, dock aldrig fått bärga något Kornar ossadadt af köld, äfwen de
är,

är, då såden för ingen annan bortfrusit. Emedan nu en, som ärnar blifwa Nybyggare, ej kan weta hurudan orten i detta afseendet är, innan han med sin fördel eller skada fått det samma försöka, för hwilken orsak han ej eller wid ortens utwåljande har derpå någon affigt, utan mer uppå hwad gråswårt, fiskewatn och djurfänge i någden kunna finnas; så är ej underligt, at en stor del tagit mistom och råkat före odugeliga ställen. Och ehuruwål man känner dem, som flera gånger flyttat sina hemvist, hafwa de dock med sina kostsamma flyttningar föga utträttat, utan mera utblottat sig, så at de ej widare mågtat anläggga på åkerbruket något arbete.

§. 6. Sedan räknar jag för en orsak at många Nybyggare ej kommit sig före, emedan de ej rätt bruka sig, utan använda sit arbete mer på det, som ej tjenar landet til upodling. I de fläste Nybyggen ser man mycket litet arbetas på jorden, utan förnåmligast på Fiske-och Djurfängen, som undertiden kan rikta sina idfare, men ej förbättra jorden. Mången Nybyggare har jag sedt hafwa hela hopen af fullwurna söner och tillika warit så wålmående, at om de rätt brukat sig, skulle de säkert hafwa kunnat arbeta sig op et lagligt hemman at sig hwar. Jefe des mindre hafwa de år in och år ut föga annat tagit sig före, än genomwandrat skog och mark, hwarigenom de undertiden kunnat genomdyrare och samre skinnwarors anskaffande förwårstwa

värfsa sig några hundra daler penningar, men Nybygget har förfallit, och sällan efter 30 och flera år varit i bättre stånd, än det var af början. Denna winsten synes för dem ögonstänligare, än om de skulle trågit arbeta på jorden. Men ehuru stor winst de tyckas deras hafwa, är dock ostridigt at de tappa mer deruppå, än de vinna. En, utom det jorden plågar väl belöna sina brukare, fast ej så hastigt, så kunna de icke se, at om det undertiden händer at de få en Järf, svart Råf eller annat sådant dyrbart skin, för hwilket de kunna hafwa 8, 10, eller flera Riks-dalrar, så äro de merendels flera derom; och då det händer en dag at de få et sådant djur, så få de gå kanske hundra dagar utan at kunna förtjena sig födan, o. s. w.

§. 7. Om detta folket alt detta kunde öfverwåga, skulle de ofelbart finna, at det arbete de använda på jorden, hållt då de funnit på rätta ställen, skulle ej allenast för dem, utan förnåmligast för deras barn och efterkommande wara långt fördelaktigare. En då efterkommanderne skola lefwa af sina förfäders penningar, äro de på långt när ej så dröge och tillräckelige, som om de fingo nyttja deras arbete.

Samma sak är det med fiskevatnen, hwar af en del kunna någon tid bortåt hafwa födan, men lemna sina barn utblottade och sina Nybyggen odugelige. När man betänker, huru den wise Gudén så skickat, at djur och fiskefången äro
för

för första man, som sätter sig på en wis ort ned, måst tilträckelige, så bör man ock besinna, at sådant är skedd derföre, at en nykommen må kunna barga lifwet til des han på annat sätt kommer sig före. Om altså den förste desse lågen heter misbrukar, slår sig til lättja och åter så länge det förråd råcker, som naturen gifwit honom at begynna med, så får han ej undra, om han måste stå rädlös när altsammans blir alt.

§. 8. Hårtill kommer den tredje orsaken, som är fattigdomen, och gör at en del kunna ej så bruka sig, at deras Nybyggen blifwa förbättrade. Merendels hafwa sådana satt sig ned i Lapmarken, som varit så utfattige, at de omöjeligen kunnat komma sig före. En sådan såg jag år 1741 begifwa sig med hustru och barn i fräncksele til stor-Uma 12 mil op til Gjällen och satte bo i wilda ödemarken. Då han reste op före hade han wäl med sig några Kor, men egde ej en skeppa såd at begynna med. Han bärjde dock en tid lifwet med mjölk och fisk. Men huru man på det sättet wil göra någon lycka, kan jag ej förstå. En, när en sådan, utblottad på alt hwad han behöfwer begynna med, begifwer sig så många mil afsläpse ifrån alt annat folk, så blir hans hwardags arbete at med fiskande och skjutande försörja sig och sina. I det samma skal han wara bekymrad, huru han må få tak öfwer hustrud. Har han kreatur, så får han icke tid at arbeta op nå-
 R 2 gon

gon ång, utan måste sommartiden söka igen sådana ställen, hwarest han finner hö. Om det än wore et Kanan, så skulle en sådan synas taga sig watn öfwer hufvudet. Och ehuru han bär gar, som han kan, lifwet, så blir dock jorden aldrig upodlad, emedan hans mage ej tillåter honom at ligga med sit arbete en enda dag i förskott. Jorden wil hafwa rykt, om hon skal gifwa något ifrån sig. Men när Nybyggaren wil skära straxt, och är ej i stånd at arbeta på något annat, än det, hwaraf han genast får nytta, nämligen med fiske och skjutande, så gör han, at landet aldrig blir förbättradt, och at alla, som i så fattigt tillstånd komma efter hwarandra, aldrig kunna hafwa den ringaste nytta af sina företrädares arbete.

§. 9. I anseende til alla desse omständigheter, är ej underligt, om man nu förtiden holler den Nybyggaren för wäl för sig kommen, som kan hafwa par Tunnors utsäde, samt at man i hela Lapmarken skal finna så ångar, som med arbete blifwit uptagne och til gråswårt upodlade. En, andetiden wandrar man omkring all mark och söker op de ställen, dem man kan nyttja sådana som Gud har gifwit och naturen lemnat dem. Hwarföre ock ej är underligt, at man har sina så kallade ångar några mil ifrån hwarandra. Man räknar för en förmön at slippa arbeta på dem, som det ock är; men om man lägger alla dagsverken tillamman, som blifwit genom den långa vägen förderfwade,

skul-

skulle det synas, som kunde man med bättre nytta hafwa använt dem til andra parkers af-rödjande, som legat närmare til, af hwilka man kunnat få bättre gagn, och tillika undwika den olägenhet man har af de långa och beswärliga resor winter och sommar.

När man nu härtil lägger en elak hus-holdning, så har jag ofta förundrat mig huru en del af detta folket kunnat bärja lifwet, hållt sedan brännvin blef förbudit, med hwilket en del kunnat tilförne skaffa sig någon förtjenst af Lapparna. I medlertid måste man lemna dem det berömmet, at de aldrig stå rådlöse eller dö bort af hunger, så länge någon grön Furusqwist är i Lapmarken til finnande: hwaraf de finna sig så wäl och nöjde, om ej bättre, än många andra, som med bättre spis blifwit upfödde.

§. 10. Men at landet genom deras tjenst ej kan få någon förbättring, låra de sjelfwa måst bekänna. Alt en stor del af dem, äro Lappen til ingen tjenst, utan mer til et syndastraff, är ock kunnigt. I sin Christendom har han af dem föga hjelp och upbyggelse, emedan jag träffat Lappar, som förebrätt mig Nybyggarens lefwerne, som lifwäl skulle hetas wara mer uplyste än de. Jag har ock funnit at en del af de, som kommit at sitta en tid så assides, både brukat flera konster och warit til många delar i sämre tillstånd än Lappen sjelf. Alf Lappen har Publicum owägerligen större gagn, än

af desse. En, som de ej hafwa några särdeles waror at förnytttra, så kan man deremot säga at Lappen tjenar med sina Skinwaror det Uilmännana, hwaras en hop arbetare hafwa födan, samt handlande, som hafwa sit goda stöd af Lapmarken, utom årlig Tull för samma waror, o. s. w. I öfrigit hafwa flera med mig anmärkt, at af alla de slags folk, hwilka som Nybyggare satt sig ned i Lapmarken, Swenskar, Enskar, Finnar, hafwa en stor del, som kommit at mera omgås med Lapparna, jemwål iflädt sig Lappens natur; emedan jag funnit dem mistänksamme, som Lappen, late som Lappen, egenmyttige som Lappen, snåle som Lappen, etc. Dock alt rättssinnigt och ärbart folk af bägge slagen o. förtalt.

§. 11. Men skulle landet någon gång af Nybyggare blifwa så tätt bebyggt och wäl o. brukadt, som på andra orter, måste man tilstå at Lapmarken blefwe för Publicum långt fördelaktigare och impotantare. Man bör fördensfull ej neka desse alla skåliga förmoner och friheter, dock tillika tilse dels at de samma Privilegier ej för mycket misbruka, dels at de blifwa understödde med goda skick och ordningar, hwarigenom det, som påsyftas, kunde winnas.

I det afseendet holler jag för en högst nyttig sak, om de naturfunnige wille åtaga sig at om alla orsaker göra sig underrättade, hwarföre wiså ställen och jordmoner äro mera köld undergifsne, än andra: samt hwilka de äro, och

hu

huru man det lättast kunde skönja och i aft taga, o. s. w. Detta skulle förmodeligen hafwa en stor nytta med sig, i anseende dertill, at man kunde då med tiden utmärka hwilka orter wore til Nybyggen beqvämlige eller ej: hwarefter man sedan i Lapmarkerne kunde på alla ställen föreslå och utnämna de ställen, som kunde af Nybyggare och Lappar med någon fördel up tagas, och på hwilka det lönte mödan at an lägga något arbete. Och, emedan orterne i Lapmarken blifwit befundne så skiljaktige, at man ögonstänligen kan märka, huru sådan förrmog nar, samt jorden blir förr bar, och träna förr utspida sina löf, än på andra, som eliest ligga under samma klimat, skulle det til åfventyrs löna mödan här i Nordlanden, om alt detta blef we behörigen utrönt och utforskadt (s).

§. 12. Sedan wore, efter mit omdöme, nödigt, om man estersäge, huru hwar och en Nybyggare, som någorlunda kommit sig före, förbättrar sit Nybygge, eller ej: då honom ej borde tilståndjas at njuta sina förmöner, om han satte återbruket å sido, låte sit hus och hem för falla, och blott lefde af skogen och träsken. Det sednare borde han få idka, der han kan årligen wisa sig hafwa i proportion efter sit folk, för bättrat sit Nybygge i åter och ång, samt nö dig

(s) Hwad jag i desse mål under mit wistande i Lapmarken funnat hafst tilfälle at förfara, hoppas jag ramdeles wid annat tilfälle få framgifwa.

dig husbyggnad. Derasf skulle förmodeligen ske, at man hådanester ej skulle se 5 och 6 fattiga hushold sitta på et Nybygge, utan at hafwa en kappas större utsåde, än då en man war derasf egare: til förtigande mindre, som jag åfwen somligstådes blifwit warse, då man sedt Nybyggen, hwarest man hade par tunnors utsåde då en man satt deruppå, men allenast en sedan fyra blifwit derasf egare, som satt åkerbruket å sido, samt lefwa af skytteri, och då det slår felt, af Mjolk och Furubröd. Jag måste tilstå at Lappen skulle med samma land göra både sig och sin nästa långt bättre gagn.

§. 13. Alt förskrifwa Nybyggare ifrån de södre orter, lårer näpligen wara rådeligit, emedan det funnits, at man ej gerna torde råka ut för annat folk, än en hop låttingar / som ej funnat på de södre orter rätt husholla, mindre i Lapmarken. Norrlänningar och Finnar woro förmodeligen skickeligast dertil, som ock, om Gud förlånar frid at de fingo föröka sig, ej torde wara dertil obenågne, allenast de anstalter jag förr omordnat, bleswe förreut gjorde. Skulle den Högste någonsin behaga gifwa oss en sådan säker tid, at våra Västerbotningar finge til 20 eller 30 år i stället för at skicka Soldater i krig, sända Nybyggare hwar Sökn til sin nästgränsande Lapmark, så torde saken wara snarast wonnen. Men sådant lårer kanske näpligen förmodas.

§. 14. Sist, som jag befunnit at alt för stort
 sjelfs-

sjelfswold hos et folk är en stor orsak til des förderf, ej mindre i nedrigare än högre stånd, så skulle det ingen affkräcka ifrån Lapmarken utan håltre mången til flit och tiltagsenhet upmuntra, om Lapmarkens inbyggare, som kommit sig i stånd, åstwen efter handen finge wänja sig att taga del uti det, som angår det Allmännas bibeholl. Men härwid bör för alt på hwars och ens förmåga hafwas affseende, och efter som han funnat komma i stånd och ordning. En, om man eljest kan göra goda cives af et folk, som genom en ordningslös tygelfrihet fått wanan at lefwa laglöse, anstår ej mig at döma om. Men at man har swårt före at göra af dem goda Christne / måste jag, emot min wilja, besanna.

§. 15. Af dem, som rest i Lapmarken, hafwa funnits de, som welat upwisa både et slags Swete och Rog, som skal wäxa wilde i Lapmarken, och af hwilket man skulle, som af annan såd, kunna betjena sig. Så wida man har orsak at hysa den tankan om dem, at de ej låta et så högstnyttigt fund med dem sjelfwe dö, så förmodar man at de låra widare med Lapmarkens inbyggare sådant til alla omständigheter communicera, så wäl som orterne hwarest det blifwit funnit, så framt det är af något värde. En, skulle man öfwerkomma allenast en ringa quantitet deraf i förstone, det man finge genom planteringar widare mer och mer föröka, så kunde man försäkra sig, at man med en sådan såd, som wore förr wan wid det kal-

la klimatet, skulle wara hulpen, än med den man nu förer ifrån andra och främmande orter. Och om det just ej hade den strid- och godhet, som annan såd, wore det åtminstone bättre, än furubarck, af hwilken nu förtiden många människor på desse orter uppehålla lifwet.

§. 16. I fall Lapmarken således i tillkommande tider skulle öfwer alt blifwa en åkermark, så skulle dock Lappen, der han ej sielf wille blifwa en åkerman, likafult kunna der bo och blifwa, så wida han hade lof at nyttja sig tillika med de andra af fiske och skytteri, samt finge behålla wed för sig sielf och möge för sina Renar. I anseende til landets widd skulle de ock wäl få rum, emedan man nu på många ställen, hålst wiåa tider om året, näpligen kan finna en Lapp inom hwar 3die och sjerde mil. Men skulle med tiden flera Bergwerk blifwa upfundne och komma i gång, så skulle Bergsmannen och Lappen kunna göra hwarandra goda tjenester, utan at wara hwarandra til men och förfång, så länge de å bägge sidor bleswe wid rättwisan och billigheten.

Men Han, som alla jordenes ända
dar dömer och regerar, förlåne, at wi
som beslitom oss om utransaka och be-
skrifwa alla den stora werldens wincklar
och

och wrår, ej måge glömma bort vår lilla werld, som ligger magt uppå til des fördolda gömor ransakas, upodlas och förbättras, under det den stora luttar til undergång: Han låte sin nådes och kärleksol så mycket kraftigare lysa och upwärma oss, som den naturliga solen oss undertiden i vårt mörker förlåter och öfvergiftwer. Då skal det ske, at en almån lycksalighet här i tiden ej kan fattas, och en ewig rolighet, då wi blifwa i den stora vår alswoldige Guds Stad försatte, som behöfwer icke sol eller måna, emedan Guds härlighet uplyser honom / och hans ljus är Låmbet. Vår gode, allwise och härlige Gud ware lof och ära i ewighet och utan Ände.

Bwidt aflågsne Lundar
 Kring Nordens swala Fjäll!
 Då jag ert sticke begrundar,
 Fast under glömskans Tjäll,
 Min tanka må ej fela,
 Som säger om er lott,
 Att Himlen har tåks dela
 Med er båd ondt och godt.

Ert Land wål intet lyser
 Hwad lystnad wäcker op;
 Der solen tidt ej lyser,
 Ej ger til trefnad hopp.
 Et land, det lemnadt blifwit
 Som det först skapadt war,
 Af konsten öfwergifwit,
 Sin egen wildhet drar.

Et Land, som blitt förstutit
 Af Swidjots raske Män:
 Och dertför nu besutit
 Af folk, som lefwat än

I hedna werldens seder
Förutan ljus och sol;
En ständig flykt dem breder
Kring Nordens runda pol.

Men sälla ödeländer,
Wist hafwen I ock fått
Af Himlens milda händer
En rund och ymnig lott.
I Edra tysta swalar
Båd' fånad, djur och folk
Om Himlens wälde talar,
Och är des godhets toll.

Det stilla lugn wi njuta
Emellan dalars hop,
Bör, at wi nögd' förskjuta
All tafsång åras rop.
När man det buller saknar
Från lustars wilda strand,
Som af en sömn man waknar
I nöjets eget land.

I hyddor små och kalla,
I hafwen stått oss bi,
När höga torn måst falla,
Dem man tänkt ewig bli.

I Er of aldriq trutit
 En tryggheit utan sorg,
 När åskewiggas brutit
 Många säkert Slott och borg.

I edra sälla gömmor
 Man ej i fara stått
 För den, som ära glömmor
 Och oskuld gör til spott.
 Här får man se och tycka
 Hur det i werlden gick,
 Då man den största lucka
 I menlösheten fick.

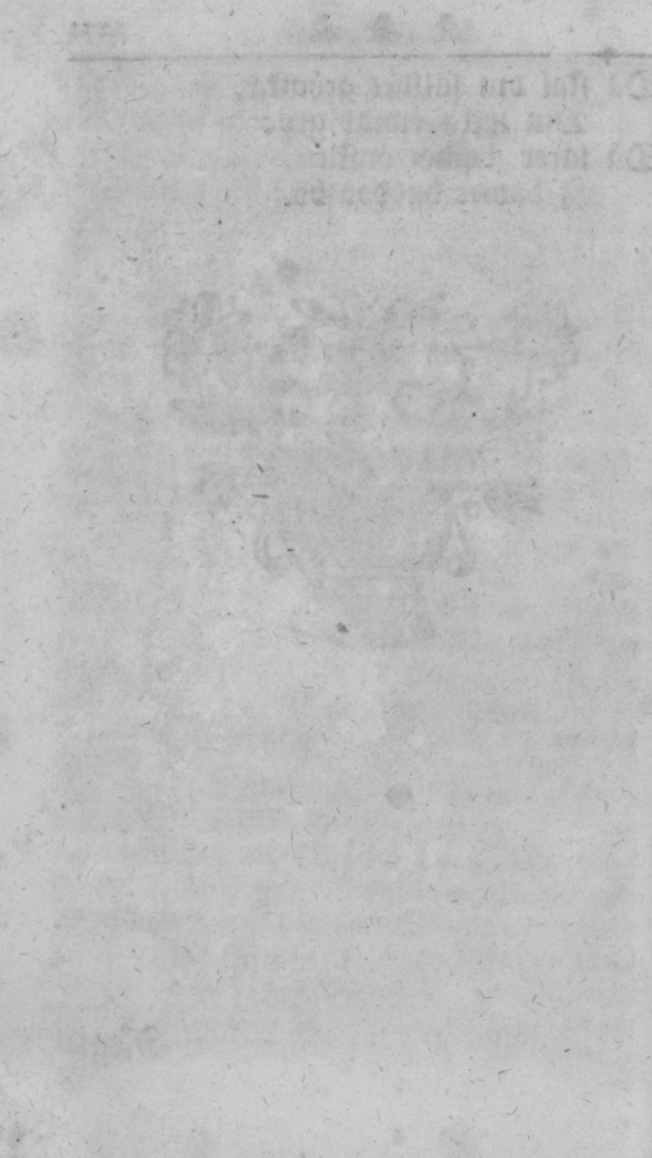
Wist har du fått ärfara,
 Du wilda Sameslägt,
 Hwad förmon är at wara
 För werldsens gynn förtåkt.
 Din sällhet blef osalig,
 Då för dig restes op
 En Guda-hop otalig,
 På dem du satt dit hopp.

Bewara nu det syncke
 Dig Himlen hafwer skänkt:
 Det ädla hedersstycke,
 Hwarpå du förr ej tänkt.

Då skal din sällhet grönska,
 Din lycka ewigt gro:
 Då lærer Japhet önska
 I Sames hyddor bo.

Register.

Den första Nummern utvisar Capitlet, men den andra gifwer Paragraphen til kånna.

A.

Ackijor, Lapparnas 5: 11.
Afguderi, 11: 1, seqq. afgudabelåten 11: 8, seqq.
afgudaoffer 11: 17, seqq.
Affsikter wid Giftermål 7: 1. wid begåfningar 9: 6.
Afundsjuka 9: 4.
Albarf, dermed twåsbarnen 7: 12. 10: 5.
Almanachor, Lapparnas 10: 9, seqq.
Altare Lappens 11: 17.
Anda, den onde 11: 4.
Angelica, Lapparnas mat 6: 2. låfedom 10: 5.
Arfskiften, hos Lapparna 7: 14.
Arieplög Församling 12: 15.
Arons staf, en stjerna 10: 17.
Arvidsjaur's Församling 12: 15.
Astronomie och Astrologie hos Lapparna brukelige 10: 12.

))

B.

Register.

B.

- Bäckar i Lapmarken 1: 21.
Baktal, hos Lapparna gångse 9: 12.
Banskap, hos Lapparna 9: 12.
Barn, Lapparnas befordras til Christendomen 7: 9.
badas 7: 10. födas med mjölk 7: 11. fallas efter
släkten 7: 12. Lapparnas barna upfostran 7: 13.
Bedrifter Lapparnas i fornda tider 2: 21.
Begåfningar Lapparnas 9: 6.
Berg, hurubana i Lapmarken 1: 20, 21. deras beha-
gelighet 1: 22.
Berättelser Lapparnas om fornda händelser 2: 18, seqq.
Besök Lapparnas 9: 10.
Birkarlar 12: 2. 13: 3.
Björnjagter 11: 32.
Blodsförwant, begåra ej Lapparna til äfta 7: 3.
Blodwålling, en rätt 6: 7.
Bogar Lapparnas 4: 9.
Bomärkte Lapparnas 4: 6. 10: 2. barnens 7: 11.
Bord, Lappens 6: 12.
Borgarmål 3: 13.
Borgerliga samhålden hos Lapparna 13: 1. seqq.
Boskapsstötsel, Lapparnas näringsmedel 4: 1.
Boskapssjuka 4: 13.
Brudar blygsame 7: 6.
Brudeskud 7: 6.
Brån-Curer Lapparnas 10: 6.
Brånwin begärligt för Lappen 6: 14.
Busi, 2: 15.
Byar i Lapmarken 12: 14.
Båtar Lapparnas.
Bålten, Sölfwerbålten 8: 4.
Bår i Lapmarken 1: 18.
Böcker Lapsta 3: 9, 11.

Register.

C.

Cimmerier, 2: 1.

Clericiets underholl i Lapmarken 12: 19.

Crystaller i Lapmarken 1: 23.

Curer Lapparnas 10: 4, seqq.

Cyclopes 2: 15.

Cynocephali 2: 15.

D.

Dialekter Lapsta 3: 13, seqq. hwilka äro de bästa 3: 10, 11.

Djeflar, Lappens förmenta 11: 27.

Directeurer öfwer *Ecclesiastik*-verket i Lapmarken 12: 10.

Djur, hwilka i Lapmarken 1: 16.

Dricka Lappens 6: 13.

Druotta 2: 13, 17. Lapst afgud 11: 7. des tjenst 11: 16.

Drängars rum i kjojan 5: 9. Lön 7: 15.

E.

Egodelar Lappens 4: 12.

Egypten, fordom beskriswit, 1: 6.

Eidbränning, et hälsomedel 10: 6.

Enare Capel 12: 18.

Enontekis församling 12: 17.

Eremiter 5: 20.

F.

Fattige, hårdhet emot dem 9: 6.

Finland fordom föraktadt 1: 7.

Finnar fordom et folk med Lapparna 2: 4, 14, 15.

Fisk i Lapmarken 1: 16. stekt fisk brukas hos Lappar-
na 6: 8.

Fjäll, och skogslappar 4: 8. 5: 3, 4.

Register.

Glyttning Lapparnas 5: 1. orsaken 5: 2. seqq.
Fogdar i Lapmarken 13: 8.
Foglar, hwilka i Lapmarken 1: 16. Fogelkött, hurubant 5: 5.
Folk, snälle i Löpande 1: 28.
Forsärs genomfart 5: 19.
Froste obekant i Lapmarken 10: 4.
Fruktfämbhet Lapparnas 7: 8.
Får köpa Lapparne 6: 3.
Föräldrar, underhållas af barnen 7: 16.
Föråringar wid giftermål 7: 4. seqq.

G.

Gellivare Församling 12: 16.
Gestalt, Lapparnas 8: 1, 2.
Giftermål hos Lapparna 7: 1. seqq. Twegifte 7: 3.
Giftotiden 7: 13.
Gräs och örter hastigt växte 1: 13. Ynnig gräs: växt 1: 15.
Gran-Lappar 4: 8.
Grufwor hatade 4: 10. Orsaken 13: 18.
Gud hållit råd med Perkel 2: 18. Guds godhet wälsdig allestädes 1: 29. Guds ord missbrukadt 11: 33.
Gåldas, huru Renarna 4: 5.
Gårdesgårdar Lapparnas 4: 2. omkring sina gudar 11: 19.
Gördlar 8: 7.

H.

Handel i Lapmarken 13: 11, seqq.
Handslögder Lapparnas 4: 11.
Handtagande 9: 1.
Helgedomar Lapparnas 11: 19.
Herkel-Gud 11: 13.
Himantopodes 2: 15.

Hufwor 8: 5.
 Hundar nyttige 2: 4. böpas 7: 12. få ej biwista
 Lappens helgedomar 11: 21.
 Hus Lapparnas 5: 8.
 Husbondens rum i fojan 5: 9.
 Huslåtedomar 10: 4, seqq.
 Hustrur böpas 7: 4. Deras rum i fojan 5: 9.
 Håpar 5: 18.
 Hårdsinde åro en del Lappar 9: 4.
 Hålsningar Lappens 9: 1.
 Håradshöfdingar i Lapmarken 13: 6.
 Håstar, begrep derom 6: 5.
 Høste och wårtider korta i Lapmarken 1: 13.

I.

Iaphets efterkommande gått genom Lapmarken 2: 1.
 Iauloherra en afgud 11: 7. Des tjenst 11: 15.
 Inbyses hjon hos Lapparna 7: 17.
 Jockmocks Församling 12: 16.
 Jordmonernes omwärling 1: 8. Beskaffenhet i Lap-
 marken 1: 12. Skiljaktighet 14: 11.
 Is stadigwarande 1: 3, 5.
 Italien fordom föraktadt 1: 6.
 Jubmel, Jumala, afgud 2: 13. 11: 3. skapat werl-
 den 2: 18. hwälfde om jorden 2: 19.
 Juckasjärwi Församling 12: 17.
 Järn fins i Lapmarken 1: 23.

K.

Kautokeino Församling 12: 17.
 Kimijärwi Församling 12: 18.
 Kött, Lappens spis 4: 7. 6: 1. af menliga djur åter
 ej Lappen 6: 4. ej eller ofokadt 6: 10.
 Klåda. Cur deremot 10: 5.
 Klådebonad Lapparnas 8: 4, seqq.
 Klöfsjor på Renarna 5: 18.

Register.

Kojor Lapparnas 5: 8, seqq.
 Koppar fins i Lappm. 1: 23.
 Koppor rare i Lapmarken 10: 4.
 Krigspus et Lapparnas 2: 21.
 Kropps gestalt Lapparnas 8: 1.
Kuova-manno, afgud 11: 7. des dyrkan 11: 14.
 Kurbina Renarnas 5: 2.
Kusamo Församling 12: 18.
 Kyrkor i Lapmark 12: 19. bygde 12: 4, 12, seqq.
 Kyssas gångse bland Lapparna 9: 2.
 Korrustningar Lappens 5: 11, 12.

L.

Landskaper, hwart har sin förmon och olågenhet 1: 1, 29. af naturen och konsten förbättrade 1: 8. swårt döma om deras wärde 1: 9.

Lapmarken. Des widd och begrep samt indelning och gränser 1: 2. des föraktlighet 1: 3, 4. olågenheter 1: 5. behagelig för sina inwånare 1: 11, 22. 13: 17. Der växer såd 1: 11. Des jordmoner 1: 12. Der växer gräs 1: 15. Öfwerflödar på djur, fogel och fisk 1: 16, 17. Der fins skog 1: 18. Metaller 1: 23. har af solen tillräckligt ljus 1: 25. af den långa wintren ej särdeles olågenhet 1: 26, 27. När den blifwit af inwånare intagen 2: 1. förr bebodd än Västerbotn 2: 2. Hwad tid den kom under Sweriges Krona 13: 2. Nybyggare i Lapmarken 14 1, seqq.

Lappar. Om de innehafte hela Sverige 2: 3. hafwa warit et folk med Finnarna 2: 4. När de blefwo stilbe 2: 5. Om de äro af Israels släkter 2: 8, seqq. Jordom kallade Finnar etc. 2: 15. När de begynnte kallas Lappar 2: 17. Huru de kallas på sit eget språk 2: 17. Slägt med de Swenska 2: 20. Deras bebrifter förbondags 2: 21. Deras tungomål 3: 1, seqq. Næringsmedel 4: 1, seqq. hafwa en noga ordning på sina Renar 4: 4. Fjäll- och Fiskare-Lappar, hwilka 4: 8. äro goda skyttar 4: 9. händige 4: 10, 11. late 4: 10. Deras wälstånd 4: 12. Rikebom 4: 13. gräfwa

Register.

wa ned sina penningar 4: 15. Åro i en ständig flykt 5: 1. Orsaken 5: 2, 3, 6. Deras hus och hemwisten 5: 8. Kårrustningar 5: 11, 12. Deras lefnadsfätt lyfeligt 5: 20. Deras mat 6: 1, seqq. Dricka 6: 13. Giftermål 7: 1, seqq. Åro fruktsamme 7: 8. Deras barnaupfostring 7: 13. Kropps statur 8: 1, seqq. Åro renlige 8: 3. Deras klådebonad 8: 4, seqq. Umgånges art 9: 1, seqq. Åro lydige sina förmån 9: 3. Högfärdige 9: 4. Hårdsinte 9: 4. Bögde til lättfärdighet 9: 5. Mistrogne 9: 5. Egennyttige 9: 6. 13: 15. Obarmhertige 9: 6. Wållustige 9: 7. Ej rådde 2: 22. 9: 8, 9. Deras tidsfördrif 9: 10. Sång 9: 11. Snillegåfwor 10: 1, seqq. Hafwa god hålsa 10: 4. Deras huslåkebonar 10: 4, seqq. Tideräkning 10: 9, seqq. Statsinsikt 10: 4. Ålfguderi 11: 1, seqq. Trubdom 11: 23, och andra widskapelser 11: 30, seqq. Underwisning i Christendomen 12: 1, seqq. Politie 13: 1, seqq. Skatt och utlagor 13: 9, seqq. Wilja ej weta af Nybyggare 14: 2. Sjelfwe brukat jorden 14: 4.

Lefnadsfätt, Lapparnas ej nytt 2: 1.

Lekar hos Lapparna 9: 10.

Lukt af Lapparna 8: 3.

Lungfot curerad 10: 7.

Λυκανθρωπία 11: 29.

Lucksele Församling 12: 14.

Låte 6: 11.

Läkarekonst hos Lapparna 10: 4.

Läsningar widskapelige 10: 8: 11: 24. seqq.

Lögerdagen helig hos Lapparna 2: 12.

Lön tjenstefolks 7: 15.

Lönstälager sålsynt 9: 5.

M.

Malior Lapparnas 8: 4.

Malmer och Mineralier i Lapmarken 1: 23.

Man

Register.

Manfolk laga mat 6: 10. Deras klådebonad 8: 4, seqq.
Marknader i Lapmarken 13: 11, seqq.
Matbodas Lappens 5: 8.
Mat Lapparnas 6: 1.
Missionarier i Lapmarken 12: 19.
Mjolk. Renmjolk 6: 1, 6.
Morgongåfwor 7: 4.
Muddar 8: 7.
Myggor, olågenhet deraf 1: 5. Orsaken 1: 24.
Måg bor i Swärsfadrens hus 7: 6.
Månadstider Dwinsfolkens 2: 12.
Mårgben 6: 7.
Mårre på Renarna 4: 6.

N.

Namn Lapparnas 7: 12. bytas bort ibid.
Naturen förbättrar somliga länder 1: 8.
Nordsten 1: 25.
Nybyggen, hwarest såd ej fryser 1: 14.
Nybyggare i Lapmarken 1: 17. 14: 1, seqq. hafwa
swårt at komma sig före 14: 5. Orsaken 14: 6, seqq.
Näringsmedel Lapparnas 4: 1.
Nätter långa 1: 5.
Nöden lærer arbeta 4: 9, 10.

O.

Offer Lapparnas 4: 7. 11: 17, seqq.
Omgånges art Lapparnas 9: 1.
Omwändelse Lapparnas 12: 1, seqq.
Orter, de norras förtråde för de södre 2: 1. Hurudana
i Lapmarken 1: 11.
Öst. Renost 4: 7.
Öar Lappens 4: 13.

P.

Paracelsi prophétie 1: 10.
Perkel 11: 4. Des förslag wid werldenes skapelse 2: 18.
Pest

Register.

Pest rar i Lapmarken 10: 4.

Pigors rum i fojan 5: 9. Deras lön 7: 15.

Polygamia obekant bland Lapparna 7: 3.

Presters underholl i Lapmarken 12: 19.

Pygmei 2: 15.

Pångar, hwilka gångse i Lapmarken 4: 14. gråfwas ned 4: 15. Lapparnas penninggräfning 13: 12.

Pärlor i Lapmarken 1: 16.

Q.

Qwickjoks Församling 12: 16.

Qwicksilfwer i Lapmarken 1: 23.

Qwinfolk Lapsta äro af en stark natur 7: 9. undertiden dåjelige 8: 2. Deras synslor 4: 11. 6: 12. Klådebo nad 8: 4/seqq. få ej biewista Lapparnas helgedomar 11: 20. laga ej mat 6: 10.

R.

Regn ej sålsynt i Lapm. 1: 13.

Renar behöfwa liten skötsel 4: 2. med litet nöjde 4/ 3. Deras indelningar 4: 5. äro märkte 4: 6. för Lap pen nyttige 4: 7. Hans förnämsta egendom 4: 12. Deras wanfkelighet 4: 13. Kurbma 5: 2 wilja til Hjällen 5: 7. äro Lappens hästar 5: 11. i sit lopp snälla 5: 13, 14. En del slåß 5: 15.

Renmoße 4: 2.

Rikedom Lapparnas 4: 13, 14.

Riksdalrar begärlige 4: 14. orsaken 13: 14.

Runstaswar brukelige 10: 9.

Ruotta se Druotta.

Ryßar öfwerwundne af Lappar 2: 21.

S.

Saiwo heliga 11: 19.

Salt brukas i Lapmarken 6: 9.

Same så kallas Lapparne 2: 17.

Sameadnam Lapme f 1: 2.

Register.

- Samogethæ* 2: 7.
Saracka afgud 11: 6.
Scholor i Lapmarken 12: 5. Huru många 12: 19.
Seytherne like Lapp. 2: 1: 6.
Silbojocks Församling 12: 15.
Sjukdomar Lapparnas 10: 4. Renarnas 4: 13.
Sjute besvärslige för Lappen 7: 17.
Sjdar i Lapmarken 1: 16. frusne hela sommaren 1: 5.
Sjöfoglar i Lapmarken 1: 17.
Skatt Lapparnas 13: 9.
Skidor Lapparnas 5: 17.
Skågg 8: 2.
Skog i Lapmarken 1: 18.
Skogseld skadelig för Lappen 14: 2.
Skogsfoglar i Lapmarken 1: 16.
Skogslappar 4: 18.
Styar, hvad de borttaga 1: 20.
Stymning lång i Lapmarken 1: 25.
Styrteri Lapparnas 4: 9.
Slögder Lappens 4: 10, 11.
Snillegåfwor Lappens 10: 1, seqq.
Snö mycken i Lapmarken 1: 3. Ingen olägenhet der
af 1: 26, 27.
Sodankyle Församling 12: 18.
Soldatetienst obehagelig för Lappen 9: 9.
Solen går ej ned, 1: 5, 25. holles för Gud 11: 13.
Tienst 11: 18.
Sommar behagelig i Lapmarken 1: 25.
Sorsele Församling 12: 14.
Sparsamhet 1: 19.
Spel Lapparnas 9: 10.
Spis Lapparnas 6: 1, seqq.
Spåtrumma 11: 28. 5: 16.
Stoðeldar 5: 15.
Storjunkare afgud 11: 8.
Swear lefwat som Lapparna 2: 1. Slägte med Lapp
parna 2: 20.

Register.

Swerige, omdöme derom 1: 7.
Swima hastigt 9: 8.
Swordom Lapparnas 9: 12.
Sång Lapparnas 9: 11. lif Jsraeliternas 2: 12.
Såd i Lapmarken 1: 11. mognar snart 1: 14.
Sådeslag wildt växande 1: 14. 14: 15.
Såte Stengudar 11: 9. Tjenst 11: 19.
Sångkläder Lapparnas 8: 10.
Solfwer fins i Lapmarken 1: 23. Lappar. egendom 4: 13.

T.

Theffalien omdöme derom 1: 7.
Thor Afgud 11: 5.
Thraciens fordna tilstånd 1: 7.
Thule 2: 2.
Tideräkning Lapparnas 10: 9.
Tjenstefolk hos Lapparna 7: 15.
Tjufveri ibland Lapparna 9: 5.
Tobak brukas af Lappen 6: 9.
Trån i Lapmarken 1: 18.
Truldom 11: 23 seqq.
Tungomål Lappens är en Dialect af Finskan 3: 1. Des
likhet med Hebreiskan 2: 9. Swenska ord deribland
3: 1. är rikt och behageligt 3: 2. har flera Dialecter
3: 3, seqq. nu noga beskrifwit 3: 9.
Twegifte 7: 3.
Två sig, brukar Lappen ofta 8: 3.
Tyfkland fordom beskrifwit 1: 6.

U.

Utgifter wid Aftenskap 12: 17.
Utsjocki Församling 12: 17.

W.

Waggor Lapparnas 7: 10.
Wargar Lappens ruin 4: 13. Huru de dräpas 1 27. 4: 9
Waror i Lapmarken 13: 12.
Wärn godt i Lapmarken 1: 22.
Wed Lappens 5: 9.

Register.

Werldenes skapelse 2: 18. Omhållswande 2: 19.
Wetenskapen Lapparnas 10: 3.
Widskapelser Lappens 11: 30, seqq.
Wildkenar 4: 13.
Winter lång i Lapmarken 1: 5.
Wäderlek i Lapmarken 1: 13, Prognostic. 10: 13.
Wäfwä och spinna brukar ej Lappen 4: 1.
Wålmaående Lappens, hwad 4: 12.

3.

Zinober fins i Lapmarken 1: 23.

A.

Äker brukar ej Lappen 4: 1.
Äktyg Lapparnas 5: 11.
Ärswäxt prognost 10: 13.
Äsle Församling 12: 13.
Äskan, tankar derom 9: 8. 11: 5.

A.

Äktenskap holles ärligit ibland Lapparna 7: 7.
Älfwer i Lapmarken 1: 16.
Ängla uppenbarelser 11: 12.
Ärebewisningar hos Lapparna 9: 2.

D.

Ögnessuka curerad 10: 4, 5.
Ödnamn Lapparnas 9: 12.

